

Kuupäev: 31. oktoober 2007
Staatus: esitatud kooskõlastamiseks

VAJADUS- JA TEOSTATAVUSUURINGUTE VAHEARUANNE

Koostajad:

Sten Anspal
Kristina Kallas
Kairi Kasearu
Laura Kirss
Külliki Korts
Marju Lauristin
Rivo Noorkõiv
Veiko Sepp
Avo Trumm
Triin Vihalemm

Toimetajad:

Marju Lauristin
Külliki Korts
Kristina Kallas

Riigihanke nr 034118
Riikliku Integratsiooniprogrammi 2008-2013 väljatöötamine
Tellija: Rahandusministeerium

Oktoober 2007

SISUKORD

1	UURINGU ÜLDISELOOMUSTUS NING JÄRELDUSED JA SOOVITUSED	3
	INTEGRATSIOONIPROGRAMMI ÜLDEESMÄRKIDE TÄPSUSTAMISEKS JA TÄIENDAMISEKS	3
1.1	Läbiviidud uuringute ühiskondlik kontekst ja üldiseeloomustus	3
1.2	Soovitused integratsiooniprotsessi määratlemiseks.....	5
2	HINNANGUD INTEGRATSIOONI EESMÄRKIDELE, VAJADUSTELE JA SENISELE EDUKUSELE NING	
	UUE INTEGRATSIOONIPROGRAMMI RÕHUASETUSED.....	11
2.1	Integratsioonipoliitika eesmärkide olulisus.....	11
2.2	Hinnangud integratsiooni edukusele	12
2.3	Integratsiooniprogrammi rõhuasetused	14
3	KOHALIKU OMAVALITSUSE KOHT INTEGRATSIOONIPROTSESSIS JA –POLIITIKAS	17
3.1	Esialgused uurimistulemused	18
4	SOTSIAAL-MAJANDUSLIK INTEGRATSIOON I: TÖÖTURG	21
4.1	Uuringu meetodika	21
4.2	Esialgused uurimistulemused	23
4.3	Ettepanekud integratsioonistrateegiasse.....	25
5	SOTSIAAL-MAJANDUSLIK INTEGRATSIOON II: SOTSIAALSED RISKIRÜHMAD	26
5.1	Uuringu meetodika	26
5.2	Esialgused uurimistulemused	29
5.3	Ettepanekud integratsioonistrateegiasse.....	41
6	ÕIGUSLIK-POLIITILINE INTEGRATSIOON	43
6.1	Uuringu meetodika	43
6.2	Esialgused uurimistulemused ning ettepanekud integratsioonistrateegiasse.....	44
7	HARIDUS- KULTUURILINE INTEGRATSIOON	77
7.1	Esialgused uurimistulemused	78
7.2	Ettepanekud integratsioonistrateegiasse.....	97
8	INTEGRATSIOONIPROGRAMMI VALDKONDI PUUDUTAVATE ETTEPANEKUTE KOKKUVÕTTE	110
8.1	Sotsiaal-majandusliku integratsiooni valdkond.....	110
8.2	Õiguslik-poliitilise integratsiooni valdkond	111
8.3	Haridus-kultuurilise integratsiooni valdkond	116
9	ESIALGNE HINNANG INTEGRATSIOONIPROGRAMMI ALAEESMÄRKIDE OLULISUSELE NING	
	TEOSTATAVUSELE.....	118
10	LISAD	123

1 UURINGU ÜLDISELOOMUSTUS NING JÄRELDUSED JA SOOVITUSED INTEGRATSIOONIPROGRAMMI ÜLDEESMÄRKIDE TÄPSUSTAMISEKS JA TÄIENDAMISEKS

1.1 Läbiviidud uuringute ühiskondlik kontekst ja üldiseloomustus

Võrreldes eelmise integratsiooniprogrammi ettevalmistamise ja vastuvõtmise ajaga, on Eestis tänaseks toimunud mitmed fundamentaalsed poliitilised ning sotsiaalmajanduslikud muutused. Esiteks, Eestist on saanud Euroopa Liidu ja NATO liige, mis on ühelt poolt oluliselt suurendanud Eesti riigi rahvusvahelist kaalu, kuid teisalt on kaasa toonud ka Eesti sisepoliitika **tihedama põimumise rahvusvahelise kontekstiga, sealhulgas julgeoleku küsimustega**.

Teiseks, viimaste aastate kiire majanduslik tõus on kasvatanud nii eestlaste kui teistest rahvustest Eesti elanike heaolu, kuid koos sellega ka suurendanud inimeste nõudlikkust ning tugevdanud ootust jõuda järele Euroopa arenenud riikidele mitte üksnes majanduslike näitajate lõikes, vaid ka sotsiaalse turvalisuse, eneseteostusvõimaluste ning elukvaliteedi suhtes. Need **kõrgendatud ootused kajastuvad ka sotsiaalmajandusliku integratsiooni suurenenud tähtsuses**, ehk teisisõnu teravdatud tähelepanus erinevast rahvusest inimeste sotsiaalmajanduslike võimaluste (eba)võrdsuse vastu.

Kolmandaks, Eesti tööjõuturu avanemine Euroopa Liidu maadesse ning samal ajal rahvastiku jätkuv vähenemine negatiivse loomuliku iibe tagajärjel on muutnud eriti teravaks **inimkapitali defitsiidi ning jätkusuutliku kasutamise probleemid**, mis kajastuvad ka vajaduses rohkem tähelepanu pöörata mitte-eestlaste potentsiaali efektiivsemale rakendatusele Eesti tööturul.

Oodatav demograafiline 'lainepõhi' mõjutab oluliselt Eesti haridussüsteemi arengut, seejuures ka venekeelsete koolide tõhusa integreerimise vajadust ühtsesse haridussüsteemi, ning ühtlasi motiveerib **rohkem tegelema venekeelsetest peredest päritud Eesti noorte kujunemisega Eesti kodanikeks, nende haridusvõimaluste parandamisega Eesti kutse- ja kõrgkoolides ning eduka karjääri võimalustega Eesti tööturul nii avalikus kui erasektoris**.

Neljandaks, vaatamata üldisele kriitikale, on senine integratsiooniprotsess oluliselt suurendanud Eesti ühiskonda hästi lõimunud mitte-eestlaste hulka, kes on Eesti Vabariigi lojaalsed kodanikud, tunnetavad end Eesti rahva legitiimse osana ning **omavad õigustatud ootust olla senisest rohkem kaasatud** Eesti avalikku ellu ning otsustusprotsessi.

Viiendaks, nn aprillikriis ja selle järel puhkenud avalik arutelu integratsiooni tulemuslikkuse ja võimalikkuse üle on toonud esile mitmeid kriitilisi momente integratsiooni hindamisel nii eestlaste kui venekeelse elanikkonna seas. Samas on avalikkuse tähelepanu integratsioonile suurenenud. Uuelt

integratsiooniprogrammilt oodatakse sisulist sõnumit ning realselt teostatavaid eesmärke.

Lähtudes ülaltoodust, on uurimisrühma poolt läbi viidud **vajadus- ning teostatavusuuringute põhitähelepanu olnud pööratud integratsiooniprotsessi sisu problemaatiliste või uute momentide esiletoomisele ning lahendusteede otsingule**. Selleks on tehtud kvalitatiivuuringuid, mis võimaldavad sügavuti avada protsessis osalejate, erinevate siht- ja sidusrühmade tõlgendusi integratsiooni vajaduste ning teostatavuse suhtes, mõista nende probleeme ja kriteeriume integratsiooni edukuse hindamisel

Põhiliste **uurimismeetoditena** on kasutatud fookusgrupe, ekspertintervjuusid ning tekstide analüüsi (kasutatud meetoditest saab täieliku ülevaate aruande lisadest). Lisaks on arvestatud RMB poolt tellitud üle-eestilise küsitluse 'Rahvussuhted ja integratsioonipoliitika väljakutsed pärast Pronkssõduri kriisi' tulemusi, riikliku statistika andmeid ning teisi asjaomaste valitsusasutuste poolt korraldatud uuringute tulemusi. Põhjalikuma ülevaate uuringute metodoloogiasst anname uuringute lõpparuandes, keskenduses käesolevas vahearuandes esialgsetele praktilistele järeldustele, mis on suunatud eeskätt 'Riikliku integratsiooniprogrammi 2008-2013' teksti täiendamisele ja täpsustamisele.

Käesolevas vahearuandes leiavad kajastamist läbiviidud uuringute esialgsed tulemused ja nende alusel uurimisgruppide poolt sõnastatud sisulised ettepanekud uue integratsiooniprogrammi täiendamiseks ja täpsustamiseks. Uurimistulemuste süvendatud analüüs seisab veel ees ning leiab kajastamist lõpparuandes. Integratsiooni eesmärkide saavutamist näitavate indikaatorite osas on teatud ettepanekuid tehtud, kuid indikaatorite asjakohasust ja usaldusväarsust on vaja samuti veel süvendatumalt analüüsida ning kontrollida. Seetõttu on indikaatorite teemat puudutatud väga esialgsel kujul ning ka seda käsitletakse põhjalikumalt lõpparuandes.

Mitmete juba alustatud meetmete tõhusust on veel vara hinnata (näiteks eestikeelsete ainete õpetamine venekeelsetes gümnaasiumides), nende tõhusus vajab kindlasti edasisi süvendatud uuringuid. End juba vaieldamatult tõestanud ja uues programmis jätkamist vajavate meetmete (näiteks keeleõpe) vajalikkuse ja tõhususe hindamisele on seetõttu vähem tähelepanu pööratud, jättes nende hindamise järgmisel kevadel toimuva regulaarse integratsioonimonitooringu ajaks. Kuna uue integratsiooniprogrammi sisu ei ole veel lõplikult kokku lepitud, oleme pööranud põhitähelepanu selle selgitamisele, kas on vajalik muuta teatud prioriteete ja rõhuasetusi ning sellest lähtudes tuua uude programmi sisse täiendavaid eesmärke ja meetmeid.

1.2 Soovitused integratsiooniprotsessi määratlemiseks

1.2.1 Integratsiooni eesmärk, sisu ja väljundid

Lähtudes konsortsiumi uurimisrühmade poolt läbi viidud kvalitatiivuuringute tulemustest, kus fookusgruppide osalejatel paluti tõlgendada ning sõnastada integratsiooni sisu ja eesmärgid, juunis 2007 RMB tellimusel toimunud küsitlusega selgitatud eestlaste ja mitte-eestlaste hinnangutest integratsiooni eesmärkidele ning nende teostumisele, arvesse võttes samuti erakondade esindajate ümarlaua seisukohti ning meedias Pronkssõduri kriisi järel toimunud avalikku arutelu, teeb uurimisrühm ettepaneku **ümber sõnastada integratsiooni eesmärk, sisu ja väljundid järgmiselt:**

Eesti ühiskonna integratsioon on pikaajaline protsess, mille **lõppsihiks on Eesti püsielanikkonna kujunemine kultuurilisele mitmekesisusele vaatamata tugeva ühise riigi-identiteediga, ühiseid demokraatlikke väärtusi jagavaks, ühist eesti riigikeelt kasutavaks ning valdavalt Eesti Vabariigi kodanikkonda kuuluvaks Eesti rahvaks.**

Eduka integratsiooni aluseks on õigusriigi põhimõtete, isikuvabaduse ning inimõiguste kaitse ning kõigile Eesti püsielanikele, sõltumata nende rahvuslikust päritolust ja emakeelest, tagatud võimalused heaolu, hariduse, sotsiaalse turvalisuse, tervise edendamise, ettevõtluse, vaba aja ning loomingulise eneseväljenduse vallas. Integratsioon on kahepoolne protsess, mis tugineb demokraatlikule osalusele ning lähtub ühelt poolt, põlisrahva keele, kultuuritraditsioonide ja väärtuste austamisele siin elavate rahvusvähemuste ning uusasukate poolt, ning teiselt poolt põlisrahva lugupidamisele ja sallivusele vähemusrahvuste kultuurilise omapära suhtes.

Integratsiooni väljundiks on Eesti elanike suurem heaolu ja turvalisus, mis ei sõltu inimeste etnilisest päritolust ja emakeelest, ning kultuurilist mitmekesisust tunnustava ning samas **Eesti arengu ühiseid eesmärgi väärtustava ühiskonna sidusus ja stabiilsus, mis tagab Eesti riigi julgeoleku ning rahvusvahelise autoriteedi.**

Integratsioon saab teostuda vaid eestlaste ning teiste rahvuste esindajate isiklike valikute ja jõupingutuste tulemusel, mida peab toetama riigiasutuste, erakondade, kohalike omavalitsusorganite, organisatsioonide tegevus integratsiooni toetava õigusliku, majandusliku, sotsiaalse ja vaimse keskkonna kujundamiseks.

Erinevalt assimilatsioonist, mis seab sihiks vähemusrahvuste esindajate loobumise oma kultuurilisest eripärast ja rahvuslikust identiteedist ning täieliku sulandumise enamusrahvuse hulka, on integratsiooni aluseks kultuuridevaheline dialoog, kus ühistähenduste kujunemine toetub üldinimlikele väärtustele, ühisele riigi- ja koha-identiteedile ning soovile ja

oskusele kultuuride erinevust mõista ning aktsepteerida. Ehkki kultuuride kokkupuutel on üksikisikute rahvusliku identiteedi muutus ('eestistumine') võimalik, ei sea integratsioonipoliitika seda eesmärgiks, vaid austab igaühe õigust oma emakeelel ning kultuuripärandil põhineva rahvusliku identiteedi säilitamisele. Samas on integratsiooni eesmärgiks kindlasti **rahvusliku separatsiooni, endassesulgumise ületamine ning eestlasi ja teisi Eestis elavaid rahvusrühmi ühendava, üldisel eesti keele oskusel ning samas kultuurilise mitmekesisuse tunnustamisel põhineva suhtlus- ja infovälja kujunemine.**

Integratsiooniprotsessi toetamine riigi poolt toimub Riiklikus Integratsiooniprogrammis fikseeritud põhimõtete alusel. Lisaks riikliku integratsiooniprogrammi raames elluviidavatele tegevustele võib iga omavalitsusüksus täiendavalt rakendada kohalikke integratsioonimeetmeid, tulenevalt konkreetse linna või valla vajadustest ja probleemidest. Riiklik Integratsiooniprogramm aastateks 2008-2013 jätkab nii 2000-2007 aastate programmiga ette nähtud pikemale ajaperspektiivile planeeritud tegevusi kui sätestab integratsioonipoliitika uued prioriteetid lähiaastateks, lähtudes Eesti ühiskonna arengu põhilistest tänapäevastest väljakutsetest. Uurimuste tulemusel ei selgunud vajadust integratsiooni valdkondliku jaotuse muutmiseks. Seetõttu on ka käesoleva vahearuande sisu üles ehitatud, lähtudes kolmest põhilisest integratsiooni valdkonnas: sotsiaalmajanduslikust integratsioonist, õiguslik-poliitilisest integratsioonist ja hariduslik-kultuurilisest integratsioonist. Küll aga tunduvad vajalikud muutused nende valdkondade prioriteetides ja ja rõhuasetustes ning kavandatavate meetmete osas.

1.2.2 Integratsioonipoliitika siht- ja sidusrühmade määratlemine

Senise integratsioonipoliitika adreksaadiks on olnud valdaval määral kas rahvusrühmad tervikuna või mõned spetsiifilised sihtrühmad: eeskätt kodakondsuseta isikud ja sotsiaalsed riskirühmad, samuti lapsed ja noored. Arvestades kogu integratsiooniprotsessi mitmekesisust ning viimaste aastatega süvenenud erisusi mitte-eestlaste seas nende sotsiaalse staatuse ja lõimumisastme lõikes, peame õigeks suurendada kogu integratsiooniprogrammi diferentseeritust ning täpsemini määratleda erinevate valdkondade meetmete sihtrühmad, pidades silmas erineva vanuse, kodakondsuse, haridusega, elukohaga, sotsiaalse ja ametialase positsiooniga rühmade vajadusi ning rolli integratsiooniprotsessi subjektidena. Integratsiooniprogrammi tehtud ettepanekud lähtuvad eeldusest, et muukeelne elanikkond jaotub selgesti erinevate probleemide ja hoiakutega sihtrühmadeks lähtudes Eesti ühiskonnas lõimumise erinevast tasemest.

Lõimumistaseme järgi¹ saab eristada nelja sihtrühma (lõimumiskategooriat):

¹ Lõimumisastme määramisel on aluseks võetud järgmised tunnused: (1) Eesti kodakondsuse omamine; (2) eesti keele oskuse tase; (3) enese tunnetamine osana

- A **Tugevalt lõimunud mitte-estlased**, keda iseloomustab Eesti Vabariigi kodakondsuse omamine, hea eesti keele oskus, kesk- või kõrgharidus, keskmisest kõrgem sissetulek ning suhteline noorus. Hästi lõimunud mitte-estlased peavad ennast Eesti rahva liikmeks, usaldavad Eesti riiki (ka siis, kui nad ei nõustu konkreetse valitsuse konkreetsete sammudega), rõõmustavad ühiskonnas toimunud positiivsete muutuste üle ning omavad keskmisest rohkem igapäevaseid kontakte, suheldes seejuures enamasti eesti keeles. Sihtrühma suurus veerand kuni kolmandik mitte-estlastest, eeskätt Tallinnas või Tartus, Pärnus ja teistes valdavalt eestikeelse elanikkonnaga maakonnalinnades. Põhivajadus: suurendada kaasatust avalikku ellu, tunnustatust ja osalusvõimalusi aktiivse partnerina.
- B **Keskmiselt lõimunud mitte-estlased**, keda iseloomustab kodakondsuse omamine, heaolu ja positiivne hoiak Eesti riigi suhtes, kuid mitte eriti hea keeleoskus ja vähesem suhtlus eestlastega (iseloomulik Ida-Virumaale), või siis hea keeleoskus ja suhteline heaolu, kuid Eesti kodakondsuse mitteomamine ning suurem võõrdumus Eesti riigist (iseloomulik pigem Tallinnale). Sihtrühma suurus: kolmandik mitte-estlastest. Integratsiooni põhivajadus: tihendada igapäevaseid erialaseid ja sotsiaalseid kontakte eestlastega, suurendada vastastikust usaldust ning võimalusi osalemiseks ja eneseväljenduseks, kaasata ühisesse foruumi. Oluline Eesti kodakondsuse väärtustamine, naturalisatsiooni motivatsiooni tugevdamine, keeleõppe sidumine karjääri- võimalustega.
- C **Nõrgalt lõimunud mitte-estlased**, kellel on olemas vaid mõni positiivsetest integratsiooni tunnustest, olgu selleks kodakondsus või kontaktid eestlastest töökaaslastega, kuid keda iseloomustab enamasti madal heaolu, vähene kaasatus Eesti ühiskonda ja nõrk informeeritus Eestis toimuvast, sotsiaalne tõrjutus, ka vähene keeleoskus ning madal usaldus Eesti riigi suhtes. Enamasti mittekodanikud või Venemaa kodanikud. Sageli madalama haridusega, vanemad inimesed. Sihtrühma suurus: ligi kolmandik mitte-estlastest, sagedamini Ida-Virumaal. Põhivajadus: sotsiaalne turvalisus. Integratsioon võimalik separatsiooni, sotsiaalse tõrjutuse ja getostumise vähendamise teel, läbi keeleõppe ja kontaktide

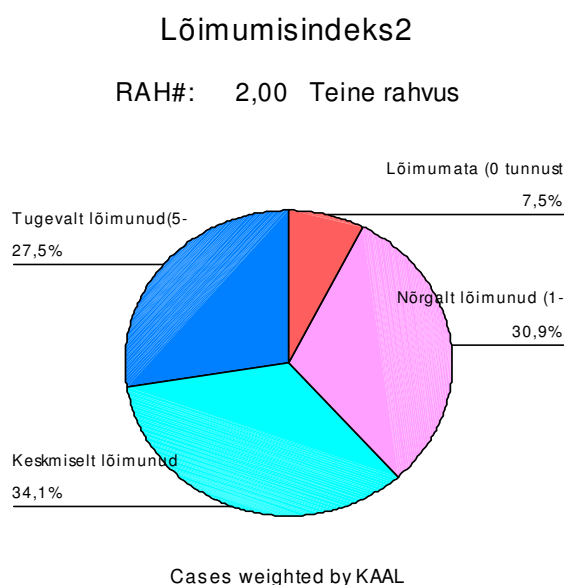
Eesti rahvast põhiseaduse mõttes; (4) sagedane läbikäimine eestlaste ja venekeelsete vahel; (5) suhtluses kasutatakse eesti keelt või mõlemat keelt vaheldumisi; (6) nõustumine Eestis iseseisvuse taastamisele järel toimunud majanduslike ja poliitiliste muutustega; (7) usaldus Eesti riigi institutsioonide vastu.

tihendamise eestlastega. Oluline motivatsiooni loomine ja julgustamine naturalisatsiooniks

- D **Täiesti lõimumata, asotsiaalsed või Eesti suhtes negatiivselt häälestatud, marginaliseerunud mitte-eestlased**, vähem kui kümnendik muukeelsest elanikkonnast, enamasti mittekodanikud, Venemaa kodanikud, illegaalid. Põhivajadus: seaduskuulekus ja sotsiaalne rehabilitatsioon. Integratsiooni sihtrühm elementaarse inimõiguste kaitse, sotsiaalabi ning rehabilitatsiooni tasemel.

Mitte-eestlaste jaotumise proportsioonid lõimumisindeksi väärtuse alusel määratud lõimumisastme järgi esitab joonis 6.1, mis põhineb 2007. aasta juunis toimunud küsitluse andmetel.

Joonis 1.1. Mitte-eestlaste jaotus lõimumisindeksi väärtuste järgi (TÜ/SaarPoll 2007)

Tabelis 1.1. on näha lõimumistasemete erinev sotsiaalne taust. Sihtrühmade arvestamisel integratsioonimeetmete kavandamise juures on oluline teada, et rohkem lõimunute seas, kes on pea kõik eesti keelt oskavad Eesti kodanikud, on ülekaalus noored kõrgharidusega Eestis sündinud suhteliselt jõukamad inimesed, veidi rohkem naised kui mehed, samas kui mittelõimunute või nõrgalt lõimunute puhul on tegemist Venemaa kodanike või kodakondsuseta isikutega, rohkem kutse- või põhiharidusega, väljaspool Eestit sündinud, vaesemate ja eakamate inimestega. On selge, et viimane kategooria, kellel on suurimad integratsiooniraskused, vajab teistsugust lähenemist (enam

venekeelset infot, suulist otsesuhtlust, tähelepanu toimetulekumuredele) kui keskmiselt lõimunud inimesed, kelle seas on ka kolmandik neid, kellel pole Eesti kodakondsust, kuid kelle haridustase, vanus, sissetulek on hoopis lähemal hästi lõimunutele ning kelle puhul näiteks naturalisatsiooni suhtes on tegu ilmselt eeskätt motivatsiooni, mitte suutlikkuse probleemidega.

Joonis 1.1. Erineva lõimumisastmega mitte-eestlaste sotsiaalne taust

		Lõimumistase			
		1. Puudub	2. Nõrk	3. Keskmine	4. Tugev
% mitte-eestlaste seas		8	31	34	28
Kodakondsus	Eesti	7	35	69	95
	Vene/muu	55	30	17	4
	Kodakondsuseta	38	35	14	1
Vanus	15-24 a	7	15	21	33
	25-39 a	18	18	34	25
	40-54	30	36	25	19
	55-74 a	45	31	20	23
Haridus	Põhiharidus ja vähem	26	18	16	7
	Keskharidus	63	60	58	53
	Kõrgharidus	12	21	26	40
Sugu	Mees	57	46	44	41
	Naine	43	54	56	59
Sissetulek	Alla 3000	42	35	21	18
	3000-5000	41	42	38	34
	Üle 5000	14	21	39	44
Eestis sündinud	Jah	31	46	69	70
	Ei	69	54	31	30
Käinud eestikeelses koolis	Ei	100	98	92	81
	Jah	0	3	11	19
	1-4 aastat	0	2	4	8

Integratsioonipoliitika eri valdkondade meetmeid kavandades või nende teostamist mõttes on peale programmiga haaratud mitte-eestlaste jaotamise sihtrühmadeks oluline määratleda ka **sidusrühmad**, keda grupeerisime järgmiselt:

- **Kõrgemad riigiametnikud** (ministeeriumite kantslerid, asekanclerid, osakonnajuhatajad, personalitöötajaid): põhivajadus suurendada huvitatust ja teadlikkust integratsioonist kui kõiki poliitikavaldkondi läbivast protsessist ning eesti keelt emakeelena mitte kõnelevate

inimeste kaasamise vajadusest riiklike poliitikate väljatöötamisel ja rakendamisel.

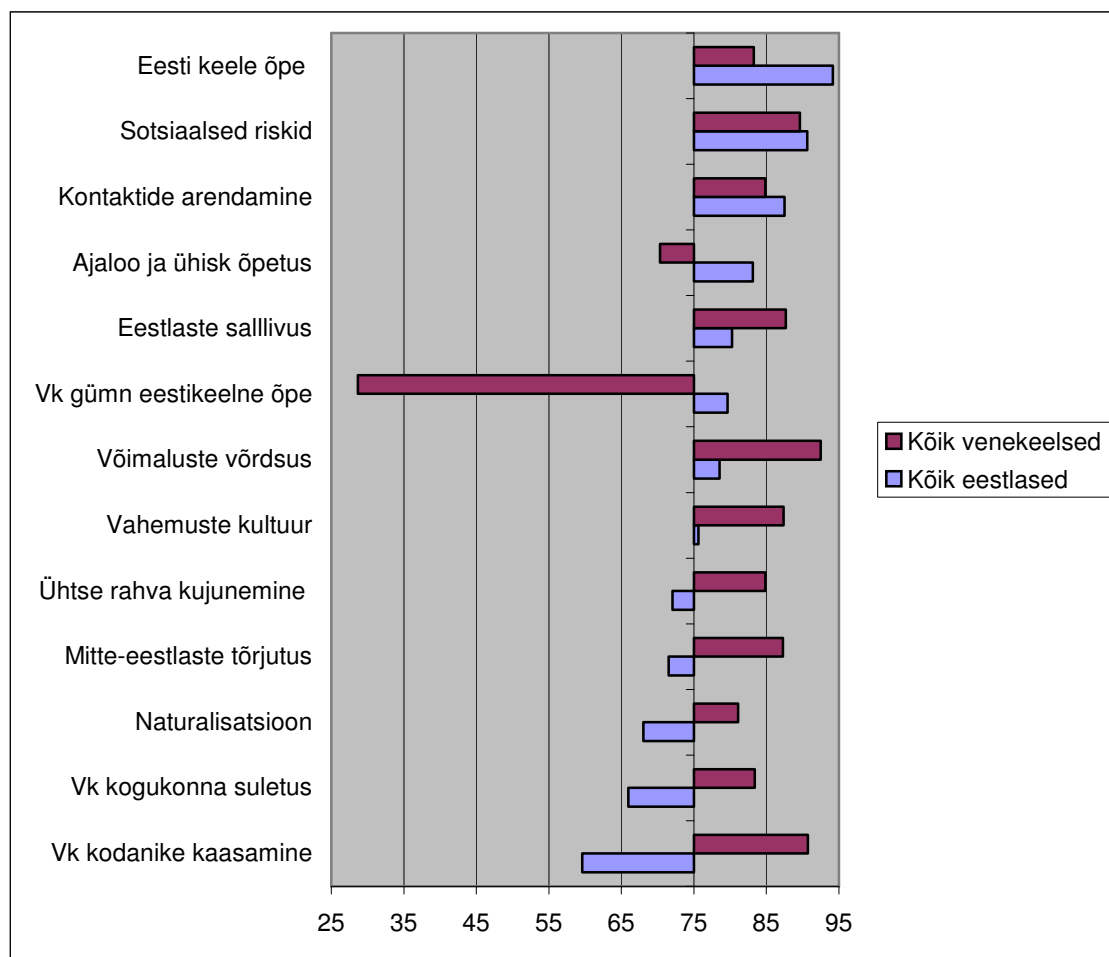
- **Antud integratsioonivaldkonna spetsialistid, riigi asutuste töötajad**, kes oma igapäevases töös puutuvad kokku muu emakeelt kõnelevate inimestega (Kodakondsus- ja Migratsiooniameti töötajad, Sotsiaalkindlustuse, Haigekassa, Tööturuameti töötajad, politseinikud, meditsiiniõed, sotsiaaltöötajad).
- **Kohaliku omavalitsuse ametnikud ja teenistujad**, kes töötavad olulise mitte-eestlaste osakaaluga omavalitsusüksustes, samuti selliste üksuste volikogude töösse kaasatud inimesed
- **Kodanikuühendused**, nii eesti- kui muukeelsed, kes näevad oma ülesandena integratsiooniprotsessi toetamist ja kõigi ühiskonnaliikmete (olenemata emakeelest) kodanikuaktiivsuse arendamist.
- **Arvamusliidrid**, teadlased, poliitika-, majandus- ja kultuuri- tegelased, ajakirjanikud, kelle seisukohtadel ja hinnangutel on oluline roll avaliku arvamuse kujundamisel integratsiooniprotsessi sisu, edukuse, probleemide kohta
- **Haridustöötajad ja meedia**, kellest eeskätt sõltub erinevaid kultuure ja rahvaid mõistva ja ühendava või vastandava mentaliteedi kujunemine ühiskonnas

2 HINNANGUD INTEGRATSIOONI EESMÄRKIDELE, VAJADUSTELE JA SENISELE EDUKUSELE NING UUE INTEGRATSIOONIPROGRAMMI RÕHUASETUSED

2.1 Integratsioonipoliitika eesmärkide olulisus

Edasise integratsiooniprogrammi kavandamisel on oluline teada, kui oluliseks hindavad eestlased ja venekeelne elanikkond erinevaid integratsioonieesmärke. Ülevaate sellest annab juunis 2007 RMB poolt tellitud ning Tartu Ülikooli ja SaarPolli koostöös läbi viidud elanikkonna esindusliku küsitluse (edaspidi tekstis: TÜ/SaarPoll 2007) andmetele põhinev analüüs.

Joonis 2.1 Integratsiooniprotsessi komponentide olulisust märkinute % eestikeelsete ja venekeelsete vastajate seas

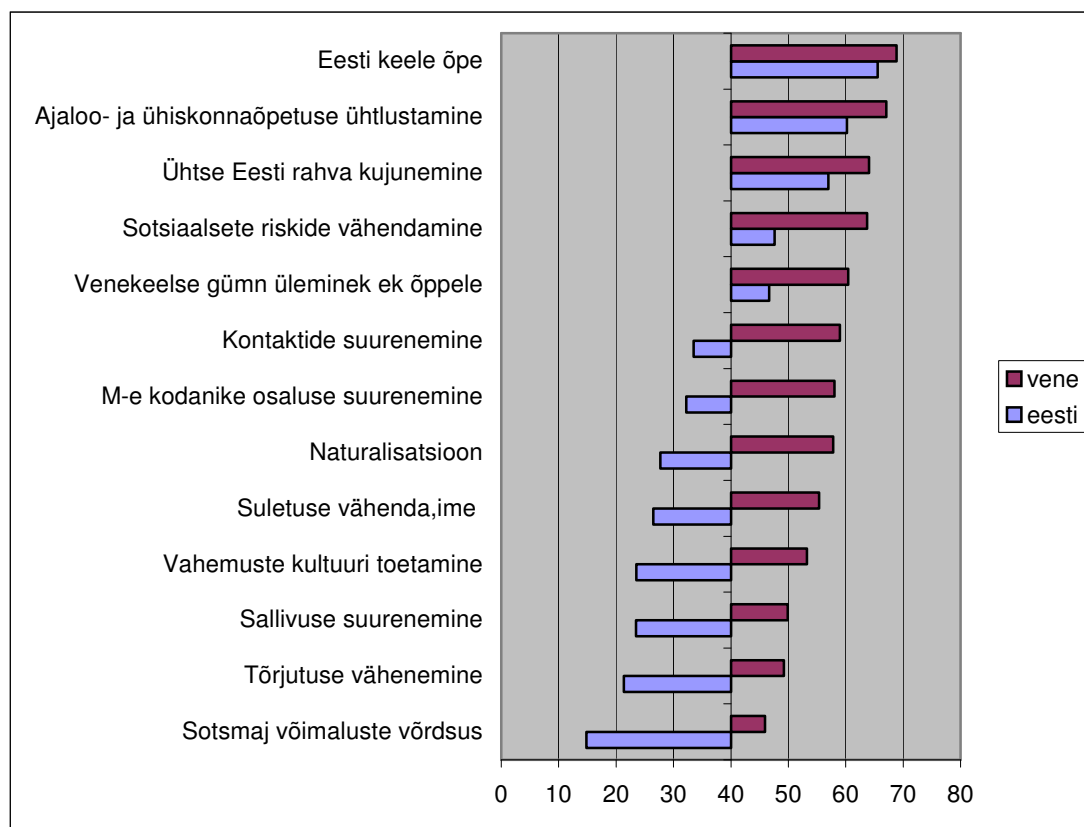
Nagu jooniselt 2.1 on näha, on rahvusrühmade lõikes hinnangud integratsiooni eesmärkidele erinevad.

- Eestlaste jaoks on esiplaanil keeleõpe ja hariduse ühtlustamine ja tagaplaanil mitte-eestlaste sotsiaalse tõrjutuse ja kaasamise probleemid;
- Mitte-eestlaste jaoks on olulisim sotsiaalse tõrjutuse ja kaasatuse probleemistik;
- Kõige vastandlikumad on ühelt poolt keeleõpe ja gümnaasiumireformi, teiselt poolt sotsiaalmajandusliku võrdsuse ja eestlaste sallivuse olulisuse ja edukuse hinnangud;
- Kõige enam üksmeelt leidub sotsiaalsete riskide vähendamise ning naturalisatsiooni vajalikkuse hindamisel.

2.2 Hinnangud integratsiooni edukusele

Integratsiooniprotsessi tulemuste hindamisel ilmnevad olulised erinevused eestlaste ja venekeelse elanikkonna vahel (joonis 2.2).

Joonis 2.2 Kriitiline hoiak integratsiooni erinevate aspektide suhtes.

Võrreldes hinnanguid integratsiooni teostamisele eesmärkide olulisusega, võime näha, et kõige kriitilisemalt hinnatakse eestlaste poolt eesti keele omandamist, ajaloo- ja ühiskonnaõppe edukust ning venekeelse

gümnaasiumi eestikeelsele õppele üleminekut, samuti ühtse riigi-identiteedi kujunemist ning sotsiaalsete riskide (kuritegevus, HIV, narkomaania) ohjeldamist. Venekeele elanikkonna hinnangud on kõigis valdkondades palju kriitilisemad, kusjuures suured käärid on hinnangutes nii õiguslik-poliitilisele kui sotsiaalmajanduslikule integratsioonile. Üldistades neid tulemusi võib väita, et uue integratsiooniprogrammi üheks kõige olulisemaks väljakutseks on venekeelse elanikkonna seas valitseva üldise negatiivse hoiaku ja umbusu ületamine integratsiooni kui sellise teostatavuse suhtes, eriti aga sotsiaalmajanduslike võimaluste võrdsuse ning avalikus elus võrdväarse partnerina osalemise võimaluste suhtes. Nagu eelpool märgitud, on siin olulise tähtsusega see, kas uue integratsiooniprogrammi arutellu, kavandamisse ning elluviimisesse õnnestub kaasata venekeelse elanikkonna lõimunud ja edukam osa, venekeelse avalikkuse silmis usaldusväärsed arvamusi liidrid. Nagu näitab senise integratsiooni edukuse hinnangute võrdlus rahvarühmades, on eelsoodumus sellise partnerluse kujunemiseks olemas, kuna just kõrgema hariduse ja staatusega venekeelsete vastajate hoiakud integratsiooni edukuse suhtes on kõigi hinnangute koondindeksi alusel mõõdetuna mõnevõrra positiivsemad (Tabel 2.1).

Tabel 2.1 Hinnang integratsiooni edukusele* koondindeksi alusel eestlaste ning venekeelse elanikkonna erinevate rühmade seas (TÜ/SaarPoll 2007).

	<i>Puudub, nõrk</i>	<i>Keskmine</i>	<i>Üle keskmise</i>
Kõik eestlased	25	34	41
Kõik venekeelsed	54	21	25
Eesti kodanikud (V)	50	21	30
Vene/muu kodanikud	58	18	23
Kodakondsuseta	60	25	15
Venekeelsed: kiht			
Keskmisest madalam kiht	69	15	16
Keskkiht	50	25	25
Keskmisest kõrgem kiht	41	26	33
<i>*liidetud hinnangud 13-le integratsiooni elemendile</i>			

Näeme, et kokkuvõttes on muulaste kõigi gruppide seas negatiivseid hoiakud integratsiooni suhtes rohkem kui eestlaste hulgas. Mõnevõrra positiivsemal arvamusel integratsiooni toimumisest on suhteliselt kõrgema sotsiaalse positsiooniga osa venekeelsest elanikkonnast.

Kõige olulisimate integratsiooni eesmärkide osas on eestlastel ja teisest rahvusest inimestel kokkulangevus vaid võitluses sotsiaalsete pahedega.

Eestlaste jaoks on olulisim Eesti ajalookäsitluse ning riigikeele omaksvõtt. Venekeelne elanikkond näeb integratsiooni eesmärkidena aga poliitilist ja majanduslikku ülitatust Eesti ühiskonda eestlastega võrdsetel tingimustel. Eesti keele õpet ja eriti üleminek eestikeelsele gümnaasiumiõppele osutuvad nende jaoks teisejärgulisteks eesmärkideks. Selles olukorras on konsensusliku lähenemise leidmine raske ning nõuab vastastikuseid jõupingutusi ja valmisolekut nii eestlastele kui venekeelsele elanikkonnale oluliste väärtuste ühisosas kokku leppimiseks. Uurimisrühm loodab, et sellele aitavad kaasa allpool pakutud muudatused integratsiooniprogrammi rõhuasetustes.

2.3 Integratsiooniprogrammi rõhuasetused

Uurimistulemuste põhjal paneme ette täpsustada ja täiendada **integratsiooniprogrammi rõhuasetusi**, arvestades järgmist:

1) Eesti kiire majanduskasv ning sellega koos toimunud elanike sissetulekute ning materiaalse heaolu tõus on samas suurendanud sotsiaalmajanduslikke kääre eestlaste ja mitte-eestlaste võimaluste vahel ja teravdanud kihistumise etnilist dimensiooni. Seetõttu nõuab suuremat tähelepanu mitte-eestlaste sotsiaalse tõrjutuse probleemistik ning sotsiaalmajanduslike võimaluste võrdsus kui integratsiooni eesmärk. Selle eesmärgi täitmine ei puuduta mitte ainult sotsiaalmajandusliku spektri alumist poolt, vaid ka mitte-eestlaste võimalusi jõuda kõrgema sotsiaalse ja majandusliku heaoluga kihtidesse Eesti ühiskonnas.

2) Eesti arengu järsult kasvanud sõltuvus inimkapitalist muudab prioriteetseks ülesandeks kogu aktiivse elanikkonna, sh mitte-eestlaste maksimaalselt efektiivse rakendatuse Eesti tööturul, eri rahvustest töötajate parema hariduse ja täiendkoolituse, parema tervise ja kõrgema motiveerituse saavutamise ning Eestis sündinud ja hariduse saanud noorte kvaliteetse hariduse ning Eesti tööturul püsimise. See tingib integratsioonipoliitika suuremat tähelepanu tööturu ja hõive probleemidele, palgapoliitikale ning eri rahvusest töötajate hariduse kvaliteedile, erialaste ja ametialaste võimaluste võrdusele.

3) Naturaliseerimisprotsess ja edusammud eesti keele omandamisel on võrreldes 2000. aastaga, mil võeti vastu eelmine integratsiooniprogramm, muutnud olulisel määral mitte-eestlaste sotsiaalset struktuuri staatuse ja keeleoskuse alusel. Tänapäevaks on üle poole Eestis elavatest mitte-eestlastest Eesti Vabariigi kodanikud, 44 % kasutab aktiivselt eesti keelt oma igapäevases tööalases ja vaba aja suhtluses. Siiski on kogu Eesti territooriumil asuva rahva suhtlemisvõime saavutamiseni riigikeelt kasutades, mis on ja jääb keelelise integratsiooni pikemaegseks eesmärgiks, alles pikk maa. Seetõttu jääb eesti

keele õpe ning kasutusala laiendamine kindlasti üheks integratsiooni olulisemaks valdkonnaks.

4) Ometi näitavad uuringud, et kodakondsuse ja keeleoskuse suurenemine ei lahenda automaatselt integratsiooniprobleeme. Integratsioonipoliitika sidusrühmana vajavad tähelepanu ka eesti keelt oskavad naturaliseerunud Eesti kodanikud, kes seni on integratsiooni-programmi sihtrühmana kodakondsuseta isikute varju jäänud. Naturaliseerunud kodanike edukast osalemisest Eesti ühiskonna majanduses ja avalikus sfääris sõltub suurel määral kogu venekeelse elanikkonna hoiak Eesti riigi suhtes, sealhulgas ka eesti keele õppimise ning Eesti kodakondsuse väärtustamine. Eriti ilmekalt on nn aprillikriisi järgses olukorras ilmnenud vajadus kaasata naturaliseerunud kodanikke Eesti riigi olulise partnerina, suurendada nende nähtavust ja kuuldavust Eesti avalikus debatis ning toetada nende positsiooni ühiskonnas.

5) Erilise teravusega tõusis venekeelse noorsoo integratsiooni problemaatika esile nn aprillikriisi ajal. See muudab mõnevõrra nii õiguslik-poliitilise kui haridusliku integratsiooni rõhuasetusi, tõstes keeleoskuse kõrval esiplaanile ühtse riigi-identiteedi kujunemise ning kodanikukasvatuse dimensiooni, aga ka vajaduse suurendada Eesti elanikkonna ühist teabe- ja meediavälja.

6) Venemaa suurenenud surve Eestile, Vene propaganda suunatus rahvuspingete võimendamisele ja rahvusvahelise maine kahjustamisele, teiselt poolt Venemaa majanduslike võimaluste kasv ning suurriiklike ambitsioonide tugevnemine suurendab vajadust senisest selgemini teadvustada integratsiooniprobleeme Eesti sisemise ja välise julgeoleku perspektiivist lähtudes.

7) Senine integratsiooniprogramm oli pea eranditult riigikeskne. Arvestades kohalike omavalitsuste (sealjuures eriti Tallinna ja Ida-Virumaa linnade) olulist kohta integratsiooniprotsessides, tuleks eraldi esile tõsta integratsiooniprotsessi komponendid, kus on vajalik KOVide kaasamine, välja tuua piirkondlikud erisused integratsiooni probleemides ja prioriteetides ning näha ette selleks täiendavate ressursside eraldamine vastavatele kohaliku omavalitsuse üksustele.

8) Senise integratsioonipoliitika üks vaieldavamaid küsimusi on olnud integratsiooni väljundina Eesti ühiskonna multikultuursuse kasvu rõhutamine. Euroopas on rahvusriikide taandumise ja multikultuursuse ideedel täna hoopis vähem kandepinda kui 2000. aastal, kui eelmist integratsiooniprogrammi kirjutati. Ka vastavalt Euroopa Nõukogu rahvusvähemuste kaitse konventsioonile, millega Eesti on ühinenud, on põhirõhk individuaalsetel õigustel ja tingimustel. Uurimisrühm leiab, et Eesti integratsioonipoliitika oleks efektiivsem, kui selle sihiseade oleks isikukeskem, rõhutades integratsiooni

väljundina individuaalse heaolu ja turvalisuse kasvu, hästi integreerunud isikute suurenevaid osaluse ja eneseteostuse võimalusi, integreeritusega kaasnevat enesehinnangu ja identiteedi tugevnemist jne. Ka sallivust ning vajadust kultuuridevahelise mõistmise ja parema kommunikatsiooni järele saaks argumenteerida mitte ainult lähtudes ühiskonna multikultuursusest, vaid eeskätt austusest erineva kultuuritaustaga inimeste identiteedi, eneseväärikuse ja emakeelse kultuuri vastu.

3 KOHALIKU OMAVALITSUSE KOHT INTEGRATSIOONIPROTSSESSIS JA –POLIITIKAS

Senises integratsiooniprogrammis on lähtunud integratsioonist kui riiklikust tegevusest ning seetõttu ei kajastu selles asjaolu, et mitmed integratsiooni seisukohalt olulised tegevused (eeskätt hariduskorraldus ning sotsiaalsed tugisüsteemid, aga ka noorsootöö, kodanikeühenduste tegevus) haaravad suurel määral omavalitsusasutuste tegevusvälja. Et selgitada vajadust kaasata omavalitsustasandi integratsiooniprotsessi ning uurida omavalitsustöötajate valmisolekut selles protsessis oma rolli näha, on käesoleva uurimistöö programmi lülitatud küllaltki ulatuslik omavalitsustöötajate seisukohti kajastav osa.

Kohaliku omavalitsuse valdkonna kvalitatiivse osauuringu sisu võib jagada kaheks. Esiteks püüti välja selgitada kohaliku omavalitsuse kui integratsiooni toetava keskkonna omadusi (sh. ametnike ja teenistujate arusaamised, hoiakud, soovid seoses integratsiooniga) ning mõjusa toimimise tingimusi seoses riikliku integratsioonipoliitikaga. Teiseks kohaliku omavalitsuse valdkonna uuringu fookuseks oli RP 2008-2013 strateegiadokumendi projektis sisalduvate kohaliku omavalitsuse kaasvastutusse kavandatud meetmete või siis kohaliku omavalitsuse organite ja asutuste töötajatele suunatud meetmete vajaduse ja teostatavuse tingimuste määratlemine.

Tulenevalt lähte-eeldusest, mille järgi integratsiooni probleemid kohaliku omavalitsuse üksustes on kujundatud linnade ja valdade sotsiaal-rahvusliku erineva ajaloo ja tänase seisundi poolt, ning et vastavalt võivad erineda olla ka asjakohased vajadused, tingimused ja lahendused, viidi uuring läbi Eesti ühiskonna integratsiooni seisukohast olulistes kuid erinevatesse tüüpidesse kuuluvates KOV-üksustes (Tallinnas, Jõhvis, Kohtla-Järves Narvas ja Tartus). Valdkondlikult haarati uuringusse üldjuhtimise, hariduse, kultuuri, vaba aja ja sotsiaalvaldkonna esindajaid erinevatelt institutsionaalsetelt positsioonidelt. Kokku viidi kvalitatiivuuringu raames viidi läbi:

- 27 intervjuud kohaliku omavalitsuse volikogu liikmete, ametnike, munitsipaalasutuste juhtide ning kohaliku omavalitsuse partnerite esindajatega
- 7 fookusgrupi arutelu munitsipaalasutuste ja kohaliku omavalitsuse partnerite esindajatega.

Intervjueeritute nimekirjad ja fookusgruppide kirjeldused on esitatud lisas.

Meetmete teostatavusanalüüsi uurimisküsimused lähtusid otseselt meetmete kirjeldustest. Uuriti meetmete teostatavuse tingimusi tüüpilistes kohaliku omavalitsuse üksustes, aga samuti meetmete täpsema sisu ootusi. Kohaliku

omavalitsuse kui integratsiooni toetava keskkonna vajadusanalüüsi uurimisküsimused saab jagada nelja rühma:

1. Milline on linnavalitsuse kui olulise riigivõimu organisatsiooni sisemiste praktikate mõju integratsioonile linnades?
2. Milline on munitsipaalasutuste tegevuse mõju integratsioonile linnades?
3. Milline on linnavalitsuse ja selle asutuste ning elanikkonna omavahelise suhtlemise mõju integratsioonile linnades? Millised on ametnike ja elanikkonna vastastikused ootused integratsioonile suunatud tegevuste, sealhulgas teineteise tegevuse osas?
4. Mida ootavad kohaliku omavalitsuse ametnikud riigilt integratsioonimeetmete ja -poliitika elluviimisel kohalikul tasandil? Milliseid probleeme nähakse KOV ametnike poolt kohaliku omavalitsuse üksuste võimekuses, tahtes integratsioonitemaatikaga kohalikul tasemel tegeleda?

3.1 Esialgsed uurimistulemused

Kohaliku omavalitsuse mõjus Eesti ühiskonna integratsioonile võib eristada kolme peamist aspekti. Kohaliku omavalitsuse organite (volikogude ja linna- või vallavalitsuste) ning asutuste igapäevane tegevus (1.) mitte-eestlaste olulise osakaaluga omavalitsusüksustes loob mõjusa ja toimiva suhtlemise ja asjaajamise välja Eesti riigi ning erinevatest rahvustest koosneva, erinevatesse kultuuridesse kuuluva elanikkonna vahel. See väli toimib praktilise kakskeelsuse tingimustes: koosõlas seadustega on ametlik asjaajamine valdavalt eesti keelne, klientide teenindamisel kasutatakse aga kliendile sobivat keelt. Suurema osa ametnike võimekus selliste üksuste kohaliku omavalitsuse süsteemis suhelda elanikega ja pakkuda teenust nii eesti kui vene keeles tagab kohaliku omavalitsuse tõhususe ühiskonna integreerijana. Selles esimeses aspektis on kohaliku omavalitsuse toimimine Eestis vastavalt uurimistulemustele üldiselt väheproblemaatiline.

Kohaliku omavalitsuse organite poolt kavandatav ja elluviidav kohalik integratsioonipoliitika (2.) erineb eesmärkide, läbimõelduse ja süsteemsuse ning kasutatavate ressursside mahu osas omavalitsusüksuste lõikes oluliselt, sõltuvalt elanikkonna struktuurist, kujunenud võimalustest ja probleemidest, aga samuti poliitilistest jõujoontest. Kohaliku integratsioonipoliitika strateegilisust ja seostatust üldise kohaliku arendustegevusega vaadeldakse täpsemalt projekti edasises faasis, kohalike arengukavade analüüsi käigus. Kvalitatiivse uuringu esialgsed tulemused näitavad, et kõige enam ja kavakindlamalt on integratsioonile panustatud hariduse valdkonnas. Üldistatult võib siiski väita, et seni on integratsioonialane tegevus kohaliku

omavalitsuse tasandil olnud fragmentaarne ja komplementaarne – vastavalt vajadustele ja nõudlusele toetatakse asutuste ja väliste partnerite integratsiooniga seotud (sh rahvusvähemuste omakultuuri arengut toetavaid) projekte, sageli kaasfinantseeringuna riigi poolt eraldatavatele vahenditele. Otsesed kasusaajad (munitsipaalasutused, kodanikuühendused) on kohaliku omavalitsuse organite panusega üldiselt rahul ning ei nemad ega kohaliku omavalitsuse ametnikud ei näe vajadust olulisteks muutusteks kohalikus integratsioonialases koostöös. Samuti ei ole munitsipaalasutustel ega omavalitsusüksuste partneritel suuri ootusi linna- või vallavalitsuste suhtes seoses integratsioonipoliitikaga. Integratsiooniga tegelemist peetakse üldjuhul riigi ülesandeks. Kohaliku omavalitsuse ametnikkonna seas tunnetatakse, et riiklik ning omavalitsusüksuse tasandi integratsioon võivad olla erineva iseloomuga ja nõuda erinevaid meetmeid, kusjuures parimateks meetmeteks hinnatakse neid, mis ühendavad riiklikud ja kohalikud integratsioonivajadused. Teisest küljest tunnetavad ametnikud raskusi, mis erinevate (riikliku ja kohalike) integratsioonipoliitikate kooskõlla viimisel võivad tekkida.

Kohaliku omavalitsuse organite roll riikliku integratsioonipoliitika raames (3.) saab olla elluviija, nõ rakendusasutuse roll kohalikul tasandil. Kuigi välisriikide kogemusele tuginedes on jõutud arusaamisele, et kohaliku tasandi haldusstruktuuride kasutamine omab siin suurt potentsiaali, on senine riiklik integratsioonipoliitika Eesti omavalitsusorganite kaasamisel olnud liialt tagasihoidlik. Tulenevalt riigi ja omavalitsusüksuste koostöö probleemidest teistes valdkondades, mille tõttu paljud juhtivad kohaliku omavalitsuse ametnikud näevad riigis ebausaldusväärset partnerit, valitseb kohalikul tasandil skeptiline, äraootav hoiak riigiga koostöö tegemise suhtes ka integratsiooni valdkonnas. Et mitmete uues integratsioonistrateegias kavandatud meetmete ja tegevuste (vt. konkreetsete meetmete ja tegevuste tabeleid) mõjustust suurendaks märkimisväärselt riigi koostöö kohaliku omavalitsuse organitega, tuleneb sellest vajadus toimiva koostöömehhanismi loomise järele. See on ka nende meetmete ja tegevuste teostatavuse üheks oluliseks tingimuseks.

Kohaliku omavalitsuse juhtivate ametnike seas valitseb arusaam, et riigi ja kohaliku omavalitsuse koostöö integratsiooni valdkonnas tuleks reguleerida (eri)seaduse tasandil. Seaduses tuleks määratleda riigi eesmärgid, riigi ja kohaliku omavalitsuse vastutuse jaotus, riiklike ülesannete täitmiseks läinud kulude kompenseerimise alused. Seadusele tuginedes saaks sõlmida nende omavalitsusüksustega, kus vajadus riikliku integratsioonipoliitika elluviimiseks eksisteerib, halduslepingud riiklike ülesannete täitmiseks. Et omavalitsus-ametnike teadlikkus ja kompetents integratsiooniprotsessi ja –poliitikate osas ei ole üldiselt piisavalt kõrge, siis on sellise koostöö oluliseks teostatavuse tingimuseks (ja mõjususe suurendajaks) ametnike teadlikkuse ja kompetentsi tõstmine läbi koolituste ja muu teavitustegevuse. Täiendavaks väljakutseks

lepingulise koostöö reguleerimisel on kohaliku ja riikliku integratsioonipoliitika vahelise kooskõla saavutamine.

Kohaliku omavalitsuse ametnike, munitsipaalasutuste juhtide ja kohalike partnerite täpsemaid arusaamisi, hoiakuid, vajadusi ja soove erinevates kohaliku omavalitsuse toimimise seisukohast asjakohastes integratsiooni (ala)valdkondades ning hinnanguid eesmärkide ja indikaatorite asjakohasuse ning meetmete vajaduse kohta on ära toodud järgnevate valdkondlike analüüside koosseisus.

4 SOTSIAAL-MAJANDUSLIK INTEGRATSIOON I: TÖÖTURG

Tööturuintegratsiooni uuringu peamine uurimisküsimus on, mil määral sõltub toimetulek tööturul rahvusest ning mil määral muudest, sh rahvusega seotud teguritest. Uurimisküsimus on püstitatud otseselt lähtuvalt sotsiaalmajandusliku integratsiooni valdkondlikust eesmärgist, mille kohaselt kõigil Eesti elanikel peavad olema võrdsed võimalused majanduslikuks toimetulekuks sõltumata rahvusest, emakeelest või elukohast. Valdkondlikku eesmärki võib üldiselt pidada asjakohaseks, kuivõrd see haakub integratsioonipoliitika võrdsete võimaluste rõhuasetusega. Alltoodud uuringuküsimused, põhitulemused ning soovitusel lähtuvad üldiselt sellest eesmärgist, lahknedes vaid mõõdete osas, mille osas võrdseid võimalusi käsitleda. Lisaks võrdsetele võimalustele hõivesse pääsemisel hõlmab tööturuintegratsioon ka tööelus edasijõudmist, mis lisaks elementaarsele majanduslikule toimetulekule seondub ka eneseteostuse ning laiemalt ühiskondlikus elus osalemise võimalustega. Sihtgruppide poolt tajutavad puudujäägid selles vallas võivad kujuneda rahvusvähemuste rahulolematuse oluliseks põhjuseks.

Uuringus püstitatud alaküsimused puudutasid a) etnilisse vähemusgruppi kuulumise ning b) muude rahvusega seotud tegurite mõju toimetulekut tööturul, c) tööandjate hoiakute mõju töötajate toimetulekule ning d) tööandjate ootused integratsioonipoliitika osas. Küsimusi a) ning b) analüüsi statistilistele andmetele tuginedes, tööandjate hoiakute ning ootuste väljaselgitamiseks on novembri algusse planeeritud fookusgrupp. Käesolev vaheraport põhineb andmeanalüüsi esialgetel tulemustel, millele uuringu lõppraportis lisandub fookusgrupi tulemuste analüüs.

4.1 Uuringu meetodika

Tööturuintegratsiooni uurimisel kasutatav meetodika sisaldab nii kvantitatiivset kui kvalitatiivset komponenti. Kvantitatiivses osas kasutatakse Eesti Tööjõu-uuringu andmete regressioonanalüüsi, kvalitatiivse osa meetodiks on fookusgrupp.

Eesti Tööjõu-uuringu andmete analüüsil kasutatavaks meetodiks on mitmese regressioonanalüüsi erinevad vormid. Mitmene (mitme muutujaga) regressioon on meetod, mille puhul vaadeldakse samaaegselt mitme muutuja (näiteks haridus, keeleoskus, tööstaaž jne) mõju nn sõltuva muutuja (nt palk) varieeruvusele. Meetodi üks peamisi eeliseid risttabelite ja lihtsate korrelatsioonikoefitsientide ees on võimalus eristada üksikute muutujate puhasmõju. See võimaldab oluliselt paremini avada etniliste tööturulõhede olemust. Näiteks võib lihtne keskmiste võrdlus anda tulemuseks, et vähemusrahvusest töötajate palk on eesti rahvusest töötajate omast 25%

madalam. Kuidas aga tulemust tõlgendada? Kas erinevus tuleb sellest, et vähemusrahvusest töötajad ei oska piisavalt hästi riigikeelt, on vähem haritud või on koondunud majanduslikult vähemarenenud piirkondadesse? Kui võimalikke põhjuseid on mitu, millised neist on olulisemad ja kas nad kõik on üldse olulised?

Regressioonanalüüsi abil on võimalik sellistele küsimustele vastata. On võimalik leida, mil määral üks või teine muutuja mõjutab („selgitab“) sõltuva muutuja varieerumist. Selleks arvutatakse igale selgitavale muutujale nn. parameeter, mis näitab mõju tugevust. Näiteks kui sõltuvaks muutujaks on palk, selgitavaks muutujaks staaž aastateks ning sellele vastavaks parameetriks näiteks 400, siis tähendab see seda, et ühe ühiku (aasta) võrra pikem staaž on keskmiselt seotud 400 krooni võrra kõrgema palgaga, muude tingimuste samaks jäädes. Igale selgitavale muutujale arvutatakse ka teststatistik, mis väljendab statistilist olulisust. Kuigi regressioonivõrrand arvutab igale selgitavale muutujale parameetri, ei pruugi kõik neist väljendada kindlat, statistiliselt olulist seost. Näiteks võib statistilist seost testides selguda, et kõrgtasemel eesti keele oskusel on palgale oluline mõju, algtasemel aga mitte.

Etniliste tööturulõhede uurimisel kasutame regressioonanalüüsides sõltuva muutujana kolme väljundnäitajat: tööhõive, palk ning ametialane edasijõudmine. Iga näitaja kohta arvutatakse eraldi eesti ning vähemusrahvusest töötajate võrrandid, mis kajastavad selgitavate muutujate mõjusid. Vaatleme, milline roll on tööturul toimetulekule rahvusega seotud näitajatel nagu keeleoskus ja kodakondsus. Samuti võrdleme, kas selliste muutujate puhul nagu vanus ja haridus erineb nende mõju väljundnäitajate puhul eestlastel ja venelastel.

Regressioonimudelite kasutusvõimalused on aga piiratud muutujatega, mida on võimalik mõõta ning mudelisse lülitada. Olemasolevate statistiliste andmete põhjal saab mõõta ainult valitud hulga muutujate mõju, mingi osa tööturunäitajate varieeruvusest jääb aga paratamatult selgitamata. Näiteks ei kajastu andmetes eestlaste ja vähemusrahvusest töötajate erinevad tööotsinguvõrgustikud, etniline segregatsioon „eestlaste“ või „venelaste“ ettevõtetesse, diskrimineerimine ja muud tegurid. Regressioonanalüüsiga saab mõõta vaid seda, kui suur osa tööturunäitaja muutumisest selgitamata jääb. Mis aga selgitamata osa taga peitub, tuleb analüüsida kas täiendavaid kvantitatiivseid andmeid kogudes või kasutades teisi (kvalitatiivseid) meetodeid. Käesolevas uuringus püütakse kvantitatiivse meetodiga selgitamata jäänud osa probleemile läheneda kvalitatiivset meetodit (fookusgrupp) kasutades.

Eraldi tuleb rõhutada, et regressioonanalüüs Eesti Tööjõu-uuringu andmete põhjal ei võimalda diskrimineerimise olemasolu tõestamist või selle ulatuse mõõtmist. Võimalik on mõõta vaid erinevate selgitavate muutujate mõju ning

nende poolt selgitamata osa ulatust. Selgitamata tööturulõhede olemasolu võib vaid osutada võimalusele, et esineb diskrimineerimine; võimalikud on aga ka muud põhjused.

4.2 Esialgsed uurimistulemused

Regressioonanalüüs viidi läbi Statistikaameti Eesti Tööjõu-uuringu andmete põhjal (ajaperiood 2000 II poolaasta kuni 2006. aasta). Kasutatud valimi kogusuurus oli 22 067 inimest, kelle hulgas 74,43% olid eesti ning 25,57% muudest rahvustest.

4.2.1 Töehõive

Käesoleva uuringu kontekstis vaadeldi hõivesse pääsemise tõenäosust nende inimeste hulgas, kes osalevad tööturul (st kes pole mitteaktiivsed). Eestlaste ja vähemusrahvusest töötajate erinevusi vaadeldi soo lõikes, samuti kogu Eesti ning eraldi ka Tallinna kohta. Tallinna eraldi vaatlemine on põhjendatud sellega, et eestlaseid ning vähemusrahvusest inimesi on seal võrreldavas suurusjärgus, samuti on tegu homogeensema tööturuga (Eestit tervikuna vaadeldes mõjutab tulemusi see, et eestlaste hulgas on maapiirkonnas elavaid inimesi rohkem kui vähemusrahvuste hulgas).

Tulemusi vaadeldes eristub oma kehvema olukorraga vanusegrupp 15-19a nii eestlastel kui vähemusrahvusest inimestel (naiste hulgas ka 20-24a). Eesti rahvusest naiste puhul ilmneb nende kõrghariduse suurem mõju töölesaamisele võrreldes vähemusrahvusest naistega, meeste puhul vahet ei ole.

Tulemused kinnitavad eesti keele oskuse olulisust töehõivesse pääsemisel, seda eelkõige suulise ja kirjaliku valdamise tasemel (keeleoskuse tasemete hulgas eristati suulist ning kirjalikku valdamist, igapäevase suhtluse tasemel valdamist ning arusaamist). Nii kodakondsuseta isiku staatus kui võõrriigi kodakondsus avaldavad hõivele üldiselt negatiivset mõju (Tallinnas see hõivesse pääsemist siiski ei takista).

Kuigi käesoleval kümnendil on kiire majanduskasvu ning kõrge töehõive tingimustes töötus üha vähem probleemiks, pole see ainuke vähemusrahvuste probleeme kajastav tööturunäitaja. Etnilised tööturulõhed võivad ilmneda ka juba hõives olevate inimeste puhul ametialase segregatsiooni näol. Käesolevas uuringus kasutati indikaatorina tõenäosust töötada nn "valgekraeisel", st juhtival või tippspetsialisti ametikohal. Valgekrae-ametikoht defineeriti käesoleva uuringu kontekstis ISCO ametialade klassifikaatori² kahte

² Vt ametialade klassifikaator <http://metaweb.stat.ee/?siteLanguage=ee>

kõrgemasse ametirühma ("Seadusandjad, kõrgemad ametnikud ja juhid" ning "Tippspetsialistid") kuuluvana. Töökoha kuulumist vastavatesse ametirühmadesse kasutati regressioonanalüüsis sõltuva muutujana ning analüüsiti, millest sõltub neil ametikohtadel töötamise tõenäosus eesti ning vähemusrahvusest töötajatel.

Valgekraelistel ametikohtadel töötamise tõenäosust mõjutavate tegurite hulgas eristuvad noorte (15-24a) ning vanemaealiste (60-64a) töötajate kehvem olukord nii eestlastel kui vähemusrahvustel (Tallinnas vähemusrahvustest naistel ka 40-45a). Vanusegruppi 60-64 kuulumise mõju ei ole vähemusrahvustel suurem kui eestlastel. Sellest hoolimata tuleb arvestada, et vähemusrahvusest vanemaealistel on suurem oht, et nende puhul saavad kokku mitmed erinevad riskifaktorid nagu vanus, keeleoskus, kodakondsus ja rahvus.

Haridusmuutujate mõju on eestlastel tugevam kui vähemusrahvustel. Juurdepääsu valgekraelistele ametikohtadele takistavad kodakondsuse puudumine ja muu riigi kodakondsus (kuigi muu riigi kodakondsus pole statistiliselt oluline Tallinnas). Oluline on ka eesti ning inglise keele oskus.

Avalikus sektoris juhtival või tippspetsialisti ametikohal töötamise tõenäosust mõjutab vähemusrahvusse kuulumine negatiivselt (ka arvesse võttes muid tegureid nagu keeleoskus ja kodakondsus). Eesti rahvusest töötajatel on valgekraelistel ametikohtadel töötavate inimeste osakaal suurem kui vähemusrahvuste puhul, kusjuures erinevus on suurem avalikus kui erasektoris.

Valgekraelistel ametikohtadel töötamise erinevast tõenäosusest eestlastel ja vähemusrahvustel on erinevate selgitavate muutujatega selgitatav ligikaudu pool, ülejäänud on selgitamata etniline erinevus. Ilmneb erinevus soo lõikes: eesti ja vähemusrahvuste naiste erinevus ametikohtadele juurdepääsul on praktiliselt kogu ulatuses selgitatud, meeste puhul on suurem osa erinevusest selgitamata.

4.2.2 Palgad

Analüüsiti ka eesti ning vähemusrahvusest töötajate palgaerinevusi eesmärgiga leida, kui suur osa erinevustest on selgitatud ning kui palju selgitamata.

Valimiga hõlmatud eesti ning vähemusrahvusest töötajate palkade erinevus oli 14,2%, millest selgitatud erinevus moodustas 10,9% ning selgitamata 3,3%. Detailsem analüüs näitab aga olulisi erinevusi soo lõikes. Kuigi eesti ning vähemusrahvusest naiste palgaerinevus (17,3%) on suurem kui meestel (11,5%), moodustab suurem osa sellest selgitatud erinevus — 14,5%. Meeste puhul on selgitamata erinevuse (3,8%) osakaal suurem.

Samuti vähendab eesti ning vähemusrahvusest töötajate keskmisi palgaerinevusi statistikas see, et eestlaste hulgas on rohkem maapiirkondade

elanikke, kelle sissetulekud on madalamad. Kui vaatleme eraldi Tallinna, on palgaerinevused oluliselt suuremad. Eesti ning vähemusrahvusest naistöötajate palgaerinevus Tallinnas on 38,3%, millest selgitatud on vaid 16,2%. Meeste puhul seevastu on palgaerinevus 32,3%, millest selgitatud on 26,9%.

Rahvuse lõikes on erinev ka sooline palgaerinevus: eestlastel 23,7% ning vähemusrahvustel 29,5%. Samas ei ole aga vähemusrahvustel oluliselt suurem selgitamata meeste-naiste palgaerinevus: 21,5%, samas kui eestlastel on see 20,9%. Erinev on ka see, et kui naistel on eesti keele oskus palku oluliselt mõjutav tegur, siis meeste puhul see statistiliselt oluline ei ole.

4.3 Ettepanekud integratsioonistrateegiasse

Uuringu tulemuste põhjal võib välja tuua järgmised soovitused poliitikate sihtgruppide ning vastavate indikaatorite osas.

- Uuringu tulemustes eristuvad tööturul kehvas olukorras olevad vanuserühmad, nt vanemaealised töötajad, teatud juhtudel üle 40-aastased töötajad jm. Lisaks nt noorte tööpuudusele tuleks tööturul toimetuleku indikaatoreid vaadelda ka teiste vanusegruppide, samuti soo lõikes;
- Etniliste tööturulõhede indikaatorid peaksid lisaks tööhõivele ning tööpuudusele kajastama ka muid tööturul toimetuleku näitajaid nagu palgaerinevused, ametialane segregatsioon, juurdepääs kõrgematele ametikohtadele, haridustasemele mittevastaval ametikohal töötamine;
- Eraldi tuleks monitoorida võrdseid võimalusi eri rahvusgruppidele avalikus sektoris: praegu puudub täpne info selle kohta, kui palju on avaliku sektori ametites hõivatud vähemusrahvusest inimesi ning mis ametikohtadel.

Strateegias alaeesmärgi 1 („Mitte-eestlaste konkurentsivõime tõstmine tööturul“) all loetletud meetmed puudutavad olulisel määral keeleoskuse omandamist. Uuringu tulemused toetavad keeleoskuse ning kodakondsuse omandamisele suunatud meetmete olulisust tööturul toimetuleku seisukohalt. Kuigi keeleoskus ja Eesti kodakondsuse olemasolu ei mõjuta toimetulekut igas aspektis, alati ja igal pool, peitub keeleoskuse parandamises oluline potentsiaal etniliste tööturulõhede vähendamiseks.

5 SOTSIAAL-MAJANDUSLIK INTEGRATSIOON II: SOTSIAALSED RISKIRÜHMAD

Käesolev vahearuanne keskendub riikliku integratsiooniprogrammi 2008-2013 (RP 2008-2013) sotsiaal-majandusliku integratsiooniga seonduvatele aspektidele. Vahearuanne esitab lühiülevaate uurimisgrupi poolt läbiviidud uuringute tulemuste lühikokkuvõtte koos esialgsete järeldustega ning annab hinnangu integratsioonistrateegia valdkondliku eesmärgi „*kõigil elanikel on võrdsed võimalused majanduslikuks toimetulekuks sõltumata rahvusest, emakeelest või elukohast*” raames kavandatavatele meetmetele ning sõnastab esialgsed ettepanekud. Integratsiooniprogrammi strateegiadokumentis nenditakse, et eelmises RP 2000-2007 ei olnud ühiskonna integratsiooni sotsiaal-majanduslikud aspektid proportsionaalselt kaetud võrreldes hariduse ja keeleõppe valdkondadega. Strateegiadokument toob esile asjaolu, et mitte-eestlaste osakaal sotsiaal-majanduslikes riskigruppides on jätkuvalt liiga suur võrreldes nende suhtarvuga elanikkonnas, mistõttu tuleb RP 2008-2013 ja teiste riiklike programmide raames koordineeritult rakendada suuremamahulisi töötuse vähendamise, HIV/ AIDS ennetustöö ja teisi sarnaseid meetmeid. Olulisemate sotsiaal-majanduslike probleemidena nimetab strateegia tööpuuduse (eriti pikaajalise ja noorte tööpuuduse, samuti regionaalse tööpuuduse Ida-Virumaal), narkomaania ja HIV-i levikut muukeelsete noorte seas ning juurdepääsu sotsiaalsetele teenustele.

Sotsiaal-majandusliku integratsiooni valdkonnas sõnastab strateegiadokument neli alaeesmärki: (1) mitte-eestlaste konkurentsivõime tõstmine tööturul; (2) ettevõtlikkuse suurendamine mitte-eestlastest elanikkonna hulgas, (3) sotsiaalteenuste parem sihistatus, (4) uusimmigrantide lõimumine ühiskonda.

5.1 Uuringu meetoodika

5.1.1 Uuringu fookus

Riskirühmade uurimisgrupi vajadus- ja rakendusuurimuste uuringufookuse kujundamisel on lähtutud strateegiadokumentis nimetatud mitte-eesti elanikkonnale iseloomulikest sotsiaal-majanduslikest riskidest ning nendega seonduvatest riskigruppidest. Uuringufookuse seadmist on oluliselt suunanud RP 2008-2013 rõhuasetused: võrdsete võimaluste loomine, osalusdemokraatia arendamine, kindlustunde tagamine ning suunatus noortele. Mitte-eestlaste sotsiaal-majandusliku olukorra hetkeolukorra fikseerimiseks teostati Euroopa Sotsiaaluuringu 2004.a. Eesti andmestiku kvantitatiivne analüüs, mille eesmärgiks oli suurema sotsiaalse tõrjutuse riskiga mitte-eestlaste gruppide väljaselgitamine. Analüüsi tulemusel selgus, et eesti ja venekeelse kogukonna sotsiaalse tõrjutuse riski erinevused on kõige suuremad nooremas keskeas

kõrgharidusega elanikkonna rühmade vahel. Mitte-eestlastel on raskem oma kõrget hariduslikku positsiooni tööturul rakendada, mis põhjustab madalama sotsiaal-majandusliku positsiooni ja sissetuleku, tekitab rahulolematust isikliku ja ühiskondliku eluga, ebakindlust ning madalamat usaldust ühiskonna-institutsioonide suhtes. Kõrgharidusega nooremaealist muukeelset elanikkonda võib käsitleda kui potentsiaalset vähemuskultuuri eliiti, kelle ühiskondliku seotuse suurendamine võib kujuneda integratsiooniprogrammi edukuse võtmefaktoriks. Sellest järeldusest tulenevalt on kõrgharidusega muukeelne elanikkond üheks olulisemaks integratsiooni sihtgrupiks, mistõttu uuringute keskseks fookuseks ongi keskendumine kõrgharidusega mitte-eestlaste sotsiaal-majandusliku integratsiooniga seotud aspektidele.

5.1.2 Teostatud uuringud, uurimisküsimused

Sotsiaalsete riskirühmade uurimisvaldkonna raames viidi läbi järgmised uuringud:

1. Sotsiaal-majanduslike riskirühmade kvantitatiivne analüüs Euroopa Sotsiaaluuringu 2004. ja 2006. andmetel (august-september 2007). Uurimuse eesmärgiks oli empiirilisel määralleda suuremas sotsiaal-majanduslikus riskis olevad eestlaste ja mitte-eestlaste grupid (vanuse, hariduse, elukoha lõikes). Uuring keskendus sotsiaal-majandusliku integratsiooni vajaduste kaardistamisega; mis aitab määratleda empiirilisel põhjendatud sotsiaalsed riskirühmad.

2. Noorte riskikäitumise ja seda vältivate/ ennetavate meetmete fookusgrupi uuring valdkonna ametnike seas Teema vajadus lähtub meetme 3.1 (sotsiaalteenuste parem sihistamine ning mitte-eestlastele tervisttoetava keskkonna loomine ja nende riskikäitumist vähendavate hoiakute ja grupinormide kujundamine) eesmärkidest ja planeeritud tegevussuundadest. Uuring keskendub (noorte) mitte-eestlaste õigusrikkumist soodustavate tegurite kaardistamisele ning hindab olemasolevate sotsiaalset tõrjutust ja marginaliseerumist ennetavate ja ühiskonda tagasipöördumist soodustavate kriminaalpoliitiliste meetmete tõhusust.

Uurimisküsimused:

- a) milline on mitte-eesti noorte õigusrikkujate/ mõnuainete tarbijate sotsiaal-demograafiline ja kultuuriline taust?
- b) millised on peamised riskikäitumisele suunavad tegurid?
- c) kuidas hinnatakse riskikäitumise ennetamisele/ korrigeerimisele suunatud meetmeid?
- d) milliseid täiendavaid võimalusi nähakse noorte riskikäitumise vältimiseks?

Fookusgruupiintervjuu toimus 19. septembril Tallinnas, milles osales 6 spetsialisti-eksperti (2 kriminaalhooldusspetsialisti, 2 noorsoopolitseiniku, 1 HIV/ AIDS ennetustöö ja raviga tegelev spetsialist, 1 noorsootööd korraldav spetsialist).

3. Teemailine kõrghariduse omandamist ja tööturule sisenemist mõjutavatele teguritele keskenduv ajurünnak. Ajurünnak keskendus mitte-eestlaste kõrghariduse omandamist ja tööturule sisenemist komplitseerivatele teguritele ning karjääri võimaluste laiendamist toetavatele meetmetele.

Uurimisküsimused:

- a) millised on mitte-eesti noorte ressursid ja takistused kõrghariduse omandamisel?
- b) millistest ajenditest lähtub mitte-eestlaste erialavalik?
- c) millised on mitte-eesti noorte võimalused (ressursid ja takistused) tööturule sisenemisel?
- d) kas ja kuidas peaks toetama mitte-eesti noorte õpingute kõrgkoolis jätkamise kavatsusi?
- e) kas ja kuidas peaks toetama mitte-eesti noorte sisenemist tööturule?

Ajurünnak toimus 26. septembril Tartus, osales 8 TÜ sotsiaalteaduskonna mitte-eestlasest üliõpilast.

4. Haritud mitte-eestlaste eduvõimalusi eesti ühiskonnas käsitletavad fookusgruupi- ja individuaalintervjuud Fookusgruupi meetodil põhinev vajadusuring madala tööalase positsiooniga nooremas keskeas (30-45 a) kõrgharidusega naiste seas Tallinnas, Tartus ja Narvas: Uuringuvajadus tuleneb integratsioonistrateegia meetmetega 1.1. (mitte-eestlaste konkurentsivõime tõstmine tööturul) ja 1.2. (tööjõu mobiilsuse suurendamine) määratletud valdkondadest. Uurimisküsimused:

- a) mis takistab mitte-eestlaste kõrge hariduskapitali maksimaalset realiseerimist eesti tööturul?
- b) kuidas mõjutab haridusele mittevastav tööalane positsioon mitte-eestlaste sotsiaalmajanduslikku integratsiooni?
- c) kuidas on mitte-eestlased osalenud ümber- ja täiendõppes ning milline on olnud ümber- ja täiendõppeprogrammide tõhusus?
- d) kuidas (milliste meetmete abil) on võimalik suurendada kõrgharidusega mitte-eesti tööjõu osatähtsust kõrgharidust eeldavatel ametialadel?
- e) millisena kujutatakse oma laste võimalusi Eestis ja miks?

Kokku viidi läbi kolm fookusgruupi: 2 Tallinnas (fookusgrupp SEB Ühispanga 6 töötajaga Tallinnas 17. oktoobril, fookusgrupp 6 Elcoteq'i töötajaga Tallinnas

17. oktoobril) 1 Narvas (fookusgrupp Kreenholmi manufaktuuri 5 töötajaga 18. oktoobril) ning 7 individuaalintervjuud Tartus ajavahemikul 10-20 oktoobril.

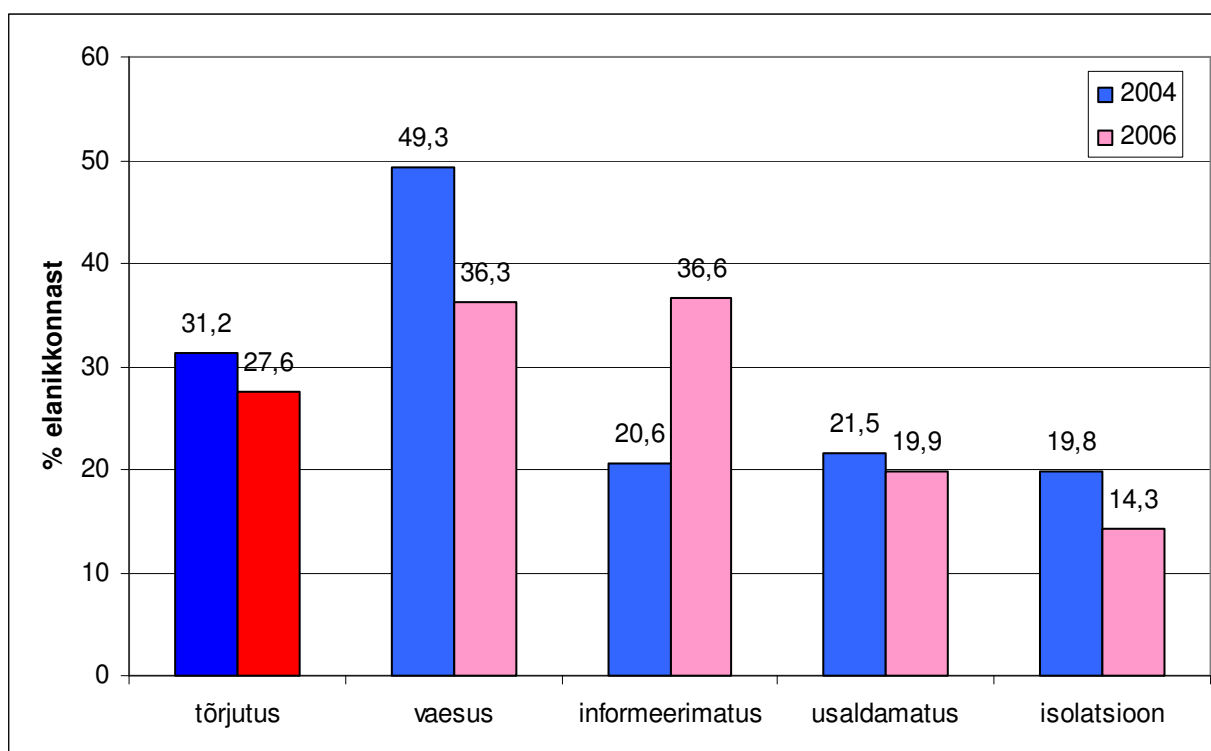
5.2 Esialgsed uurimistulemused

5.2.1 Sotsiaalse tõrjutuse risk ning selle dünaamika

2006.aastal on üldine sotsiaalse tõrjutuse risk 2004. aastaga võrreldes vähenenud 31%-lt 28%-ni. Langus on toimunud peamiselt vaesusrisiki kahanemise tõttu, samas on üldpopulatsioonis kasvanud üldine informeerimatus (joonis 5.1).

Kahe viimase aasta jooksul on tõrjutuse risk suurenenud mitte-eestlaste seas ning kahanenud eestlaste seas, seega on lõhe eestlaste ja mitte-eestlaste tõrjutuse määra vahel kasvanud (tabel 5.1).

Joonis 5.1. Tõrjutuse riski ja selle alaindeksite dünaamika 2004-2006 Eestis (kogu elanikkond)

Tabel 5.1 Tõrjutuse riski määra muutus keele ja kodakondsuse lõikes

Aasta	Eestikeelsed	Venekeelsed	sh Eesti kodanikud	sh mittekodanikud

2004 N %	386 29,0	178 37,5	68 33,7	110 40,3
2006 N %	161 20,9	150 42,7	57 34,8	93 49,7
Saldo	-28%	+14%	+3,2%	+23,3%

Tõrjutuse kasvu peamiseks põhjuseks mitte-eestlaste seas on suurenenud usaldamatus ja informeerimatus. Erinevused on enim kasvanud usaldamatuse (ligi kaks korda) ja informeerimatuse osas (1,7 korda), eriti suured (ja oluliselt kasvanud) on erinevused eestlaste ja Eesti kodakondsust mitteomavate mitte-eestlaste vahel. Erinevused on kasvanud ka mitte-eestlastest kodanike ja mittekodanike vahel, eelkõige erineva usaldamatuse astme tõttu (tabel 5.2).

Tabel 5.2 Tõrjutuse riski erinevus eestlaste ja eri kodakondsusega mitte-eestlaste vahel

	Vaesus		Informeerimatus		Usaldamatus		Isolatsioon	
	2004	2006	2004	2006	2004	2006	2004	2006
Venelastest Eesti kodanike risk eestlastega võrreldes	1,13	1,13	1,43	1,70	1,29	1,36	0,78	1,12
Venelastest mittekodanike risk eestlastega võrreldes	1,29	1,47	1,74	1,83	1,14	2,41	0,94	1,52
Venelastest mittekodanike risk venelastest Eesti kodanikega võrreldes	1,15	1,30	1,21	1,07	0,88	1,78	1,21	1,36

Tabel 5.3 Sotsiaalse tõrjutuse riski prognoosivad faktorid 2004 ja 2006 (eraldi eesti- ja venekeelne elanikkond, multinoomne logilistiline regressioon)

Faktortunnused	2004		2006	
	Eestikeelsed	Venekeelsed	Eestikeelsed	Venekeelsed
Alg-/põhiharidus	3,25**	2,92*	3,16**	1,86
Keskharidus	2,21**	1,86*	1,76*	0,99
Taust: kõrgharidus				
15-30a	0,24**	0,18**	0,45*	0,29**
31-45a	0,49**	0,85	0,72	0,44*
46-60a	0,81	1,16	1,04	0,78
Taust: üle 60 a				
On olnud töötu kauem kui 3 kuud	1,60*	2,06*	2,70**	2,16*
Taust: ei ole olnud töötu				
Model chi-square	118,10***	55,43***	47,801***	27,138***
Degrees of freedom	6	6	6	6
N	1331	475	771	350
Nagelkerke	0,121	0,150	0,094	0,100

Tõrjutuse risk on vanuse, hariduse ja keele kaudu prognoositav vaid ca 10% ulatuses. Mitte-eestlaste seas on olulisemaks prognoosivaks tunnuseks vanus, hariduse mõju sotsiaalse tõrjutuse riskile on muutunud ebaoluliseks. Mitte-eestlaste sotsiaalse tõrjutuse risk ei ole prognoositav kodakondsuse, Eestis sündimise või mittesündimise ja tajutud diskrimineerimise kaudu (tabel 5.3).

Üldise majandusliku olukorra paranemine ja sotsiaalse tõrjutuse vähenemine on osaliselt positiivselt korreleeruvad vaid eestlaste puhul, millest järeldub, et

mitte-eesti elanikkonna sotsiaalse tõrjutuse riski vähendamiseks tuleb integratsiooniprogrammi ja teiste valdkondlike strateegiate raames rakendada sihtotstarbelisi meetmeid. Regressioonanalüüsi tulemused näitavad, et sotsiaalse tõrjutuse risk on raskesti prognoositav, mistõttu on vaja senisest rohkem informatsiooni sotsiaalse integratsiooni ja tõrjutuse mehhanismide tundmaõppimiseks.

5.2.2 Ajurünnak TÜ Sotsiaalteaduskonna tudengitega

Ajurünnakut käivitavaks keskseks ideeks oli tõdemus, et *integratsioon peab olema mõlemapoolne*. Integratsioon ei ole üksnes küsimus venelaste integreerimisest eesti ühiskonda vaid samaaegselt peab toimuma ka eestlaste integreerimine ehk siis tuleks jõuda selleni, et nii eestlased kui venelased aktsepteerivad üksteise kultuuri ning kumbki hoiab siiski alal oma identiteedi. Lisaks sellele, peaks integreerunud ühiskond väljenduma selles, et venekeelne elanikkond tunneb huvi eesti ühiskonnas toimuva vastu (kaasaarvatud poliitika), loeb kohalikke lehti, valdab eesti keelt.

Keel on tudengite jaoks üks olulisemaid aspekte integreerumisel - keele valdamine võimaldab aru saada ja osaleda ühiskonnas samaväärselt eestlastega. Toodi esile probleem, et seni kuni keelt ei vallata ei tunta ka huvi eesti ühiskonna ja integratsiooni vastu. Siiski on tegemist teatud mõttes *regionaalse eripäraga*. Isiklikele näidetele põhinedes argumenteeriti, et noored, kes pärinevad Ida-Virumaalt, ei tunne huvi eesti ühiskonna ja sinna integreerumise vastu, sest keskkond on venekeelne, vene kultuuri ning vene meediakanalite keskne. Seega puudub kokkupuude eesti keele ja kultuuriga ning integratsiooni ei toimu. Tallinnast ja Tartust pärit noored sellist kultuuriruumide erisust ja lahusust üldiselt ei taju. Eestikeelsesesse ülikooli õppima astumine on Ida-Virumaalt pärit noori oluliselt integreerinud eesti ühiskonda. Tartu Ülikoolis nähakse kanalit, mille kaudu on võimalik sulanduda eesti ühiskonda ja lihtsamalt siseneda tööturule.

Kõik sõltub inimesest endast on läbivaks mõtteviisiks. Noored leiavad, et kui ikkagi väga tahta, on võimalik õppida selgeks eesti keel, asuda õppima eestikeelsesesse ülikooli ning leida endale hea töökoht. Siiski takistus võib peituda kaaslaste ja oluliste teiste hoiakutes. Nimelt toodi esile, et õpetajad ei toeta vene lapse eesti kooli õppima asumist, samuti sõprusringkonnas esitati noorele pidevalt küsimus, et kas sa ikka saad hakkama eestikeelses ülikoolis. Teiseks probleemiks on see, et eestikeelsed gümnaasiumid ei pruugi eriti avasüli vene koolist pärit noori vastu võtta.

Eraldi teemana väärrib tähelepanu eestlaste ja venelaste erinev erialavalik. Tudengite ajurünnakust ilmnas, et venekeelsete koolide lõpetajad eelistavad pigem praktilise väljundiga erialasid mis on eesmärgistatud konkreetset ameti omandamisele. Seda kinnitab ka Tartu Ülikooli sisseastumisstatistika (vt. tabel 5.4), mille järgi on eelistatuim teaduskond arstiteaduskond. Kolledžitest on

populaarseim Narva Kolledž, eeldatavalt siis peamiselt oma geograafilise asukoha tõttu. Johtuvalt Tartu Ülikoolis õpetatavate erialade akadeemilisest (teadmistekesksest) profiilist ei ole Tartu Ülikoolis õppimine vene noorte seas eriti populaarne. Teisalt, samuti nagu Põhja-Eestist pärit eesti noorte, nii ka vene noorte jaoks, on peamiseks tõmbekeskuseks Tallinn ning õppima suundutakse pigem sinna. Samuti, näiteks sotsiaalteaduste puhul kardetakse, et antud erialad on riigikesksed, õppima asumine nõuab väga häid ühiskonnaalaseid teadmisi, mis aga on vene noortel kesised ning tööle tuleks hakata avalikus sektoris.

Vene rahvusest noore võimalusi tööturul peetakse suhteliselt heaks, kuid silmas peeti rohkem neid noori, kes oskavad eesti keelt. *Kahe keele valdamine annab eelise eestlaste ees.* Näitena võib tuua sotsiaaltöö, kus on väga oluline osata ka vene keelt. Teisalt aga toodi esile, et teatud valdkondades ametiisikuna *töötamine riigiasutuses*, võib vene noore jaoks osutuda keeruliseks kuna nõuded eesti keelele on väga kõrged.

Tabel 5.4 Vene koolidest pärit 2007.a sisseastunud tudengid (Arstiteaduskonnas toimus vastuvõtt paremusjärjestuse alusel, muidu lävendipõhine).

	Immatrikuleeritud vene koolide lõpetanud	% kõigist immatrikuleeritutest
Narva Kolledž	50	86,2
Arstiteaduskond	68	28,9
Füüsika-keemiateaduskond	19	15,7
Matemaatikateaduskond	22	15
Filoloogiateaduskond	48	11,7
Bioloogia-geograafiateaduskond	18	9,7
Majandusteaduskond	12	9,5
Kehakultuuriteaduskond	6	9,1
Õigusteaduskond	22	7,4
Sotsiaalteaduskond	11	5,3
Viljandi Kultuurikolledž	5	4,5
Pärnu Kolledž	2	3,7
Haridusteaduskond	5	2,1
Türi Kolledž	0	0
Usuteaduskond	0	0
KOKKU	288	12,6

Allikas: Vene koolide lõpetanud, koostanud: Tuuli Kaldma, TÜ vastuvõtuspetsialist

5.2.3 Noorte riskikäitumine

Spetsialistidega läbiviidud fookusgrupi intervjuust selgub, et kui esitada nende „tüüpilise kliendi“ portree, siis tegemist on pigem vene keelt emakeelena

rääkiva noore inimesega, kellel on reeglina põhiharidus ja on üldjuhul pärit „normaalsest” perest. Kuigi venekeelseid noori on klientide seas rohkem, ei tähenda see seda, et riskirühma kuulumine tuleneb otseselt rahvusest. Fookusgrupis toodi esile järgnevad peamised põhjused. Esiteks, eestlaste ja venelaste seas on *narkootikumide tarbimine erinev*. Eestlaste seas on proportsionaalselt tunduvalt vähem süstivaid narkomaane kui venelaste seas. Samas on eestlaste osakaal narkomaanide seas pidevalt kasvanud. Narkomaania suurem levik venekeelse elanikkonna hulgas tuleneb üldjuhul narkokaubanduse ja narkotransiidi spetsiifikast ega ole otseselt seotud vaesuse, marginaliseerumise või sotsiaalse tõrjutusega.³ Narkootikumide transiit Venemaalt Eesti kaudu läände algas 1990ndatel peamiselt „*vene kanalite*” kaudu venekeelse organiseeritud kuritegevuse vahendusel. Seetõttu olid ka esimesed kohalikud diilerid peamiselt venelased ja sealt tulenevalt olid ka tarbijad pigem venekeelt emakeelena rääkivad inimesed. Ilmselgelt on narkomaania üks tugevatest mõjuritest edasiste kuritegevuste sooritamiseks. Eestlaste ja mitte-eestlaste vaheliste riskikäitumise erinevustel peatudes toodi esile, et venelaste ja eestlaste puhul kuritegevus erineb liigiti, kuid olulisem on siinkohal veel see, et venelaste puhul saab rääkida *kuritegevuse suuremast organiseeritusest ning võimuhierarhiast*. Seetõttu võib eeldada, et venekeelt kõneleva noore jõudmine kuritegelikule teele on palju tõenäolisem kui seda eestlaste puhul, sest ta niiöelda kaasatakse süsteemi. Sellise hierarhia olemasolu tingib selle, et oma positsiooni saavutamiseks või selle parandamiseks tuleb ennast tõestada kuritegevuse kaudu ning selline hierarhia toimib ka noortekampades. Samas esitati ka väga positiivseid näiteid vene noorte kohusetruudusest tööandja ees ning mitte-eestlaste kõrgest töötahtest ja töömoraalist.

Teise probleemina toodi esile see, et eestlastel ja venelastel *puudub ühine infomaastik*, mõlemad elavad niiöelda oma inforuumis. Seetõttu pakuti välja, et ETV saated tuleks dubleerida vene keelde, samuti suurimate päevalehtede eesti ja venekeelsed variandid peaksid olema sisult identsed. Sellisest infopuudusest tulenevalt ei ole vene noortel adekvaatset *informatsiooni edasiõppimise* võimaluste ja tingimuste kohta (näit juhtum, kus vene noormees, kes valdas puhtalt eesti keelt kartis, et teda ei võeta Politseikooli kuna ta on rahvuselt venelane; tegelikult on Politseikoolis olnud isegi venekeelseid rühmi). Kui üldised infokanalid ei täida oma rolli, siis on *informatsiooni ja toetuse saamine lähikeskkonnas kesine*. (näitena toodi juhtumid, kus vene koolide õpetajad pigem õõnestavad noorte soovi TÜ-sse edasi õppima minna ja rõhutavad mittehakkamasaamist eesti ühiskonnas. Sellist õpetajate käitumist seletati sellega, et tegelikult on *riigi poliitika ise selles*

³ See tulemus erineb RP 2008-2013 strateegiadokumendis sõnastatud seisukohast, mille kohaselt „*kindlasti võib öelda, et ennekõike on süstiva narkomaania ja HIV leviku näol tegu sotsiaalsest keskkonnast, sh marginaliseerumisest, vaesusest ja tõrjutusest tingitud ühiskondlike hädadega*” (lk 20)

süüdi, sest vene koolide õpetajate seas valitseb pidev hirm keeleinspeksiooni ees ja frustratsioon. Teisalt toodi näiteid aprillisündmustest, kus vanemad olid šokeeritud lapse osalemisest rahutustes. Seega noore elutee kaks peamist kujundajat: kool ja kodu on vägagi olulised ning oluline on kas need kaks töötavad ühes suunas või teineteisele vastu).

Kolmanda alateemana saab esile tuua spetsialistide küsimuse. Ühelt poolt on *puudus venekeelsetest spetsialistidest*, kuna leiti, et kliendiga peaks tegelema siiski tema emakeeles. Vähe on selliseid koole, kuhu vene keelt emakeelena rääkivad noored julgeksid õppima minna: esiteks kardetakse oma keeleoskuse pärast ning valitakse pigem kahtlase väärtusega eriala ning kool; teisalt aga puudub ka *informatsioon eestikeelsete kutset andvate koolide kohta*. Üheks antud probleemi lahenduseks oleks see kui eesti keele õpetamise tase vene koolides paraneks. Lahendusena pakuti välja eesti keelt emakeelena rääkivate noorte õpetajate tööle asumise soodustamine Ida-Virumaale (nt tunduvalt kõrgem palk, õppelaenu kustutamine skeemi alusel: 1 aasta õpetamist = 1 aastas võetud laen).

5.2.4 **Haritud mitte-eestlaste eduvõimalusi eesti ühiskonnas käsitletavad fookusgrupi- ja individuaalintervjuud**

Sotsiaalsete riskirühmade uurimisgrupi poolt läbi viidud fookusgrupi ja individuaalintervjuud keskendusid peamiselt mitte-eestlaste haridus- ja töövõimalustele eesti ühiskonnas. Intervjuud kinnitasid, et peamiseks omandatud haridusele vastava töö leidmise võimalused on otseselt seotud konkreetse indiviidi sotsiaal-kultuurilise integratsiooni tasemega. Sotsiaalse integreerituse üldist taset iseloomustab kõige enam eesti keele kui riigikeele valdamine, oluline on ka sotsiaalsete kontaktide olemasolu eesti kogukonnaga, informeeritus ja huvi Eestis toimuva vastu.

Sotsiaalse integreerituse aste on kõrgeim **Tartus** elavate mitte-eestlaste seas, kus kõik intervjueritud valdasid hästi või väga hästi eesti keelt ning olid integreeritud erinevatesse eestikesksetesse võrgustikesse. Intervjueritavad olid rahul nii oma töö- ja töötingimustega kui ka materiaalse ja sotsiaalse olukorraga, seostasid end tihedalt Eestiga ega pidanud ennast „integratsiooniprotsessi subjektiks”, samuti puudus respondentidel etnilise diskrimineerimise kogemus. Peamine lõimumine eesti kogukonnaga on toimunud kõrgkooliõpingute käigus. Kõrgkooli lõpetamine ja hea eesti keele oskus andsid eestlastega võrdväärse stardipositsiooni, mis on edukalt realiseerunud tööturul. Tööturule sisenemist on oluliselt soodustanud nõukogudeaegne suunamissüsteem, hiljem on olulist rolli mänginud õppepraktika. Seetõttu hinnati ka eestlaste ja mitte-eestlaste väljavaateid tööturul enam-vähem võrdseteks, kõik sõltub inimesest. Probleemid tekkivad vaid riigikeele mitteteadmise pärast. Kõik, kes elavad Eestis, peavad valdama keelt, vähemalt suhtlustasandil. Eesti keele mitteoskamise peamine põhjus on laiskus ja mitte – eestlaste lugupidamatus teiste suhtes [*... aga kui sa ei austateisi, sa ei saa nõuda et teised austaksid sind*]. Vaid üks respondent leidis, et mitte-eestlastel on tööturul raskem. Tema arvates on vene keelt kõneleval inimesel praktiliselt võimatu leida tööd ilma tutvusteta. Probleemina näeb ta asjaolu, et tööandjad eelistavad venelastele eestlasi, isegi kui viimastel pole haridust ega kogemust. Sama isik leidis, et riik ise lõhestab rahvastikku kaheks pooluseks ning eestlaste ja mitte-eestlaste suhted ei muutu ka 20 a pärast.

Tallinnas viidi läbi kaks fookusgruppi – SEB (Ühispank) ja Elcoteq'i naistöötajatega, mis oma sisu, meelsuse ja orientatsiooni poolest olid väga erinevad. **SEB grupp** koosnes ca 30-aastastest kõrgharidusega pangatelleritest, kes on üldjuhul oma eluga rahul ning kes peavad sidet Eestiga oluliseks. Respondentide haridusvalikut on mõjutanud kaks peamist tegurit: omandatud haridus peab andma reaalse väljundi tööturule (eelistatud tehnilised ja majandusteaduslikud erialad) ning haridust peaks olema võimalik omandada vene keeles (TTÜ, Tallinna Tehnikakõrgkool, Mereakadeemia jms). Töökoha valikul eelistatakse üldiselt erasektorit avalikule

sektorile. Nenditi, et kui erasektoris ei ole eestlaste ja mitte-eestlaste karjäärivõimalustes suurt vahet, siis erinevus on selgesti tuntav avalikus (eriti riigi-) sektoris. Samas leiti, et vene keele oskus on oluliselt nende karjäärivõimalusi laiendanud – näiteks firmade tööpakkumistes on saagenud vene keele valdamise nõue. Respondendid leidsid, et karjäärivõimaluste piiratus tuleneb pigem inimese soost, mitte niivõrd keele ja rahvuse tõttu. Fookusgrupis osalejate sotsiaalsed võrgustikud on valdavalt venekeelsed, tajutav oli mõneti võõristav suhtumine (eestlased on teistsugused; venelastega on lihtsam suhelda). Mainiti ka aprillisündmuste järgset olukorda, kus kogeti, et mõned eestlased keeldusid vene nimega klienditeenindaja teenustest. Üldiselt saadakse informatsiooni eesti meediakanalitest ning tuntakse aktiivset huvi Eestis toimuva vastu. Samas leiti, et mitte-eestlaste integratsioonivalmidus on suurem kui eestlaste puhul ning eestikeelselt kogukonnalt oodatakse aktiivsemaid „lähenemiskatseid” ja paremat vene keele oskust, samuti avaldati arvamust, et paralleelselt eesti keelega võiks riigikeeleks olla vene keel.

Fookusgrupp **Elcoteq'i töötajatega** keskendus eelkõige sotsiaal-majanduslikele probleemidele – töötingimused Elcoteq'is, madalad palgad, inflatsioon, kõrged kommunaalkulud, väikesed pensionid ja toetused, jms. Grupi enamuse moodustasid umbes 50 a vanused naised, kes olid sündinud ja hariduse omandanud väljaspool Eesti territooriumi (endises NL-s), sattunud Eestisse kõrgkoolijärgse suunamisega ning ei valda eesti keelt. Seitsmest osalejast kahel oli Eesti kodakondsus, üks respondent omas Vene Föderatsiooni (teadlik poliitiline valik, samas ainus, kes valdas eesti keelt) ja üks Valgevene kodakondsust. Kõigi osalejate tööted iseloomustas ajavahemikul 1991-1998 pikem töötuse periood (3-8 aastat), mil respondendid jäid koduseks, tehes samal ajal aeg-ajalt mittelegaalseid juhutöid (näit turul müümine). Töötuseperioodi lõpetas Elcoteq'i tootmise laienemisest tingitud uute töötajate värbamine 1998. aastal. Peaegu kõik fookusgrupis osalenud olid tööpakkumist käsitletud kui ajutist ja lühiajalist võimalust tööturule taasisenemiseks, kuid praeguseks on nad ettevõttes töötanud juba ligi 10 aastat. Pika ettevõttesise tööstaaži põhjuseks on eelkõige alternatiivsete töövõimaluste puudus, mis vaatamata rahulolematusele töö- ja palga-tingimustega on sundinud töötajaid siiani ettevõttesse jääma. Võimaluste puudus ja sunnismaisus olid märksõnad, mis iseloomustab respondentide sotsiaal-majandusliku integratsiooni probleematikat. Peamiseks takistuseks parema töökoha leidmisel on eesti keele puudulik valdamine, millele lisanduvad kaks diskrimineerivat faktorit – vanus ja sugu. Üle 50 aastasel venekeelsetel, eesti keelt mittevaldavatel naisterahvastel on praktiliselt võimatu leida tasuvamat töökohta. Eesti keele omandamise takistusteks on ühelt poolt sotsiaal-psühholoogilist laadi tegurid (kontaktide puudumine eestikeelse kogukonnaga, vähene motiveeritus, hirm rääkida, jms), teiselt

poolt aga aja- ja rahapuudus. Ettevõtte poolt pakutavad eesti keele kursused ei ole töötajaskonna seas populaarsed, sest vaatamata sellele, et kursuste eest ei pea maksma, arvestab töötaja kursustel osaletud (ehk töölt puudunud) tunnid töötasust maha. Oma igapäevaeluga Eestis on respondendid üldiselt rahul, probleemid on tingitud madalast sissetulekust ja järjest kallinevatest hindadest. Suhteid eestlastega hinnatakse üldjuhul sõbralikeks, diskrimineerimiskogemus puudub. Respondendid tunnevad huvi Eestis toimuva vastu, on osalenud aktiivselt (kohalikel) valimistel, kuid venekeelne info Eesti kohta on sageli ebapiisav. Rahvussuhete politiseerimine (näit aprillisündmused) „lihtsaid inimesi“ eriti ei huvita [... *ükskõik kus see Aljoša seisab*]. Probleemina toodi välja sotsiaaltoetuste ja –teenuste ebapiisavus, kuid isiklikud kogemused/ kokkupuuted hoolekandesüsteemiga on valdavalt positiivsed. Positiivse ja rõõmuvalmistavana nähti laste edukust Eesti ühiskonnas – lastel on praktiliselt kõik võimalused, sest nad valdavad eesti keelt ning on täielikult ühiskonda integreerunud. Integreerumist soodustava tegurini nähti eesti lasteaia ja koolis käimist.

Fookusgruppiintervjuu **Narvas** oli oma probleemiasetuselt sarnane Elcoteq'is toimunuga. Ka siin olid peamiseks teemadeks eelkõige majanduslikud raskused (madal palk, hirm võimaliku töökaotuse ees, inflatsioon, ebavõrdsus, ebapiisavad sotsiaalsed garantiid). Siiski võib võrdluses Elcoteq'i fookusgrupiga tuua välja kaks olulist erinevust: (1) respondentide tugev sotsiaalne, kultuuriline ja geograafiline seotus Venemaaga ning (2) mure ja rahulolematuse oma laste tulevikuga seoses. Narva ja kogu Ida-Virumaa elanikkonna etniline homogeensus ja tihedad kontaktid Venemaaga on peamiseks takistuseks siinsete mitte-eestlaste integreerumisel Eesti ühiskonda. Paljudel siinelavatel venelastel on Venemaal sugulased, tuttavad, ka kinnisvara; Sant-Peterburg on endiselt peamiseks regiooni majanduslikuks ja kultuuriliseks tõmbekeskuseks. Venemaaga suhtlemise hõlbustamiseks on paljud Ida-Virumaa muulased valinud Venemaa kodakondsuse [„*Narva on ajalooliselt alati olnud Venemaaga seotud ja see jääb ka tulevikus nii vaatamata mistahes integratsioonipoliitikale*“]. Viimaste aastate kiire majandusareng Venemaal ja kiiresti kasvavad sissetulekud on vähendanud kohalike mitte-eestlaste motivatsiooni end Eestiga rohkem siduda. Seega pole Venemaa kodanike rohkus Ida-Virumaal tingitud mitte üksnes Eesti kodakondsuse taotlemise keerukusega, vaid on samaaegselt ka kohalike mitte-eestlaste ratsionaalne valik. Fookusgrupis osalenud tunnevad sügavat muret oma laste tuleviku pärast. Kuigi koolides on kohustuslik eesti keele õpe, ei ole õpetamise tase keele omandamiseks piisav, väheste suhtlemisvõimaluste tõttu on keelekasutus passiivne ning on üsna tõenäoline, et noore põlvkonna seotus Eestiga jääb ka tulevikus tagasihoidlikuks. Laste eduvõimalusi nähakse pigem Eestist väljas – Eesti (ja ühtlasi EL) kodanikuks olek avardab EL riikides õppimise ja töötamise võimalusi.

5.2.5 Integratsioonistrateegia sihtgrupid sotsiaal-majanduslikus valdkonnas

Integratsioonistrateegia efektiivsemaks rakendamiseks on vaja kavandatavad meetmed suunata konkreetsetele sihtgruppidele, kes eristuvad lõimumisastme (vrd eespool osas 1.2.2. lõimumisastme alusel eristatud kategooriad A, B, C ja D), vanuse ja hariduse lõikes. Konkreetselt tuleb iga sihtgrupi jaoks sõnastada integreerumist soodustavate tegevuste eesmärk ning väljundindikaatorid.

Uurimistulemuste põhjal võib välja pakkuda järgmised sotsiaal-majandusliku valdkonna rõhuasetused erinevate sihtrühmade lõikes:

- **Lõimunud mitte-estlased (A)** – Lõimunud mitte-estlasi, kes on pea kõik Eesti kodanikud ning valdavad ka eesti keelt nii kõnes kui kirjas, iseloomustab keskmisest kõrgem haridustase ning sotsiaal-majanduslik positsioon. Peamised probleemid seostuvad eestlaste-poolse mitteomaksvõtu ja ebapiisava sotsiaalse tunnustusega. Keskseks universaalseks strateegiaks on võrdsete võimaluste kindlustamine praktikas. Integreerunud mitte-estlastele suunatavad spetsiifilised meetmed peaksid olema kaasavat/julgustavat/ toetavat/ motiveerivat laadi, soodustades nende eneserealisatsiooni ja eneseaktualisatsiooni võimalusi ning pakkuma võimalusi suuremaks ühiskonnapoolseks sotsiaalseks tunnustuseks.
- **Osaliselt lõimunud mitte-estlased (B)** on enamuses Eesti kodanikud, kelle keeleoskuse tase on enam-vähem piisav igapäevaseks suhtluseks, kuid kelle suhtlusringkond ja meediaväli on valdavalt venekeelne ja –meelne. Suhtumises Eesti riiki ja ühiskonda avaldub teatud ambivalentsus usalduses-mitteusalduses, ennast määratletakse venelase, ukrainlase vm rahvusgrupi esindajana. Nimetatud sihtrühma sotsiaal-majanduslik positsioon eesti ühiskonnas on suhteliselt kindel, kuid hõivemustris domineerivad pigem tootvad-teenindavad erialad ning venekeelsed või eesti-vene segakeelsed töökollektiivid. Üheks suuremaks sihtgrupi-spetsiifiliseks probleemiks on sotsiaal-majanduslik, kultuuriline ja geograafiline segregatsioon, mis takistab edasist lõimumist kontaktide puudumise tõttu eesti kogukonna, keele ja kultuuriga. Kontaktide tihendamine peaks toimuma erinevates elusektorites (töö, vaba-aeg, ühiskondlik-poliitiline tegevus, jne). Olulisteks integratsioonivaldkondadeks on ka adekvaatse venekeelse informatsiooni kättesaadavuse suurendamine ning osalemise ja enesetäienduse võimaluste avardamisega seotud meetmete laiendamine.
- **Lõimumata mitte-estlased (C või D)** – eelkõige Venemaa kodanikud ja kodakondsuseta isikud, kelle hoiak Eesti riigi suhtes on ükskõikne või negatiivne. Sihtgrupi sees võib eristada mitmeid allgruppe:
 - 1) ‚vabatahtlikult marginaliseerunud‘ osa mitte-estlastest, kelle side Eestiga piirdub peamiselt Eestis elamise faktiga; gruppi iseloomustab

eesti keele mittevõeldamine, praktiliselt igasuguste kontaktide puudumine eesti kogukonnaga ning huvi puudumine Eestis toimuva vastu (ükskõiksus). Grupp on koondunud peamiselt Ida-Virumaa linnadesse, elanikkond on üldiselt vanemaeline (pensionärid), majanduslik toimetulek on enamasti rahuldav.

- 2) ‚sotsiaal-majanduslikult tõrjutud‘ mitte-eestlaskonna osa. Grupi moodustavad ebastabiilse tööturustatusega (töötud, vaeghõivatud, heitunud) madala toimetulekuvõimega eesti keelt mittevõeldavad isikud, kelle hoiak Eesti suhtes on ükskõikne või mõõdukalt negatiivne. Tüüpiline riskigrupi esindaja on keskmisest madalama haridustasemega passiivne ja pessimistlik.
- 3) Eesti suhtes vaenulikult meelestatud‘ mitte-eestlaskonna osa, kes määratleb end kindlalt Venemaa või mõne teise (endise NL) riigi kodanikuna, on sotsiaalselt ja poliitiliselt aktiivne ning näeb oma missiooni aktiivses vastutegevuses Eesti riigi ja ühiskonna suhtes.

5.2.6 Hinnang RP 2008-2013 planeeritud meetmetele

RP 2008-2013 viitab dokumendile „Sotsiaalse kaasatuse riiklik tegevuskava 2004-2006“. Samas on olemas arengukava ka aastateks 2006-2008, kuigi kannab nime „Sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riiklik aruanne 2006-2008“, seega tuleks RP-sse viia sisse täpsustus.

Teiseks, on praeguses RP-s sõnastatud, et „Integratsioonistrateegia raames täiendatakse tegevuskava raames loetletud tegevusi rõhuasetusega mitte-eestlastel ja tegevuskavas otseselt mitte väljatoodud valdkondades“ (RP, 2008-2013, lk. 23.). Samas, sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riiklik aruanne 2006-2008 viitab integratsiooniprogrammile, mis peaks senisest enam toetama mitte-eestlaste kaasatust eesti ühiskonda:

[Valitsus soovib tõhustada mitte-eestlaste integratsiooni läbi erinevate poliitikavaldkondade, kuid koordineeritult. Koostamisel on integratsiooniprogramm aastateks 2008-2013, mis pöörab varasemast enam tähelepanu sotsiaalmajanduslikule integratsioonile - seni on põhitähelepanu pööratud üldharidusele ja keeleõppele. Seetõttu kavandatakse lisaks keeleõppe toetamise jätkamisele suuremahulisi mitte-eestlastele suunatud meetmeid, näiteks töötuse vähendamiseks ning HIV/AIDSi ennetuseks. Senisest enam keskendutakse Ida-Virumaale, kus muuhulgas aidatakse kaasa eestikeelse keskkonna laiendamisele. Samuti rakendatakse senisest rohkem tööjõuvahetuse programme Eesti eri piirkondades, tegeletakse erinevaid rahvusgruppe ja nende kultuurilist eripära sallivate hoiakute kujundamisega kõigis elanikkonna gruppides (eriti noorte hulgas). Tuginedes erinevate Euroopa riikide viimase 50 aasta uusimmigrantidega seotud

integreerumisväljakutsetest saadud kogemustele töötatakse välja ja rakendatakse kohanemisprogramme võimalike töötajate rändest tulenevate sotsiaalprobleemide ennetamiseks.] (Sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riiklik aruanne 2006-2008, lk 11).

Seega leiame, et RP-s tuleks konkreetsemalt sõnastada vastavad tegevused ning näidata ära nende seos tegevuskavaga. Samuti tuleb eristada mitte-eestlaste seas suuremas riskis olevaid gruppe, juhul kui need ei vasta tegevuskavas esitatud riskirühmadele, tuues esile nende eripära.

5.3 Ettepanekud integratsioonistrateegiasse

Sotsiaalsete riskirühmade uuringutulemustest lähtuvalt võib sõnastada järgmised üldist laadi ettepanekud:

- Riikliku Integratsiooniprogrammi 2008-2013 meetmed peavad olema suunatud konkreetsetele sihtgruppidele, kes eristuvad lõimumise astme, vanuse, hariduse jm alusel. Sellega seotult tekib vajadus süsteemse infostrateegia kujundamise järgi (kellele millist infot, millises vormis, millise kanali kaudu, pakutakse).
- Üheks prioriteetsemaks (ja seni fookusest väljas) sihtrühmaks või olla enamintegreerunud nn "lõimunud" mitte-eestlane, kes tunnetab "klaaslae efekti" ja on seetõttu rahulolematu ja mitteusaldav (*ja kõrge poliitilise mobiliseerumispotentsiaaliga*). Integreerunud ja rahuloleva vene eliidi väljakujunemine looks "hea praktika" näite ning tekitaks ülejäänud mitte-eestlaste jaoks positiivse referentgrupi
- Hariduse (sh kõrghariduse), kooli ja õpetaja oluline roll noorte sihtrühma integratsiooni – seda nii vene- kui eestikeelsete noorte puhul.
- Igasugune segregatsioon (sotsiaal-majanduslik, ruumiline, kultuuriline, jagunemine erinevate meediaväljade vahel) on integratsiooni suurimaks takistuseks mistahes sihtrühma puhul, vastava segregatsiooni vähendamine peaks olema üheks olulisimaks integratsioonistrateegia, aga ka laiemal riikliku poliitika eesmärgiks.

Järgnevalt on esitatud ettepanekud ja muudatused vastavalt sotsiaal-majandusliku integratsiooni alaeesmärkidele:

Alaeesmärk 1. Mitte-eestlaste konkurentsivõime tõstmine tööturul

- Tööturu segregatsioon vähendamine. Julgustada ning soodustada mitte-eestlaste töötamist avalikus sektoris (näiteks niiöelda positiivne diskrimineerimine). Müütide, nt vene rahvusest inimest ei võeta riigitööle, kummutamine.

- Informatsiooni parem levitamine haridus- ja töövõimalustest venekeelsete infokanalite kaudu
- Keeleõppe toetamine töökohtadel (tasuta keeltekursused suurema venekeelse töötajaskonnaga ettevõtetes)

Alaeesmärk 2. Ettevõtlikkuse suurendamine mitte-eestlastest elanikkonna hulgas

- Võimaldada abi projektide (EL struktuurifondid) koostamiseks, kirjutamiseks, tõlkimiseks – vähene informeeritus sellistest võimalustest
- Pakkuda venekeelseid (täiend)koolitusi nii tasulisi kui tasuta (võrreldes eestikeelsete täiendkoolitustega on venekeelsete (täiend)koolituste osakaal suhteliselt väike ja nende järgi on nõudlus)

Alaeesmärk 3. Sotsiaalteenuste parem sihistatus

- Spetsiifiliste rahvuskesksete meetmete rakendamine ei ole õigustatud, see pigem soodustaks stigmatiseerimist keele/ rahvuse alusel.
- Juhtumikorralduse põhimõtte laialdasem ja sihipärasem rakendamine võimaldab välja selgitada spetsiaalseid vajadusi ja rakendada spetsiaalseid (sh integreerivaid) teenuseid
- Isikuteenuste puhul, isiku heaolu puudutavatel teemadel (kus keelenüansid võivad mõjutada teenuse efektiivsust) võimaluse tagamine emakeelseks teeninduseks (tervishoid – nt meditsiinilase tõlketelefoni loomine; sotsiaalteenused; kohtuprotsessid), sama kehtib teenuseid tutvustavate materjalide (veebileheküljed, määrused, seadused) kohta.
- Kakskeelsete sotsiaaltöötajate koolitamine (spetsiaalne koolitustellimus?); sotsiaaltöötajate koolitus töötamiseks mitmekultuurilises keskkonnas riigikeelt mitterääkiva kliendiga. Vene noorte seas sotsiaalvaldkonna erialade õppimise populariseerimine
- Vajadus kohaliku venekeelse inforuumi suurendamiseks; sh nõuande-, konsultatsioonisaated.
- Tööturu teenustes keelekomponent juba sees, küsimus selle paremas sihistamises (nt erialase keele koolitus, mitte universaalsed keeleeksami kursused).
- Meditsiiniteenuste kättesaadavuse parandamine Ida-Virumaal (probleem: meditsiinitöötajate puudus)

Lisaks eelpooltoodule tuleb rõhutada, et Ida-Virumaa erineb muust Eestist ja seetõttu võib integratsioon Ida-Virumaal eeldada teatavaid täiendavaid integratsiooniprotsessi soodustavaid meetmeid.

6 ÕIGUSLIK-POLIITILINE INTEGRATSIOON

Käesolev vahearuande peatükk keskendub riikliku integratsiooniprogrammi 2008-2013 õiguslik-poliitilise integratsiooniga seonduvatele aspektidele. Esitame uurimisrühma poolt läbiviidud uuringute esialgse analüüsi ning toome selle põhjal välja valdkondlikud sihtrühmad koos karakteristikutega ning omapoolsed ettepanekud ning täiendused strateegia alaeesmärkide, meetmete ja indikaatorite osas.

6.1 Uuringu meetodika

Õiguslik-poliitilise integratsiooni analüüs põhineb kolmel uuringul: (1) detsembris 2005.a. Tartu Ülikoolis läbi viidud uuring „Mina.Maailm.Meedia“; (2) juunis 2007.a. uurimisfirma Saar Polli ja Tartu Ülikooli poolt läbi viidud kvantitatiivküsitlusel „Rahvussuhted ja integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronksõduri kriisi“; (3) Tartu Ülikooli ja Balti Uuringute Keskuse uurijate poolt septembris ja oktoobris 2007.a. läbi viidud kvalitatiivmeetodiga uuringul.

Kvantitatiivuuringu andmete alusel on võimalik täpsustada õiguslik-poliitilise integratsiooni sihtrühmi ja tuua välja nende karakteristikud, mille alusel konkreetseid meetmeid sihistada. Analüüsi tulemusena eristus neli valdkondlikku sihtrühma, kelle karakteristikud on allpool ära toodud. Kvalitatiivuuringu abil uuriti konkreetsete sihtrühmade vajadusi ning strateegias pakutud tegevuste teostatavust. Uuringu läbiviimisel ja tulemuste analüüsimisel kerkis esile ka rida teemasid, mida integratsioonistrateegia esialgne versioon ei sisaldanud. Fookusgruppide ja ekspertintervjuude uuringufookuse kujundamisel lähtuti sihtrühmade karakteristikutest ning varasemate integratsioonimonitooringute poolt püstitatud probleemidest.

Õiguslik-poliitilise integratsiooni kvalitatiivuuring koosnes järgmistest tegevustest:

- 1) **Viis fookusgrupp-intervjuud** valdkonna siht- ja sidusrühmade esindajatega (september-oktoober 2007);
- 2) **19 ekspertintervjuud** poliitikute, kõrgemate riigiametnike ning arvamustliidritega (nii eesti- kui venekeelsed) (oktoober 2007);
- 3) Ministeeriumite ja olulisemate riigiasutuste **venekeelsete kodulehekülgede diskursusanalüüs** (oktoober 2007).
- 4) Eesti- ja venekeelse **trükimeedia diskursusanalüüs** integratsiooni ja rahvussuhete teemal (oktoober 2007)

Fookusgruppide kirjeldused ning ekspertintervjuude nimekiri on esitatud lisas.

6.2 Esialgsed uurimistulemused ning ettepanekud integratsioonistrateegiasse

6.2.1 Sihtrühmade eristamine lõimumisastme järgi

Senise integratsioonipoliitika adressaadiks on olnud valdavalt määral kas rahvusrühmad tervikuna või mõned spetsiifilised sihtrühmad: eeskätt kodakondsuseta isikud ja sotsiaalsed riskirühmad, samuti lapsed ja noored. Arvestades kogu integratsiooniprotsessi mitmekesisust ning viimaste aastatega süvenenud erisusi mitte-eestlaste seas nende sotsiaalse staatuse ja lõimumisastme lõikes, peame õigeks suurendada kogu integratsiooniprogrammi diferentseeritust ning täpsemini määratleda erinevate valdkondade meetmete sihtrühmad, pidades silmas erineva vanuse, kodakondsuse, haridusega, elukohaga, sotsiaalse ja ametialase positsiooniga rühmade vajadusi ning rolli integratsiooniprotsessi subjektidena. Tuleb ka silmas pidada, et venekeelne elanikkond jaotub selgesti erinevate probleemide ja hoiakutega sihtrühmadeks lähtudes Eesti ühiskonnas lõimumise erinevast tasemest.

Lõimumistaseme järgi⁴ saab eristasime nelja lõimumiskategooriat (A, B, C, D – vt eespool 1.2.2.):

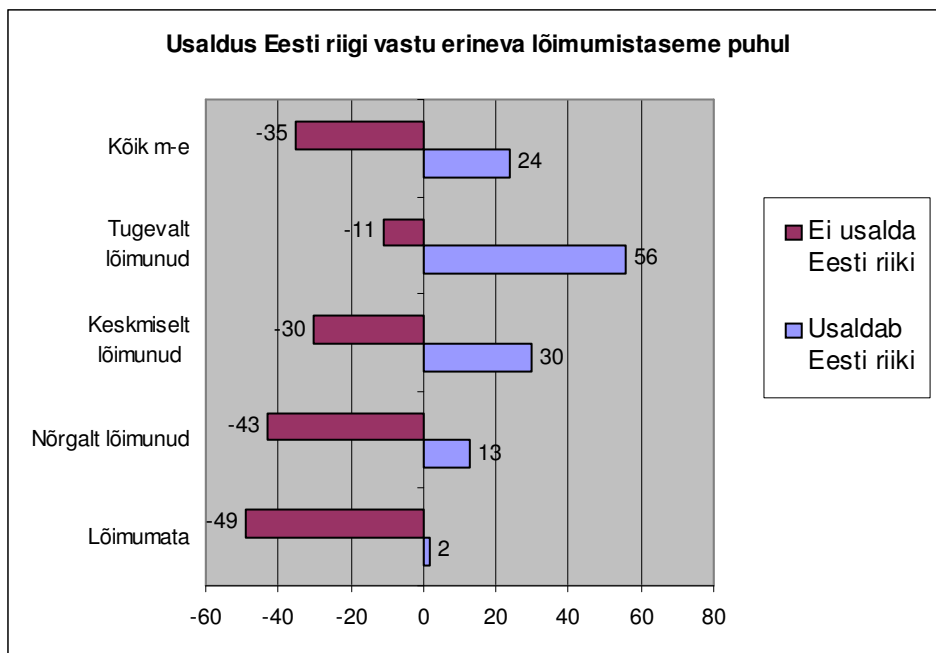
1. **Tugevalt lõimunud mitte-eestlased (A)** Hästi lõimunud mitte-eestlased peavad ennast Eesti rahva liikmeks, usaldavad Eesti riiki (kas siis, kui nad ei nõustu konkreetse valitsuse konkreetsete sammudega), rõõmustavad ühiskonnas toimunud positiivsete muutuste üle ning omavad keskmisest rohkem igapäevaseid kontakte, suheldes seejuures enamasti eesti keeles. Sihtrühma suurus: veerand kuni kolmandik mitte-eestlastest, eeskätt Tallinnas või Tartus, Pärnus ja teistes valdavalt eestikeelse elanikkonnaga maakonnalinnades. Integratsiooni põhivajadus: suurendada kaasatust avalikku ellu, tunnustatust ja osalusvõimalusi aktiivse partnerina.
2. **Keskmiselt lõimunud mitte-eestlased (B)**, Integratsiooni põhivajadus: tihendada igapäevaseid erialaseid ja sotsiaalseid kontakte eestlastega, suurendada vastastikust usaldust ning võimalusi osalemiseks ja eneseväljenduseks, kaasata ühisesse inforuumi. Oluline Eesti kodakondsuse väärtustamine, naturalisastiooni motivatsiooni tugevdamine, keeleõppe sidumine karjäärivõimalustega.

⁴ Lõimumisastme määramisel on aluseks võetud järgmised tunnused: (1) Eesti kodakondsuse omamine; (2) eesti keele oskuse tase; (3) enese tunnetamine osana Eesti rahvast põhiseaduse mõttes; (4) sagedane läbikäimine eestlaste ja venekeelsete vahel; (5) suhtluses kasutatakse eesti keelt või mõlemat keelt vaheldumisi; (6) nõustumine Eestis iseseisvuse taastamisele järel toimunud majanduslike ja poliitiliste muutustega; (7) usaldus Eesti riigi institutsioonide vastu.

3. **Nõrgalt lõimunud mitte-eestlased (C).** Integratsiooni põhivajadus separatsiooni, sotsiaalse tõrjutuse ja getostumise vähendamine, läbi keeleõpe ja kontaktide tihendamine eestlastega. Oluline on motivatsiooni loomine ja julgustamine naturalisatsiooniks.
4. **Täiesti lõimumata, asotsiaalsed või Eesti suhtes negatiivselt häälestatud, marginaliseerunud mitte-eestlased (D).** Integratsiooni põhivajadus: seaduskuulekus ja/või sotsiaalne rehabilitatsioon. Integratsiooni sihtrühm elementaarse inimõiguste kaitse, sotsiaalabi ning rehabilitatsiooni tasemel.

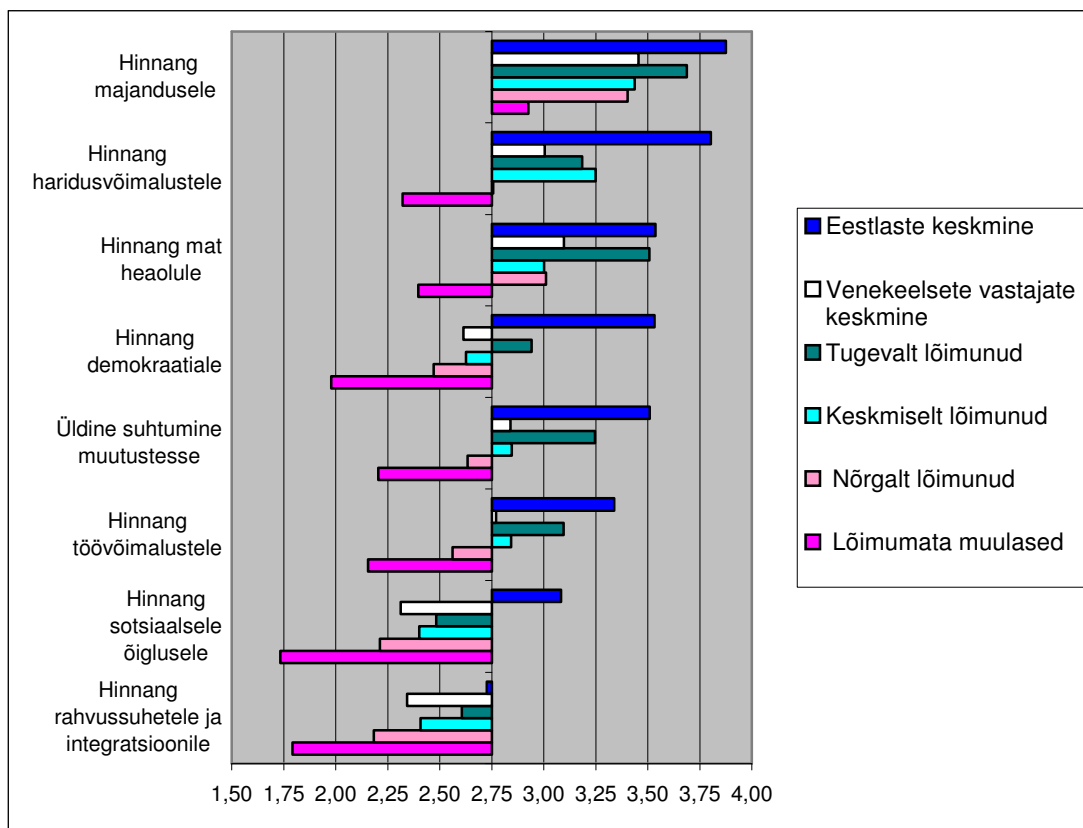
Silmanähtavalt on tugevam lõimumisaste seotud suurema usaldusega Eesti riigi suhtes.

Joonis 6.1 Erineva lõimumistasemega kategooriate usaldus Eesti riigi vastu (Positiivsete ja negatiivsete vastuste saldo küsimusele 'Kas te usaldate Eesti riiki?', TÜ/SaarPoll 2007)

Erineva lõimumistasemega inimesed suhtuvad erinevalt Eestis ühiskonnas toimunud muutustesse, kusjuures tugevasti lõimunud rühma hinnangud Eesti majandusele, heaolule, töövõimalustele ning üldine suhtumine muutustesse on sarnasem eestlaste hoiakutele kui keskmise mitte-eestlase suhtumisele. Samas on ka hästi lõimunud mitte-eestlased eestlastest palju kriitilisemad sotsiaalse õigluse, demokraatia ja integratsiooni teostumise hindamisel (joonis 6.2).

Joonis 6.2 Eestlaste ja erineva lõimumisastmega mitte-eestlaste hoiakute võrdlus (keskmised 5-pallisel hinnanguskaalal, TÜ/SaarPolli 2007)

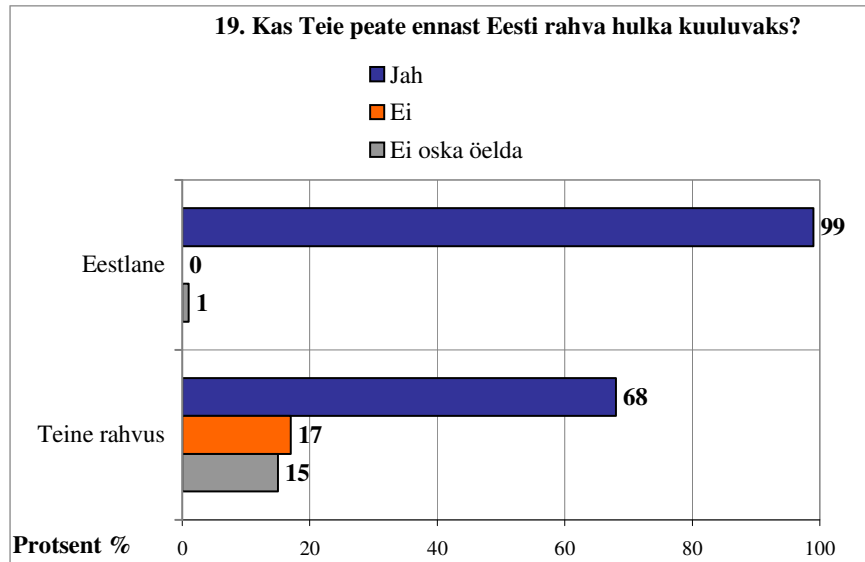

Ülaltoodust järeldub, et eriti õiguslik-poliitilise integratsiooni valdkonnas on oluline arvestada mitte-eestlaste seas olemasolevaid erinevusi lõimumistasemes nii meetmete planeerimisel kui rakendamisel. Paremini lõimunute jaoks on solvav nende käsitlemine integratsioonipoliitika passiivse objektina, nad tunnetavad oma põhiprobleemina Eesti ühiskonnas eeskätt osaluse, tunnustuse ja omaksvõtu küsimust. Nende jaoks on teravalt päevakorda tõusnud teistest rahvustest Eesti kodanike kaasärääkimise õigus ühiskonna probleemide käsitlemises ja otsustamisel, mis senistes integratsioonimeetmetes on selgesti välja toomata. Samas on nõrgemini lõimunute puhul esiplaanil sotsiaalse õigluse ning igapäevase toimetuleku probleemid, neile on omane motivatsiooni puudumine nii kodakondsuse omandamiseks kui ka osaluseks ühiskondlikus elus.

6.2.2 Kaasatus ühiskonnaellu, riigiidentiteet

Uuringufirma Saar Polli ja Tartu Ülikooli poolt suvel 2007 läbiviidud uuringu põhjal saab väita, et suur osa Eestis elavaid inimesi peab ennast põhiseaduslikus tähenduses Eesti rahva hulka kuuluvateks (joonis 6.3).

Joonis 6.3 Enese samastamine eesti rahvaga eestlaste ja mitte-eestlaste seas (TÜ/SaarPoll 2007).

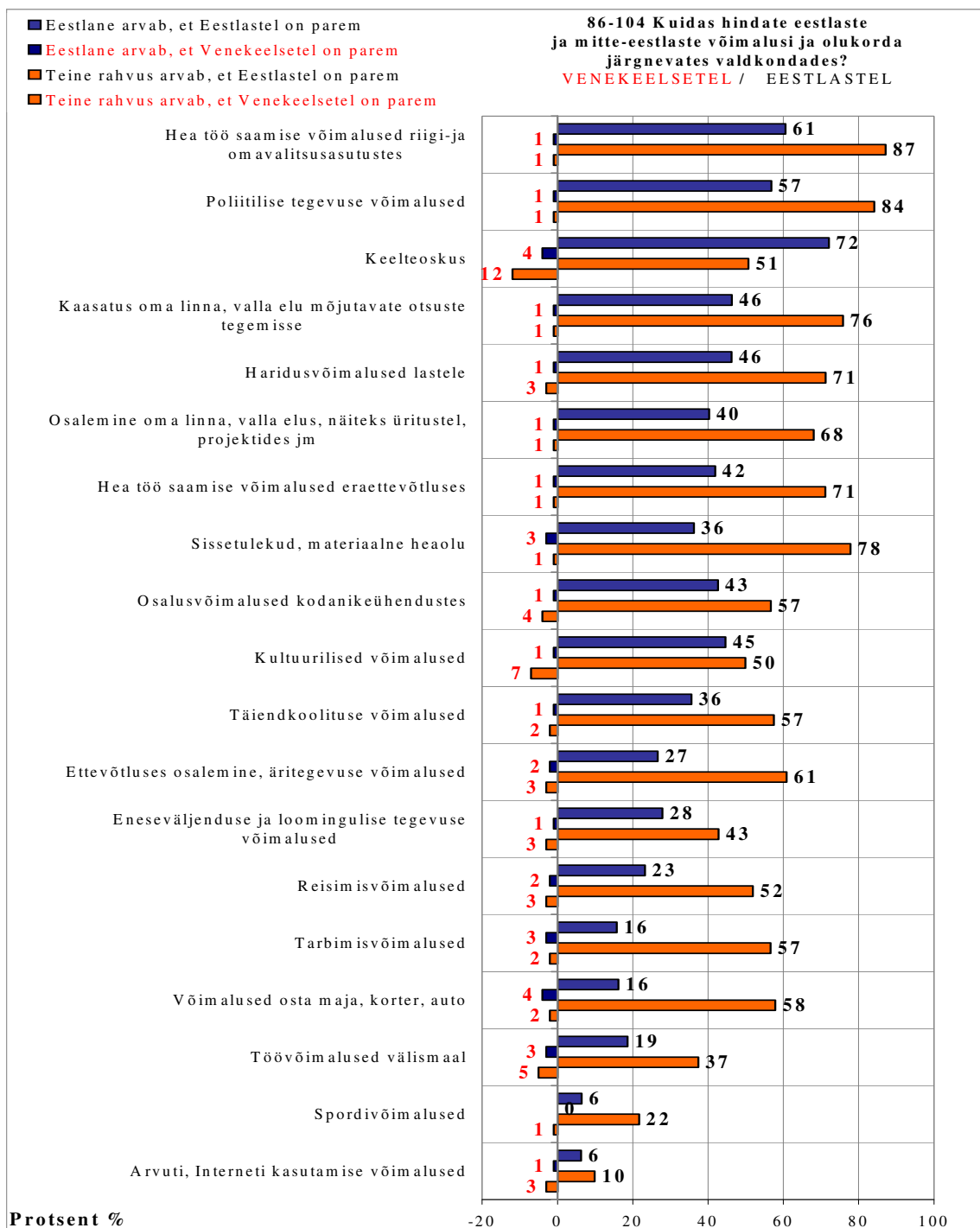
Kui eestlaste hulgas pidas end Eesti rahva hulka kuuluvaks 99%, siis teises rahvusest vastajate hulgas oli selliseid vastajaid 68%. See näitab enda tugevat identifitseerimist Eesti riigiga. Samas, poliitilises sfääris tunnetatakse suurt ebavõrdsust. Kuigi ennast samastatakse Eesti rahvaga, nähakse oma objektiivseid võimalusi osa saada poliitilisest tegevusest või leida tööd riigiasutustes halvemateks võrreldes eestlastest kodanikega: venekeelsed vastajad pidasid eestlaste võimalusi tunduvalt paremaks hea töö saamisel riigi- ja omavalitsusasutustes (87%) ning poliitilise tegevuse võimalusi (84%). Sama arvamusel olid ka enamused eestlastest vastajatest - vastavalt 61% ja 57% pidas eestlaste võimalusi paremaks. Osalemisvõimalusi kodanikeühendustes pidas 57% muukeelsetest ja 43% eestlastest eestlastele paremaks (joonis 6.4).

Tegemist on subjektiivse hinnanguga, mis ei pruugi olla vastavuses objektiivsete andmetega. Samas, ministriumite kõrgemate ametnikega läbiviidud intervjuudest selgus, et muust rahvusest inimeste osakaal ministriumide töötajate hulgas on väike ning suur hulk vastajaid pidas seda „mitte normaalseks“. Riigiasutustes eestlaste eelistamise kui probleemi töid välja ka fookusgruppides osalenud muukeelsed inimesed, mis nende arvates tihti viitas eesti keelt emakeelena mitterääkijate suhtes toimivat kaudset diskrimineerimist.

Vajadusele suurendada uues integratsiooniprogrammis tähelepanu mitte-eestlastest Eesti kodanikele viitab fookusgrupis välja tulnud naturaliseerunud kodanike arvamus, et kodakondsuse omandamisega ei kaasne võrdsete

võimaluste tekkimine kandideerimisel riigiametitesse ning jätkuvalt tunnetatakse eestlaste eelistamist. Ka TÜ/SaarPoll 2007 uuringust selgus, et ebavõrdsust eestlaste kasuks tunnetatakse eelkõige poliitilises sfääris

Joonis 6.4 Eestlaste ja teiste rahvuste võimaluste struktuur ja võrdlus

(TÜ/SaarPoll 2007).

(vaid 28% vastanutest arvas, et võimalused on võrdsed). Kinnitati ka, et tihti on eelistamisel objektiivsed põhjused, milledest kõige olulisem on eesti keele oskuse tase.

Muust rahvusest kodanike senisest suuremat osalust poliitikas ja majanduselus pidas TÜ/SaarPoll 2007 uuringu andmetel kasulikuks 82% muukeelsetest ja 28% eestlastest vastajaid, samas kui 34% eestlastest pidas seda pigem kahjulikuks.

Kõrgemate riigiametnike ja poliitikute intervjuudes domineeris siiski arusaam, et mitte-eestlaste kaasamine on vaieldamatult pigem kasulik kui kahjulik Eesti riigile, kuid esines ka möönduse tegemist, kus tõdeti, et võib olla olukordi, kus see võib osutuda kahjulikuks:

Kahtlemata on ohud olemas. Ega seda ei saa eitada. Valvel tuleb alati olla. Aga ma arvan, et enamus inimesi siiski sellise positiivse lähenemise korral, sellise austava suhtumise korral omandavad Eesti riigiidentiteedi palju paremini, on palju lojaalsemad ja ühiskonna julgeolek tervikuna võidab. [Riigikogu poliitik]

Mitte-eestlaste kaasamise võimaliku positiivse suhtumise märgina mainiti ka vene keelt emakeelena rääkiva poliitikute osalusvõimalust valitsuses, märkides juurde, et peamine kriteerium on siiski oma valdkonna hea tundmine ja professionaalsus. Mõned vastajad pidasid lojaalsust Eesti riigile peamiseks nõudeks ministriameti puhul.

Poliitilist osalust ja kodanikuaktiivsust mõjutab nii formaalsete kodanikuõiguste olemasolu (kodakondsus) kui ka nn tegelik ehk substantiivsete kodanikuõiguste olemasolu. Viimane sõltub riigis kehtivast domineerivast rahvuslikust narratiivist ja inimeste kuulvustunde astmest. Kõrgemad riigiametnikud ja poliitikud sõnastasid Eesti rahva mõiste põhiseaduslikus tähenduses kõiki Eesti elanikke hõlmavalt, st Eesti rahva moodustavad riigi territooriumil püsivalt elavad kodanikud olenemata emakeelest ja rahvuslikust kuuluvusest. See viitab piisavalt laiale Eesti rahva määratlusele, kuhu on võimalik kaasata ka etniliselt ja kultuuriliselt üksteisest erinevaid kogukondade liikmeid. Samas, muukeelse elanikkonnaga läbiviidud fookusgruppides ja ka ekspert-intervjuudes jäi domineerima arvamus, et kehtiv Eesti rahva määratlus on liiga kitsas ning eestlastest etniliselt ja kultuuriliselt erineva taustaga inimesed ei tunnetata ennast rahva osana vaatamata formaalsete kodanikuõiguste olemasolule. Formaalsete kodanikuõiguste omandamine ei suurenda automaatselt isiku kodanikuaktiivsust kuna ei tunnetata, et juriidilise staatuse muutumisega suureneksid võimalused nende õiguste rakendamiseks. Barjääriks peetakse just kuulvustunde puudumist viidates eelkõige eestlastepoolsele jätkuvalt tõrjuvale hoiakule muukeelse elanikkonna suhtes.

Naturaliseerunud kodanikud pidasid riigivõimust võõrandumise üheks põhjuseks ka poliitikute poolt ja meedias esinevat sõnakasutust pöördumistes muukeelse elanikkonna poole, mis kasutab „meie-teie” konstruktsiooni ja kohati otsesest sildistamist:

Eestlastega me ennast võrdselt ei tunnetata. Meile tuletatakse kogu aeg meelde, meedias ja poliitikud, mingeid minevikupattusid. Neid nuheldakse meie peal. Mulle tuletatakse kogu aeg meelde, et ma olen teine. Noortel [venelastel] on piinlik oma vanemate pärast! See ei ole ju normaalne! [naine, naturaliseerunud kodanik Tallinnast]

Kui vaatad eesti[keelset] meediat ning jälle loed, millega venelased on nii öelda hakkama saanud, milliste terminite abil seda väljendatakse, siis muidugi hakkad mõtlema, mis on parem, osata eesti keelt või mitte osata. [noorteorganisatsiooni juht Tallinnast]

Sildistamise puhul on muukeelne elanikkond eriti tundlik sõna „tibla“ kasutamise suhtes (vt ka diskrimineerimise teemat).

Muukeelsete kodanike fookusgrupis ei peetud valimistel kandidaatide eelistamist nende rahvuse järgi õigustatuks ning leiti, et parteisid tuleb valida maailmavaate ja mitte kultuurilise-rahvusliku kuuluvuse järgi. See seisukoht viitab arusaamisele, et poliitiliselt ei ole muukeelsele elanikkonnale oluline mitte niivõrd rahvuslik kriteerium kui vajadus oma eluliste huvide esindatuse ja kaitstuse järele. Sellele viitavad ka viimastel Riigikogu valimistel end vene erakondadena identifitseerinud parteide valimistulemused.⁵ Nende erakondade madalat toetust selgitati asjaoluga, et nad on ennast diskrediteerinud, nad ei ole võimelised kedagi esindama, kuna nende poliitiline võimekus on madal ning lisaks objektiivse põhjusena leiti, et neil ei ole piisavalt rahalisi vahendeid kampaania läbiviimiseks.

6.2.3 Noorte kodanikuaktiivsus, noorteorganisatsioonide roll

Muukeelsed noorteorganisatsioonid ja vähemuste kultuuriseltsid nägid oma **peamise ülesandena muukeelsete noorte rahvuslik-kultuurilise identiteedi arendamist**, mille kaudu tõstetakse noorte eneseteadvust ja enesehinnangut. See omakorda loob pinnase kodanikuaktiivsuse tekkeks. Ilma kultuurilise-rahvusliku eneseteadvuseta peeti võimatuks kasvatada noortes ühiskondlikku aktiivsust:

Selleks korraldataksegi üritusi, mis tõstavad eneseteadvust. Kus seda eneseteadvust ei ole, siis see on ilmetu isiksus, aga ilmetul isiksusel pole üldse mingisuguseid eesmärke ega prioriteete. [noorteorganisatsiooni juht Tallinnast]

Neil on tunne justkui neist mitte midagi ei sõltu [...] Me nägime vajadust hakata tegelema just noorte sisemaailmaga, nende identiteedi, kultuurilise kuuluvusega, enesehinnanguga, inimväarikusega. [noorteorganisatsiooni juht Tallinnast]

Kultuuriliste tegevuste toetamisega luuakse pinnas kodanikuaktiivsuseks ja ka integratsiooniks. Integratsioonilisi eesmärke peeti oma organisatsiooni tegemistes olulisteks ja kohati lausa esmatähtsateks. Probleemidena toodi esile mõningatel juhtudel noorte eestlaste huvi ja motivatsioonipuudust

⁵ Riigikogu valimistel 2007 sai Konstitutsioonierakond 1% ja Vene Erakond Eestis 0,2% häältest. www.vkk.ee

Ühisürituste korraldamisel. Noorte ühisürituste korraldamisel ja tegevuste finantseerimisel on olulisem huvialase koostöö toetamine (huvialaringid ja -üritused, kus saaksid osaleda nii eesti- kui muukeelsed lapsed) riigi poolt ning vähem olulisem spetsiaalselt integratsioonile suunatud tegevuste toetamine. Lähtuvalt nende rollist noorte eneseteadvuse kasvatamisel ja selle kaudu ka integratsiooniprotsessi soodustamisel tuleb muukeelsete noorte organisatsioone ja kultuuriseltse pidada riigi partneriteks elanikkonna kodanikuaktiivsuse kasvatamisel.

Muukeelsete noorte ühiskondlikus aktiivsuses ei nähtud erinevust võrreldes eestlastest noortega. Ennast peeti võrdset aktiivseks ja organiseerunuks, kuid probleemina toodi välja eestlastega võrreldes **halvem ligipääs infole**. Venekeelsete noorte mittekaasatust kodanikeühendustesse, eelkõige eestikeelsetesse, selgitati venekeelse info vähesusega ning info levimise viisiga. Kuna suur hulk informatsiooni kogukondlikust tegevusest liigub tutvusringkondade kaudu, siis peeti seda paratamatuks, et eestlastel on omad ja venekeelsetel on omad organisatsioonid.

Venelased lihtsalt ei ole teadlikud sellest, et on olemas mingid organisatsioonid, noortekeskused, kus saab isegi tasuta või tasu eest tegeleda mingisuguste asjadega, mis pakuvad huvi. Siis kui samade eestlastest sõprade vahel see info on hästi levinud, nendele räägitakse sellest koolis, õpetajad. Sõbrad. Nii on kuidagi palju lihtsam leida endale rakendust kui venelastel. [noorsootöötaja Tallinnast]

Venekeelsete noorte kaasamise probleemina kohalike omavalitsuste poolt loodud noortekeskustes, eriti Tallinnas, nähti **venekeelse informatsiooni** puudulikkust. Kuna suur hulk noorsootöötajaid on eestlased, siis läbi oma sotsiaalse võrgustiku infot levitades ei jõutagi tihti venekeelsete noorteni. Toodi näiteid ka noortekeskustest, kus olemasolev venekeelne informatsioon oli olemas vaid HIV levimise ja AIDS ennetuse kohta, kuid mitte keskuses toimuvate ürituste kohta. Informatsiooni levitamine venekeelsete noorteni tihti sõltub sellest, kas antud organisatsioonis on olemas keegi venekeelsetest juhtidest, kes sellega tegeleb. Vastasel juhul on kodulehekülg üksnes eesti keeles ja ka sihtrühmana nähakse peamiselt eestlasi.

Eestlaste ja mitte-eestlaste separatsiooni kodanikeühenduste valdkonnas tunnetati ka kohalikul tasandil. KOV ametnikud pidasid selle separatsiooni ületamist tõhusaks integratsiooni toetavaks meetmeks, kuid samas tunnustati, et valmisolek ühingutes ja ka asutustes on koostööks tagasihoidlik.

6.2.4 Ettepanekud integratsioonistrateegiasse alaeasmärgi osas

Strateegias praegu sõnastatud alaeasmärk: *Mitte-eestlaste kaasamine ühiskonnaellu ja poliitikasse ning efektiivne naturalisatsiooniprotsess.*

Alaeesmärk keskendub peamiselt määratlemata kodakondsusega inimestele ning jätab tähelepanuta kodanikuaktiivsuse suurendamisel naturaliseerunud kodanikud kui sihtrühma. Uurimistulemused näitasid, et Eesti kodakondsuse omandamine ei suurenda automaatselt kaasatust, kuigi ta mõjub positiivselt inimese identifitseerimisele Eesti riigiga. Seega tuleks eristada üksteisest naturalisatsiooniprotsessi toetamine, mis on suunatud üksnes määratlemata kodakondsusega inimestele ning mitte-eestlaste kaasamine ühiskonnaellu ja kodanikuaktiivsuse suurendamine, mille peamiseks sihtrühmaks on naturaliseerunud mitte-eestlastest kodanikud. Lisaks omab naturalisatsiooniprotsessi toetamine spetsiifilisi eesmärke, mis ei kattu kodanikuaktiivsuse ja ühiskondlikku ellu kaasamise tegevuste eesmärkidega. **Seetõttu peab uurimisrühm otstarbekaks naturalisatsiooniprotsessi toetamine välja tuua eraldi alaeesmärgina, millel on oma spetsiifiline sihtrühm ja talle suunatud tegevused.**

6.2.4.1 Ettepanekud meetmete ja tegevuste osas

Lähtuvalt esialgsetest uuringutulemustest teeb uurimisrühm järgmised ettepanekud:

- Naturaliseerunud kodanike kaasamisele suurema tähelepanu osutamine ja nende tunnustamine integratsioonipoliitika partnerina ning nende osaluse kindlustamine integratsiooniprobleemide käsitlemisel ja ning lahendamisel
- Naturaliseeritud kodanike senisest suurem esindatus riigiasutustes.
- Muukeelsete noorte ja ka halvasti integreerunud täiskasvanute kaasamise jaoks olulise info levitamine ka vene keeles, et tõsta motivatsiooni ja teadlikkust ning suurendada kodanikuaktiivsust. See puudutab nii kohalike omavalitsuste poolt noortekeskuste tegevuse kohta käiva informatsiooni levitamist kui ka riigi poolt pakutavate toetuste kohta käivat informatsiooni. Toetada või soodustada riigi poolt eestikeelsete kodanikeühenduste poolt edastatava informatsiooni levimist ka venekeelse elanikkonna hulgas läbi venekeelse info esitamise paralleelselt eestikeelsega (k.a venekeelsete veebilehekülgede loomine). Kuna tegemist on vajadusega lisaressursiks, mida eestikeelsetel kodanikeühendustel tihti ei ole, siis ettepanekuna võiks riik veebilehtede tõlkimist kompenseerida.

6.2.4.2 Ettepanekud indikaatorite osas

Strateegias sõnastatud indikaator: *Mitte-eestlaste ühiskonnapädevuse ja -aktiivsuse tõus; uued dialoogivormid kahe kogukonna vaheliste erimeelsuste lahendamiseks; eestlaste ja mitte-eestlaste valimisaktiivsuse sarnasus/erinevus.*

Integratsiooniprogrammis antud meetme puhul pakutud indikaator ei ole selgesti määratletud ning on halvasti operatsionaliseeritav, kuna aktiivsus ja ühiskonnapädevused pole lahti kirjutatud. Eestlaste ja mitte-eestlaste valimisaktiivsuse võrdlus ei anna pilti kaasatusest ja ühiskonnapädevusest, kuivõrd see sõltub mitte-eestlaste jaoks usaldusväärsete kandidaatide olemasolust nimekirjades ning valimislubaduste vastavausest nende vajadustele.

Lähtuvat eespool esitatud uuringu analüüsist **rakendada täiendavaid indikaatoreid kaasatuse ja kodanikuaktiivsuse mõõtmiseks:**

- 1) Mõõta läbi avaliku arvamuse uuringute seda, kas muukeelne kodanikkond peab oma võimalusi osaleda poliitilises tegevuses ja saada tööd riigi ja kohaliku omavalitsuse asutuses võrdseteks eestlastest kodanikega.

Baasindikaatoriks on TÜ/SaarPoll 2007 uuringu tulemused. Sihtindikaatoriks on eestlaste ja mitte-eestlaste vahelise erinevuse iga-aastane vähenemine statistiliselt olulisel määral. Sihtindikaatorit mõõdetakse kvantitatiivsete uuringutulemustega (integratsioonimonitooringutega).

- 2) Koostada lõimumisindeks analoogiliselt ülalkäsitletuga ning integratsioonimonitooringute kaudu mõõta selle komponente, et jälgida, kas integratsiooniprogrammi elluviimisega kaasneb hästi lõimunud rühma osakaalu suurenemine ja halvasti või keskmiselt lõimunute osakaalu vähenemine aastate lõikes.

Baasindikaatoriks on ülaltoodud jaotus lõimumisastme järgi. Sihtindikaatoriks on tugevalt või keskmiselt lõimunud mitte-eestlaste hulga suurenemine ning nõrgalt lõimunud ja täiesti lõimumata mitte-eestlaste hulga vähenemine statistiliselt olulisel määral.

- 3) Jälgida süstemaatiliselt mitte-eestlaste osalust kodanikeühendustes ning tegevustes (vastav indeks on olemas eelnenud integratsioonimonitooringutes).

Baasindikaatoriks on osalus viimase monitooringu alusel. Sihtindikaator: eestlaste ja mitte-eestlaste osaluse vahelise lõhe vähenemine.

6.2.5 Naturalisatsiooniprotsessi toetamine

Eestis elab 125 799 (seisuga 24.01.2007) määratlemata kodakondsusega inimest, mis moodustab 9% Eesti elanikkonnast. Nende hulgas on 4 333 pikaajalise elamisloaga last vanuses 0-14 aastat, kelle hulgas võib leida

neid, kellele Eesti kodakondsusseadus võimaldab kodakondsuse omandamise lihtsustatud korras.

Tabel 6.1 Määratlemata kodakondsusega isikud seisuga 24.01.2007

Vanus	Tähtajaline elamisluba	Pikaajaline elamisluba
0-14	450	4333
15-29	3320	24 801
30-44	3913	29 495
45-59	4291	31 805
60-74	989	14 966
75-89	277	6788
90-104	23	348
Kokku	13 263	112 536

Ida-Virumaal läbi viidud fookusgrupi intervjuust selgus, et sihtrühma hulgas (määratlemata kodakondsusega laste vanemad) levib palju desinformatsiooni lastele lihtsustatud korras kodakondsuse omandamise võimaluste kohta. Nii väitis kaks osalejat, et nende teada saab lapsele kodakondsuse vormistada üksnes lapse esimese eluaasta jooksul ja juhul, kui vanem selle aja mööda laseb, siis ei ole enam võimalik kodakondsust lihtsustatud korras lapsele taotleda:

Praegu kui lapsed sünnivad, nad ju kõik saavad kodakondsuse. Aga kui enne lapse 1 aastaseks saamist ei esita dokumente, pole lapsel enam õigust Eesti kodakondsusele. [naine Jõhvist]

Ning sellest kusjuures ei räägita, seda ei reklaamita. Meil vedas, pidime ära sõitma ja seetõttu tegime passid. Ning meile öeldi, et kui te ei tee enne 1-aastaseks saamiseni, laps ei saaks kodanikuks. [naine Jõhvist]

Informatsioon väideti olevat saadud ametnikelt, kuigi ei suudetud täpsustada millistel ametnikelt.

Informatsiooni kättesaadavust üldiste kodakondsuse taotlemise tingimuste, nõuete ja riigi poolt pakutavate ettevalmistuskursuste peeti halvaks, samas kui grupis oli ka suhteliselt hästi informeeritud inimesi. 2006. aastal kõigile määratlemata kodakondsusega inimestele laiali saadetud voldiku oli kaheksast grupis osalenud inimesest kätte saanud ainult üks. Tasuta ettevalmistuskursustest teadis või oli kuulnud kaks inimest, ülejäänud kuus ei olnud neist kuulnud. Infot hangitakse tuttavate kaudu. Võib väita, et üleüldiselt ei ole sihtrühm piisavalt informeeritud, kuid siinkohal tuleb eristada neid sihtrühma esindajaid, kelle informatsiooni puudulikkus tuleneb vähesest motivatsioonist (või selle totaalsetest puudumisest) Eesti kodakondsuse omandamiseks, mistõttu ei soovitagi informatsiooni saada ning need

inimesed, kelle informatsiooni puudulikkus tuleneb selle halvast kättesaadavusest või selle poolikusest (teatakse üht-teist, kuid ei midagi kindlalt).

Põhjused ja takistused kodakondsuse mitteomandamise sihtrühmas grupiti varieeruvad. Takistuseks on nii informatsiooni puudumine või selle ebatäpsus kui ka keeleoskuse madal tase. Lisaks kujuneb takistuseks ka motivatsiooni puudumine, mis on omakorda põhjustatud erinevatest teguritest. Motivatsiooni viivad alla pragmaatilised põhjused nagu lihtsam äriajamine Venemaaga või reisimisvõimaluste laienemine Euroopas ka kodakondsuseta isikutele:

Mina teadlikult ei võtnud Eesti kodakondsust, kuna siis mul oli odavam viisa Venemaale. Ainuke põhjus. Kui aga on vaja minna Euroopasse [...] üldse pole probleemi, käi Euroopas ringi. Karjääri saab ka teha ilma igasuguste probleemideta. [mees, Jõhvist]

Samas eksisteerivad sihtrühma teatud alagrupis ka psühholoogilised barjäärid kodakondsuse omandamisele, mis takistavad motivatsiooni teket:

Miks osa said kodakondsuse roheliste kaartide alusel, aga miks mulle ei saa anda? Milles ma teistsugune olen? [...] Asi pole viitsimises ja asi pole rahas. Asi on põhimõttes. [naine, Jõhvist]

Mina tahan öelda, et mulle näiteks on see väga raske moraalselt. Ma ei arva, et ma pean tõestama Eesti riigile, et ma olen tema rahvas. [...] Ma ei pea midagi tõestama, ma arvan. [naine, Jõhvist]

Sõltuvalt põhjustest miks inimene ei ole seni kodakondsust taotlenud, on inimestel ka **erinev motivatsioon**. Pragmatiliste põhjustega sihtrühma puhul saab motivatsiooni tõsta ulatuslikuma info levitamise ja (tasuta) keelekursuste pakkumise kaudu. Nendel inimestel, kellel eksisteerivad psühholoogilised barjäärid, on motivatsioon ka reeglina madal ja riikliku poliitikaga saab siin vähe ära teha. Samas tundsid huvi riigi poolt tasuta pakutavate keelekursuste vastu ka need, kes ei pidanud vajalikuks omalt poolt samme astuda kodakondsuse omandamiseks. Peamiseks probleemiks, mis motivatsiooni alla viib, peetigi pea kõigi osalejate poolt halba eesti keele oskust. Positiivselt suhtuti ka põhiseaduse tundmise eksami sooritamisse eesti keele asemel vene keeles:

See on õige. Muidu sa õpid, õpid lihtsalt pähe. Aga niimoodi [sooritades eksami vene keeles] võibolla midagi tead ka. [mees, Jõhvist]

Keeleeksami nõuete ja sooritamise protsessi kohta liigub sihtrühmas ringi palju müüte. Valitseb arvamus, et ajaga lähevad keelenõuded kogu aeg karmimaks. Tihti vihjatakse, et olemasolevatest keeletestidest kukuksid ka eestlased läbi ning et eksamil küsitakse liiga raskeid küsimusi (Võrumaa

rahvaseeliku mustri küsimine). Samuti kritiseeriti keeleeksami metoodikat, mis ei võta arvesse inimeste erinevaid võimeid:

Mul abikaasa käis tegemas kõrgtaseme eksamit. Ta ei sooritanud sellepärast, et ta teeb vigu. Aga tal on vene keeles juba alates 1. klassist „3”. Siin aga tahavad, et kirjutaks ... kirjalikult .. kõrgtasemel ... suhtleb ta vabalt, aga kirjutada ei oska vigadeta. [naine, Kohtla-Järve]

Kogu grupp oli üksmeelel, et kui riik pakuks tasuta eesti keele kursuseid, siis tuntaks selle vastu huvi. Põhjuseks toodi lisaks keeleoskuse parandamise huvile ka seda, et see näitaks riigi hoolivust nende suhtes.

Võttes aluseks eelpool esitatud uurimistulemusi, saab laias laastus täiskasvanud määratlemata kodakondsusega inimesed jagada motivatsiooni alusel erinevatesse sihtrühmadesse.

4 naturalisatsiooni sihtrühma:

1. Need, kes on määratlemata kodakondsuse staatuse valinud pragmaatilistel põhjustel nagu näiteks ärisuhete tõttu Venemaaga;
2. Need, kes ei tunne oma võimalusi ühiskonnas kitsendatuna kodakondsuse mitteomamise pärast ja kes ei ole ka saanud piisavalt informatsiooni;
3. Need, kes ei suuda ära teha keeleeksamit;
4. Nn põhimõttelised vastased, kes leiavad, et tegemist ei ole isikliku motivatsiooni ja suutlikkuse küsimusega, vaid riigipoolse suhtumisega (riik peab oma seadust muutma, nemad ise ei astu selles suunas samme).

Nende rühmade motivatsioon kodakondsuse omandamiseks erineb ning seetõttu tuleb kõikidele nendele rühmadele läheneda erinevate tegevustega. Esimese kahe rühma puhul on motiveerivateks teguriteks pragmaatilised põhjused nagu reisimisvõimalused, mugavam asjaajamine ja ka karjääritegemise võimalused:

Kui mulle keegi ütleks, et ma järgmisel aastal ei saa enam Eestist välja minna, isegi arvestades sellega, et mu abikaasal on sinine pass. Ei lase me sind välja! Viisa maksaks minu jaoks 10 000 ... Siis ma õpiks [eksamiks], leiaks aja. Ausõna! Rohkem ... ma isegi ei teaks mis võiks olla [motivaatoriks]. [mees, Jõhvist]

Sellele rühmale tuleb suunata senisest täpsem ja laiaulatuslikum informatsioon naturaliseerumisprotsessi kohta. Kolmandat rühma motiveeriks tasuta keelekursused ja muu riigipoolne abi keeleeksami läbimiseks. Nii teise kui kolmanda rühma puhul on probleemiks ka informatsiooni puudulikkus, samas kui huvi naturaliseerumisprotsessi vastu on olemas. Viimane, nn. põhimõtteliste

vastate rühm on kõige vähem motiveeritud ja seetõttu riikliku poliitikameetmete sihtrühmana raskesti (kui üldse) kättesaadav.

6.2.6 Ettepanekud integratsioonistrateegiasse

Lähtuvalt eelpool esitatud uuringutulemustest, esitab uurimisrühm järgmised ettepanekud:

- Senisest laiaulatuslikuma info jagamine lastele lihtsustatud korras kodakondsuse vormistamise kohta ning täiskasvanutele taotlemise protsessi kohta. Info kättesaadavuse laiendamine koostöös KOV-ide asutustega (elanikeregistrid, sotsiaaltöötajad, raamatukogud). Lisaks infole vajalik ka olemasoleva desinformatsiooni ümberlükkamine. Selle tegevusega peab kaasnema ka vastava KOV asutuse ametniku kiirkoolitus kodakondsuse vormistamise tingimustest ja protsessist.
- Keeleeksami ja põhiseaduse tundmise eksami kohta ringiliikuvate müütide kummutamine jagades riigipoolset informatsiooni.

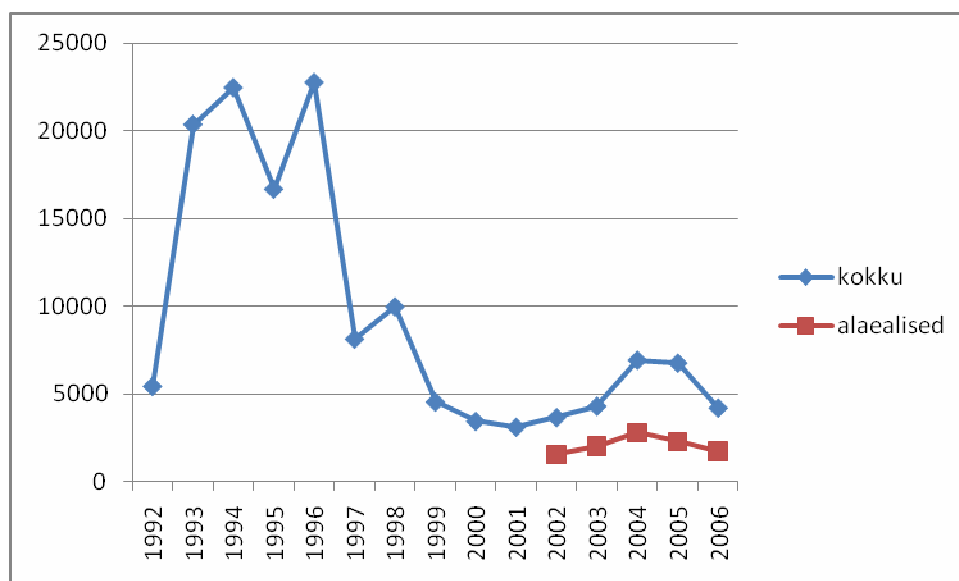
6.2.6.1 Ettepanekud indikaatorite osas

Strateegias sõnastatud indikaator: *Määratlemata kodakondsusega inimeste arv / suhe elanikkonnas; Eesti kodakondsus-taotluste arvu kasv*

Määratlemata kodakondsusega inimeste arvu/suhtarvu elanikkonda ei saa seada konkreetse meetme indikaatoriks, kuna seda mõjutava ka sellised ühiskondlikud protsessid nagu suremus ja sündivus, väljaränne, muu riigi kodakondsuse omandamine jne. Alaeasmärgi indikaatoriks saab pidada määratlemata kodakondsusega inimeste poolt esitatud Eesti kodakondsustaotluste arvu kasv või püsijäämine praegusele tasemele, mida saab mõõta Kodakondsus- ja Migratsiooniameti esitatava jooksva statistika alusel. Kolm viimast indikaatorit puudutavad konkreetseid tegevusi ja mitte meedet, seega ei ole nad strateegias esitatud kohas õigustatud.

Baasindikaatorid: naturaliseerumisprotsessi trend ajavahemikus 1992-2006; keskmine naturaliseerumiste arv viimase integratsiooniprogrammi perioodil 2000-2007.

Joonis 6.5 Naturaliseerumisprotsessi trend ajavahemikus 1992-2006.

Tabel 6.2 Naturaliseerunute arv 2000-2006 aastate lõikes

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Kokku
3090	3640	4290	6917	6753	4188	3090	32 303

Viimase seitsme aasta keskmine naturaliseerumiste arv aastas on ligikaudu 4600 inimest. Erandlikud aastad olid 2003 ja 2004, kus Eesti liitumine Euroopa Liiduga tõstis sihtrühma hulgas motivatsiooni taotleda endale Eesti Vabariigi kodakondsust.

Võttes arvesse uuringu põhjal välja toodud takistusi ja motivatsiooni kodakondsuse omandamiseks, ei saa eeldada naturaliseerumisprotsessi kiirenemist lähiaastatel. Seetõttu saab saavutatavaks eesmärgiks seada eelneva integratsiooniprogrammi perioodi trendi jätkamine ja meetme tulemuslikkuse hindamisel sihtindikaatoriks määrata 4000 inimest aastas. Indikaatori mõõtmisel kasutada Kodakondsus- ja Migratsiooniameti igaaastast statistikat.

Indikaatori (naturaliseerujate aasta keskmise arv) täpsemaks väljatöötamiseks on vajalik uurida regulaarselt määratlemata kodakondsusega inimeste takistusi ja motivatsiooni kodakondsuse omandamiseks ning nende informeeritust kodakondsuse saamise tingimustest ja protsessist.

6.2.7 Diskrimineerimine

Saar Polli ja Tartu Ülikooli poolt 2007.a suvel läbi viidud kvantitatiivuuringu tulemusena selgus, et muukeelsetest vastajatest väitis 52%, et diskrimineerimine on üldlevinud praktika Eestis ja nad on isiklikult sellega kokku

puutunud. Eestlaste hulgas puudus diskrimineerimise kogemus suurel osale küsitletutest (61%), samas kui 15% eestlastest vastanutest on rahvuse- või keelepõhist eelistamist ise näinud või kuulnud sellest (TÜ/SaarPoll 2007).

Tabel 6.3 Rahvuse või keelepõhine eelistamine teatud ametikohtade või hüvede jagamisel (%).

		Kõik vastajad	Rahvus	
			Eestlane	Teine rahvus
Kas olete ise kokku puutunud olukorraga, kus mõnda isikut on rahvuse või keele tõttu eelistatud teisele tööle võtmisel, teatud ametikohtade või hüvede jagamisel?	Vastamata	0,1	0,1	0,2
	Jah, korduvalt, see on üsna tavaline	12,3	3,9	29,5
	Üksikjuhtudel	15,4	10,6	25,2
	Ei ole ise kokku puutunud, kuid olen kuulnud	25,1	25,0	25,2
	Mul ei ole ühtegi kokkupuudet sellise olukorraga	47,1	60,5	19,9
VASTAJAD KOKKU		100,0	100,0	100,0

Ka Justiitsministeeriumi poolt 2007. aastal tellitud Eesti elanike õigusteadlikkuse uuring (www.just.ee) kinnitab, et erirahvustest inimeste põhiõiguste kaitse ei ole võrdne: 26% eestlastest ja 42% vastanud muukeelsetest inimestest ei nõustunud, et Eestis on kõigi inimeste põhiõigused võrdselt kaitstud sõltumata sellest, milline on nende rahvus. Fookusgruppides osalenud venekeelse elanikkonna liikmed, nii kodanikud, määratlemata kodakondsusega inimesed kui ka noorteühenduste esindajad, pidasid diskrimineerimist Eestis esinevaks nähtuseks. Siiski, kõige sagedamini esitati diskrimineerimisnäidete puhul pigem näiteid **halvustavast suhtumisest venekeelt kõnelevasse inimesesse, kõige enam teenindaja ja kliendi suhetes**. Ametnike halvustavat suhtumist eesti keelt mitterääkivatesse inimestesse toodi ka kui näiteid diskrimineerimisest ametiasutustes.

Info kättesaadavust vaid eesti keeles peeti diskrimineerivaks eakate inimeste puhul:

Mul on näide eakate vanematega ning selle [diskrimineerimise] valdkonnaga. Kui nad käivad ametnike juures, igasugustes sotsiaalosakondades, tulevad nad tagasi poolinfarkti seisundis. Inimesed peaksid olukorrast aru saama, et 79-aastase inimese aeg õppida eesti keelt on möödas, ei tulnud välja. Ma tean ka, et need samad eestlased, vanemad kasutavad palju suuremat hulka soodustusi, privileege, just sellepärast, et nendeni jõuab info, nendega räägitakse, meie omasid aga heidetakse kõrvale. [naine Tallinnas]

Määratlemata kodakondsusega inimesed pidasid kodakondsusalaseid piiranguid riigiametites ja juhtivatel kohtadel töötamisel diskrimineerivaks. Samuti väitsid kodakondsuseta inimesed, et ka nendel ametitel, kus ei ole otseselt kodakondsuse nõuet, eelistatakse Eesti Vabariigi kodanikke.

Kaudset diskrimineerimist tajusid ka naturaliseerunud kodanikud, mis esines väidetes, et „tööle eelistatakse ikkagi eestlasi.“ Kõige rohkem toodi näiteks diskrimineerimisjuhtumeid hariduse vallas. Konkreetsete diskrimineerimisjuhtumite hulka kuuluvad järgmised näited: Tallinnas eestikeelsete lasteaedade järjekordades eelistatakse eestikeelseid lapsi, venekeelsed lapsed lükatakse tihti tahapoole; nimetati ka juhtumeid keskkoolidesse ja kõrgkoolidesse sissesaamise konkurssidel eestlaste eelistamisest.

Kaudse, alateadliku diskrimineerimise puhul tuli välja asjaolu, et see toimub mõlema keelekogukonna puhul. Osad vastajad leidsid, et eestlased eelistavad tööle võtta eestlasi ja venelased venelasi.

Erinevalt venekeelsest elanikkonnast ei pea diskrimineerimist laialt levinuks probleemiks Eesti poliitikud ja kõrgemad riigiametnikud. Tunnistati, et kindlasti on olemas üksikjuhtumid. Väike hulk vastajatest möönis, et ilmselt esineb alateadlikku või kaudset eestlaste eelistamist teatud ametikohtadel, kuid reaalseid seadusega vastuollu minevaid juhtumeid ei peetud tõenäoliseks. Tööturul ei peeta diskrimineerimist tõenäoliseks tööjõupuuduse tõttu:

Tänapäeva Eestis valdav osa tööandjaid ei saa endale diskrimineerimist lubada arvestades seda, et noh, isegi kui nad kuidagi oleksid meelestatud teistpidi. ... Summasummarum arvestades seda, milline tööjõu kriis meil täna on antud hetkel, siis nagu vaadata värbamisel inimesele otsa ja öelda, et kuule, ma ei ... sa oled väga hea ekspert, aga ma ei võta sind tööle sellepärast, et sa oled venelane. Noh, isegi kui sellel inimesel peaks olema niisugune kalduvus sellist laadi asjaks, siis ta lihtsalt ei saa seda endale lubada. [riigiametnik]

Mõned vastajad tõid välja tolerantsuse ja sallivuse puudumise kui suurema probleemi, mis ei vii siiski otseselt diskrimineerimiseni.

Jah, ma ei arva, et see [diskrimineerimine] oleks nagu rahvuse tasemel. Ma pigem sõnastaksin, et ega Eesti ühiskond ei ole jah väga tolerantne. Aga see nagu ... ma ei arva, et see nagu rahvuse baasil oleks selgemini väljendatud, kui noh, mis iganes, rassilisel baasil või soos no minu pärast paksude suhtes või prille kandvate inimeste suhtes. Siin on probleeme kindlasti, minu maitse järgi võetuna. [poliitik Tallinnast]

Tunduvalt tõsisemaks probleemiks tunnistati aga poliitikute ja riigiametnike poolt **sildistamist ja poliitiliselt ebakorrektsel sõnakasutust** vähemusrahvuste või teisest rassist inimeste suhtes.

Eestlaste poolt kasutatavaid sildistavaid sõnu (tiblad, okupandid, asunduskolonistid) peeti venekeelsete vastajata poolt tihti äärmiselt solvavateks. Halvustavat suhtumist tajuti kõige rohkem internetikommentaaries ja meedias (ajaleheartiklites). Väga halvustavaks sõnaks peaaegu eranditult kõikide vastajate poolt peeti sõna „tibla”, samas kui eestlastest vastajad tihti ei näinud selles sõnakasutuses eestlaste poolset halvustavat tooni.

6.2.8 Ettepanekud integratsioonistrateegiasse

- **Diskrimineerimise kui probleemi teadvustamine ning diskrimineerimisjuhtumitele avalikkuse kriitilise tähelepanu pööramine vajab riigipoolset julgustust**, kus eelkõige õiguskantsleri institutsioon saab ülesse näidata initsiatiivi.
- **Diskrimineerimisküsimus tuleb sisse viia integratsioonimonitooringutesse** kõrvuti sallivust uurivate küsimustega. Sellele lisaks tuleb korraldada kvalitatiivuuringuid, et selgitada diskrimineerimise tähendust ja erinevat laadi diskrimineerimiskogemuse teadvustatust (etniline/ rassiline, juriidiline, sotsiaalne, keeleline, usuline aspekt) erineva kultuuritaustaga inimeste (nii eestlaste kui teiste rahvuste) puhul
- Vajalik on eraldi meetmena **teavituskampaaniate korraldamine** elanikkonna eri rühmadele diskrimineerimisalase õigusteadlikkuse tõstmiseks
- Omaette probleemiks on **enamuse ja vähemusgruppide poolne vastastikune sildistamine**, mida tuleb lahendada sallivuse suurendamise meetmetega ning **kultuuridevahelise kommunikatsiooni treeningu** läbiviimisega riigiametnikele ja KOV ametnikele, kes puutuvad oma igapäevatoos kokku muukeelse elanikkonnaga.
- Kriitiliselt jälgida diskrimineerimisjuhtumite kajastamise viisi meedias, vältida diskrimineerimise õigustamist. Viia ajakirjanikele läbi diskrimineerimise alaseid koolitusi.

Olulisel määral aitaks diskrimineerimisprobleeme teadvustada ja lahendada diskrimineerimisvastase ühtse seaduse olemasolu või vähemalt erinevates seadustes olemasolevaid diskrimineerimisvastaseid sätteid ning sellega seotud inimeste õigusi tutvustavate abimaterjalide kättesaadavaks tegemine nii eesti- kui ka venekeelsele elanikkonnale. Teiste maade praktikas on laialt levinud õiguskantsleri institutsiooni aktiivsus sellise teavitustegevuse korraldajana.

Diskrimineerimisalaste indikaatorite väljatöötamine nõuab põhjalikumate uuringute läbiviimist eesmärgiga kaardistada konkreetsed diskrimineerimis-

juhtumid, kuid uurides ka üldist diskrimineerimise tajumist eri emakeelt rääkivate inimeste poolt, eritähelpanuga avaliku sektori ja tööturu valdkondadele.

6.2.9 Integratsioon ja avalike teenistuste osutamine

Erinevate integratsiooni jaoks võtmeministriumite **kõrgemate juhtivametnike teadlikkust integratsioonipoliitikast võib hinnata kesiseks**. Suur osa vastajatest tunnistas, et nad ei ole eriti integratsiooniteema peale mõelnud ning pole ka oma poliitikavaldkonna väljatöötamisel integratsiooniküsimustele erilist tähelepanu pööranud. Kuigi oma ministriumil nähti integratsioonipoliitikas rolli, ei olnud peaaegu ükski ministrium (v.a Haridus- ja Teadusministrium) sellega tegelemist teadvustanud ega prioritseerinud.

Integratsioonipoliitika elluviimise ülesehituse puhul arvati, et on oluline koordineeriva institutsiooni (Rahvastikuministri büroo) olemasolu, kuid samas tunnistati, et integratsiooni eest peaksid vastutama ühiselt kõik ministriumid. Samuti nähti vajadust, et senisest suuremat rolli integratsioonis peaksid mängima kohalikud omavalitsused.

[Integratsiooniga peaks tegelema] kogu valitsus. Riigikogu. Kahtlemata, noh, meil praegu on rahvastikuminister, aga väga tugevasti haridusministrium, kõik omavalitsused ... Ma arvan, et kogu riigiaparaat peaks olema ikkagi sellega seotud. [...] [Kohalik omavalitsus] peaks omama ülevaadet kõikidest oma elanikest, nende keeleprobleemidest, kellele millist abi on vaja. [...] Lihtsalt inimestega pidevalt kontaktis olla, eriti sotsiaaltöö valdkonnas. [Riigikogu poliitik]

Integratsioonipoliitikas nähti rolli ka presidendil, kes peaks integratsiooniteemaatikale tähelepanu pöörama ja õiguskantsleril, kes peaks tegelema aktiivselt sallivuse, tolerantsuse ja diskrimineerimisprobleemidega.

Muukeelsete kodanike osakaal ministriumide ja ametkondade töötajate hulgas on väike. Üksikuid töötajaid, kelle emakeel ei ole eesti keel, nimetati, kuid sageli töötasid nad ministriumites madalamatel ametikohtadel („paljundustädi“, sekretär). Siiski pidas enamik vastajatest seda osakaalu liiga väikeseks ning leidis, et see peaks olema suurem. Väikese esindatuse probleemina toodi siinkohal välja mittepääsiv eesti keele oskus, kus kõrgemas riigiametis dokumentide vormistamise tase nõuab sisuliselt eesti keelt emakeelena rääkijat või siis eestikeelse hariduse omandanud inimest.

Tugev vastuseis oli igat liiki kvootide määramisele, kuid muukeelse elanikkonna suhtarvu suurendamist ministriumide töötajate hulgas peeti pigem vajalikuks ja mõned vastajad nimetasid seda lausa hädavajalikuks ja Eestile kasulikuks tegevuseks, sest see kasvatab muukeelsetes inimestes lojaalsust. Muukeelsete inimeste töölevõtmise eelisenähti ka vajadust kaasata sihtgrupi esindajaid

konkreetses sihtgrupiga suhtlemisel ja neile suunatud poliitika väljatöötamisel. Lisaks peeti positiivseks ka asjaolu, et muukeelne inimene oskab vene keelt, mis mõnede ministriumite töös on vajalik oskus. Samas toodi välja ka asjaolu, et venekeelse kogukonna poolt on esinenud halvustavaid märkusi ministriumites töötavate vähemusrahvustest inimeste suhtes, pidades neid „reeturiteks, kes on vastase poolele üle läinud“. See suhtumine puudutas küll üksnes neid ametnikke, kes tegelevad poliitiliselt tundlike teemadega, mille puhul vastuseis jookseb kogukondade piire mööda.

Muukeelsete inimeste kogemus suhtlemisel ametnikega on olnud erinev. Peamiselt Ida-Virumaal tõdeti, et probleemi ametnikega suhtlemisel ei ole, tullakse vastu ka venekeelse suhtluse osas ning reeglina ollakse abivalmid. Tõrksust venekeelse suhtluse ja kohati lausa halvustavat suhtumist eesti keelt aktseptsiooniga rääkivatesse inimestesse toodi esile Tallinnas toimunud fookusgruppides. Näiteid toodi nii ametnike suhtlemisel vanuritega (ei soovita selgitusi anda vene keeles) kui ka arstide suhtlemisel venekeelse elanikkonnaga, kus toodi näiteid arstide halvast suhtumisest eesti keelt aktseptsiooniga rääkivasse patsienti, kes ei ole võimeline ennast korralikult väljendama. Seega võib uuringute põhjal öelda, et laialtlevinud ametnike halvustavat suhtumist teist keelt emakeelena kõnelevatesse inimestesse ei ole märgata, kuid siiski esineb piisavalt juhtumeid, mis annavad põhjust probleemile tähelepanu pöörata.

Ida-Virumaa ja Tallinna kohalike omavalitsusüksuste ametnike jaoks on mitte-eestlastele teenuste osutamine rutiinne tegevus, mis ei eristu eestlastele teenuse osutamisest. Integratsiooni tunnetatakse kui loomulikku protsessi, mida ka vastavalt olukorrale teadvustatakse. Küll aga soovivad KOV ametnikud, et riik formuleeriks täpsemalt integratsiooni eesmärgid ning selle, mida KOV-üksustelt mingis konkreetses valdkonnas oodatakse. Kohalike omavalitsuste uuringust selgus, et ametnike, eelkõige madalama astme ametnike võõrkeelteoskus vajab parandamist. Eesti keele omandamisel nähakse peamiste probleemidena kesist õpetamise metoodikat, süsteemsuse ja järjepidevuse puudumist mille tõttu keeleõpe ei anna soovitud tulemusi. Tajutakse vajadust ametnike võõrkeelte (vene ja inglise) oskuse parandamise järele, seda eriti sotsiaalvaldkonna ametnikel. KOV ametnike koolitusvajadus muukeelse klientuuriga suhtlemiseks on olemas, kuigi hetkel mitte nii väga aktuaalsena tunnetatud. Suhtlemisprobleemi kardetakse tulevikus tekkivat uusimmigrantidega, samas kui venekeelse kohaliku elanikkonnaga suhtlemisel probleeme ei tunnetata.

Ametnike omapoolne initsiatiiv integratsioonivaldkonda kuuluva informatsiooni jagamisel kohalikul tasandil on olnud nõrk. **Kohaliku omavalitsuse ametnikud tihti ei teadvusta enda rolli integratsiooniprotsessi soodustamisel.** Nii ei peeta oluliseks väljapoole oma otsest vastutusala puudutava informatsiooni jagamist inimestele. Registriametnikud ei näe oma

rolli lapsele lihtsustatud korras kodakondsuse omandamise kohta informatsiooni jagamisel, kuna tegemist on Kodakondsus- ja Migratsiooniameti valdkonnaga.

Informatsiooni puudulikkuse üle suhtlemisel ametnikega viidati sageli, kurdeti ka venekeelse informatsiooni vähesuse üle. Seaduste tõlkimist vene keelde peeti oluliseks viidates asjaolule, et ka kõrgtasemel eesti keele oskus ei võimalda eestikeelsetest seadustest hästi aru saada.

6.2.9.1 Riigi ja kohalike omavalitsuste ametlike veebilehtede analüüs⁶

Tähtsaimatest riigiasutustest analüüsiti 22 asutuse veebilehte. Nendest 15 oli olemas venekeelne veebilehe versioon. Lisaks ühel asutusel (REKK) oli osaliselt informatsioon esitatud ka vene keeles ning Riigikantselei avalaht võimaldas tutvuda asutusega 13 erinevas keeles, mille hulka vene keel ei kuulu. Samas on tähtsaimatel Riigikantselei allasutuste veebilehtedel olemas ka venekeelne informatsioon (www.osale.ee on vaid eesti keeles).

Tähtsamatest riigiasutustest puudus venekeelne veebilehekülg sellistel asutustel nagu EV Presidendi kodulehekülg, Riigikontroll, Eesti Pank, Riiklik Eksami ja Kvalifikatsioonikeskus, Tervishoiuamet ja Riigikantselei. Kõigil nendel asutustel on olemas inglisekeelne veebilehe versioon (v.a. REKK).

13 ministeeriumi (s.h. 2 büroo) kodulehekülge külastamisel avanes järgmine pilt: venekeelne veebilehekülg on olemas 8 ministeeriumil, kuid puudub viiel (Kaitseministeerium, Keskkonnaministeerium, Kultuuriministeerium, Välisministeerium ja Rahvastikuministri büroo). Kõigil ministeeriumitel (v.a. Rahvastikuministri büroo ja Regionaalministri koduleht) on olemas inglisekeelne versioon.

15 maavalitsuse infost oli vene keeles esitatud vaid 4 valituse info – Ida-Virumaa, Lääne-Virumaa, Põlvamaa ja Tartumaa. Ülejäänud maavalitsuse koduleheküljed olid valdavalt eestikeelsed, üksikud omasid ka inglisekeelset versiooni.

Kohalike omavalitsuste puhul vaadeldi vaid nende omavalitsuste kodulehekülgi, kus elab märkimisväärne hulk venekeelset elanikkonda. Venekeelne veebilehekülg puudus linnadest Jõhvil, Kiviõlil, Kundal, Pärnul, Rakverel, Mustveel ning väiksematest omavalitsustest ka Aseril, Püssil, Kallastel ja Kuusalul.

⁶ Veebilehekülgede diskursusanalüüs valmib uurimisperioodi lõpuks. Siinkohal esitatakse vaid esialgne ülevaade venekeelsete informatsiooni olemasolust.

6.2.10 Ettepanekud integratsioonistrateegiasse

6.2.10.1 Ettepanekud täiendavateks meetmeteks ja tegevusteks

- Kampania teistest rahvustest pärit ülikoolilõpetajate hulgas (potentsiaalsed ministriumite töötajad), innustamaks neid **kandideerima riigiametitesse**
- **Kohaliku omavalitsuse ametnike integratsiooniteemaline koolitus** ning nende rolli tähtsustamine integratsiooniprotsessi mõjutajatena (näiteks KOV registriametnike koolitus lastele lihtsustatud korras kodakondsuse andmise osas, vt. naturalisatsiooniprotsessi toetamise meetme ettepanekuid, keelekursuste ja muude võimaluste osas ametnike teadlikkuse tõstmine).
- **Informatsiooni kui avaliku teenuse kättesaadavamaks tegemine** (sh sõltuvalt elanikkonna koosseisust ka vene keeles) läbi selle laiaulatuslikuma levitamise kohalikul tasandil eelkõige maavalitsuste, linnade ja valdade veebilehekülgede, samuti raamatukogude kaasamise kaudu, aga ka kohaliku omavalitsuse asutustes (sotsiaaltöötajad, registriametnikud).
- Läbi viia **monitooring riigiasutustes** (ministriumid, riigiametid) eesmärgiga kaardistada muukeelse elanikkonna kaasatust riigiasutustes avalike teenistujatena, kasutades indikaatorina andmeid töötajate emakeele ja hariduskeele kohta (mis keeles on omandatud keskharidus ja kõrgharidus), grupeerituna ametikohtade ja allüksuste lõikes
- Pakkuda **kultuuridevahelise kommunikatsiooni treeninguid** riigi- ja omavalitsuste ametnikele, poliitikutele, ajakirjanikele, mille eesmärgiks on õpetada ühelt poolt ennast arusaadavalt ning konflikte tekitamata väljendama suhtlemises erineva kultuuritaustaga inimestega ning teiselt poolt viisakuskäitumist kultuuriliselt mitmekesis keskkonnas

6.2.10.2 Ettepanekud indikaatorite osas

Indikaatorite väljatöötamiseks on vaja integratsioonimonitooringutes uurida kohaliku omavalitsuse ametnike teadlikkust oma rollist integratsiooniprotsessi edendamisel; kaardistada ametnike ja elanike vahelist suhtlust ja selle iseloomu.

Vajalik on alustada regulaarse statistika kogumisega riigiasutuste ja kohalike omavalitsusasutuste töötajate emakeele ja hariduskeele kohta.

6.2.11 Meedia

Integratsioonistrateegia alaeesmärk 5: Venekeelse elanikkonna informeeritus, meediavälja ühisosa kasv

6.2.11.1 Venekeelse elanikkonna informeeritus

Eestlastest erinev, globaalsem meediaorientatsioon väljendub ka venekeelse auditooriumi informeerituses – **Eestist toimuvast peavad end hästi informeerituks pooled** (eestlastest 2/3); samas välismaal toimuvast samuti pooled (eestlastest 1/3).

Nagu eespool mainitud, peegeldub venekeelse auditooriumi mitmekesine meediakasutus auditooriumi jagunemises väga erineva orientatsiooni ja informeeritusega gruppideks. Meediauurijad on 2004. aastal eristanud⁷ **mitte-eestlaste hulgas 7 erinevat auditooriumigruppi**:

1) **Noored** (15-19 aastased), keda iseloomustab *globaalne ja visuaalne orientatsioon*, mis sisaldab erinevaid kanaleid (internet, TV, välismaised ajakirjad, raadio), samas erinevalt eesti noortest jälgivad harva kohalikku trükimeediat;

2) 20-29 aastased **kõrgema haridusega ja hea sissetulekuga tallinlased**, keda iseloomustab *globaalne ja mitmekesine orientatsioon*, põhiraskusega ingliskeelsetel ja Soome meediakanalitel;

3) **Eestikeelse meedia orientatsiooniga**, 15-19 ja 45-54 aastased eestikeelses keskkonnas elavad inimesed;

4) Eesti- ja venekeelse **kohaliku meedia orientatsiooniga**, põhiliselt keskharidusega, keskmisest või veidi kõrgema sissetulekuga inimesed, kes tarvivad enam eestikeelseid massiteabevahendeid, aga samas ka üle-Eestilisi venekeelseid kanaleid (ajalehed, raadio). Teistest enam iseloomustab püüd kursis olla kohalike sündmustega;

5) Majanduslikult keskmiselt paremini kindlustatud **mitmekülgse meediakasutusega ärieliit**, kes kasutab keskmisest enam globaalseid ja eestikeelseid infoallikaid. Iseloomustab regulaarne eestikeelsete väljaannete ja välismaiste erialaajakirjade lugemine;

6) **Venemaa meediale orienteeritud** (kõige vaadatud kanal PBK), põhiliselt Ida-Virumaa elanikud, kelles side üle-Eestilise meediaga on nõrk (sh raadio), ei kasuta internetti, loevad ebaregulaarne kohalikke (sh tasuta jagatavaid) ajalehti.

⁷ Kalmus, V., Lauristin, M., Pruulmann-Vengerfeldt, P. (toim.), 2004: Eesti elavik 21. sajandi algul: Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. *Studia societatis et communicationis* 1. TÜ Kirjastus, Tartu, lk 133.

7) **Väheinformeeritud ja vähekindlustatud**, madalama haridustasemega inimesed, kes jälgivad suhteliselt kõige vähem meediat, ebaregulaarselt jälgivad kohalikele venekeelseid (sh tasuta) ajalehti ja raadiot.

Informeerituse suurendamise meetmed (alaeesmärk 4) peaksid olema suunatud nendest sihtrühmadest eeskätt kahele: Venemaa meedia orientatsiooniga Auditooriumile ning väheinformeeritud ja vähekindlustatud grupile (kokku ca 20%, suurema kontsentratsiooniga Ida-Virumaal), arvesse võttes vastavate rühmade meediatarbimisharjumusi.

6.2.11.2 Venekeelse elanikkonna meediatarbimise iseloomustus

2005. aasta lõpus läbiviidud uuringu „Mina.Maailm.Meedia” kohaselt on märgatavaid erinevusi eestlaste ja mitte-eestlaste meediakasutuses, kuigi need erinevused vähenevad nooremas vanuserühmas.

Eestlastega võrreldes on **mitte-eestlaste meediakasutus mitmekesisem**, $\frac{3}{4}$ mitte-eestlastest auditooriumist on ligipääs enam kui 3 kanalile.

Suurimad auditooriumid on Venemaa telekanalitel (pidevaid jälgijaid 90% mitte-eestlastest) ja Eesti venekeelsetel radiojaamadel (73%). Eesti venekeelsete ajalehtede lugejaskond on oluliselt väiksem (viiesimik).

Venekeelsetest telejaamadest on suurima vaatajaskonnaga on PBK (85%), RTR (85%), RTVi (52%). Populaarsed on ka rahvusvahelised venekeelsed populaarteaduslikud kanalid (Discovery jms), venekeelsed filmikanalid, vanade filmide kanalid, samuti venekeelne Euronews, mida jälgivad peaaegu pooled mitte-eestlastest.

Raadiokanalitest on populaarseimad kohalikud venekeelsed kommertskanalid, samuti ERR venekeelne kanal Radio 4, väiksem on kuulatavus eestikeelsetel radiojaamadel ning Venemaa radiojaamadel.

Kohalike venekeelsete lehtede lugejaskonnad on väikesed, vähemalt üht venekeelset ajalehte loevad pidevalt viiesimik, kohalikku lehte veidi enamad. Eestikeelsete ja Venemaa ajalehtede lugejaskonnad on väga väikesed. Oluliseks infoallikaks on kakskeelsed tasuta jagatavad linnalehed, eriti vanemate ja vähekindlustatud elanike hulgas.

Populaarseim uudistesaaade on Venemaa riigitelevisiooni uudisteprogramm *Vremja*, mida jälgib pidevalt kaks kolmandikku, sh ka noorim vanusegrupp on kõrge aktiivsusega vaatajaskond (peaaegu pooled). **Eesti uudistest on kõige jälgitavam PBK Novosti Estonii (66%),** (sh üle 50% igast vanuserühmast). Vaatajaskonna suuruse alusel järgnevad STV Gorodskie novosti (33%) ja TVN Novosti Nedelji (18%). PBK NE suur vaatajaskond kinnitab kvaliteetivõimust välja tulnud arusaama, et seda uudistesaadet peetakse kõige usaldusväärsemaks (objektiivsemaks) infoallikaks Eesti päevapoliitiliste

sündmuste kohta, mis vastandub Eesti kohta käivatele uudistele osas nii ETV uudistele kui Venemaa telekanalite. Samas, kõige kriitilisemalt hinnatakse trükimeediat, nii eesti- kui venekeelseid ajalehti peetakse peamiseks rahvastevahelise usaldamatuse õhutamajateks ning valearvamuste tekitajateks.

Mitte-eestlastest külastab Venemaa ja Eesti venekeelseid **internetiportaale** pidevalt 22% , eestikeelseid 7%. Interneti kasutamisel on aktiivseim noorim vanuserühm, 70% noortest võib pidada pidevateks internetikasutajateks.

Eestikeelseid telekanaleid vaatab regulaarselt kolmandik mitte-eestlastest, suurim on vaadatavus vanuserühmades 20-29 ja 40-49, väikseim 15-19, kusjuures noorimas vanuserühmas on toimunud viimastel aastatel langus. Üldse ei jälgi eestikeelseid kanaleid kolmandik venekeelsest elanikkonnast. Suurim on Eesti kanalite regulaarne vaatajaskond eestlaste ülekaaluga asulates, väikseim Tallinnas (kolmandik) Ida-Virumaal (veerand). Eestikeelseid uudiseid vaatab regulaarselt veerand, aeg-ajalt satub vaatama veel viiendik. Väga väike oli aga kakskeelse interaktiivse saate „Unetus“ vaatajaskond (2005.a keskmiselt 5%), jäädes alla ka nt „Foorumi“ pidevalt jälgijate arvule.

Noorima vanuserühma hulgas on huvipakkuvaimad Eesti tõsielusarjad, millistest vähemalt üht on pidevalt vaadanud 13%. Suur on huvi (erinevates keeltes) dokumentaal- ja loodusfilmide vastu, mida jälgib 45%, sh ka noorim vanusegrupp – 46%.

Venekeelset AK-d jälgib suurema või väiksema regulaarsusega pool venekeelsest elanikkonnast. Suurim on vaatajaskond (79%) on vanimas vanuserühmas (60-74). Venekeele AK vastu langeb huvi vanusega, noorimate (15-19) hulgas on pidevaid vaatajaid vaid viiendik (jäädes vaadatavuselt tugevasti alla Venemaa kanalite uudistesaadetele).

Arvesse võttes eestlastest meediatarbivate tugevat Eesti (ja eestikeelsetele) kanalitele orienteeritust ja toetudes eelpoolkirjutatule, peab tõdema, et vaatamata teatud osa venekeelse auditooriumi huvist Eestit puudutava info saamiseks kohalikest kanalitest, on **eesti ja muust rahvusest meediavälja ühisruum siiski suhteliselt väike.**

Suurima **institutsionaalse meedia ühisruumi eestlastega loovad ETV venekeelsed uudised** (sh ka novosti.etv24.ee), kuid nagu eespool mainitud, jääb ETV uudistesaaete usaldusväärsus alla PBK Novosti Estonii omale. Küsitluste alusel on venekeelse elanikkonna toetus venekeelsete saadetega kasvule ETVs seoses ETV2 loomisega kõrge (TÜ/SaarPoll 2007), kuigi hinnang potentsiaalsele vaadatavusele on madal, venekeelse auditooriumi valik erinevate Venemaa ning rahvusvaheliste kanalite vahel on väga suur ning inimestel on välja kujunenud suhteliselt kindlad eelistused. Praegu katmata nišiks on **nii üle-Eestilisi kui kohalikke olulisi ühiskondlikke ning poliitilisi küsimusi lahkava ning kohalike venekeelse elanikkonna osalusega**

programmi puudumine ETV-s (mis praegu on koondunud kohalikku venekeelsesesse raadiosse).

Kvalitatiivuuringud näitasid samas venekeelse elanikkonna potentsiaalset huvi ETV saadete vastu (kultuurisaated, publitsistika, kohalikud poliitikasaated), kui saated oleksid varustatud **venekeelsete subtiitritega**. Antud meede toetaks ühise meediaruumi kasvatamise kõrval ka eesti keele omandamist (sõnavara peetakse tihti liiga keeruliseks ka eesti keelt kõrgtasemel oskavale inimesele). See eeldab auditooriumi kultuurilise mitmekesisuse arvestamist ka programmide tootmisel, samuti oleks sobivate saadete valikuks soovitatav läbi viia (potentsiaalse) auditooriumi uuring. Enne vastavate muutuste sisseviimist, oleks vajalik läbi viia uuring, mis täpsustaks auditooriumi ootusi nii venekeelse kui subtitreeritud programme suhtes.

Kvalitatiivuuringus väljendatud huvi ühiskondlike ning poliitilisi teemasid käsitlevate saadete vastu on seotud ka laiemaga **Eesti poliitikute ja ametkondade suuremast dialoogist venekeelse auditooriumiga**. See on laiem kui küsimus ametliku info levitamisest ja kättesaadavusest ning mille eelduseks on **poliitikute ning ametnikkonna esindajate tihedam esinemine venekeelsetes kanalites**.

Meediatarbimise ühisosa väiksuse kõrval võib välja tuua erinevused Eesti päevapoliitika ja ühiskonna probleemide käsitlemisel erikeelsetes meediakanalites, sh integratsioonipoliitika ning rahvussuhete küsimuses. Samas ei tähenda teiskeelsete ajalehtede väike lugejaskond kummagi keelerühma hulgas, et teiskeelses meedias toimuvast ei ole teiste ettekujutust, mida luuakse läbi (sageli kommenteeritud) refereeringute internetifoorumites ning ajalehtedes. Tundlikkus teiskeelses (aga ka omakeelses) meediaruumis esitatava suhtes on tõusnud eriti pärast aprillisündmusi (vt ka alapeatükki 6.2.7).⁸

6.2.12 Ettepanekud integratsioonistrateegiasse

6.2.12.1 Ettepanekud indikaatorite osas

- Alaeesmärgi hindamiseks tuleb **mõõta nii sihtauditooriumi meediatarbimist kui usaldust**
- indikaatorite väljatöötamisel eristada meedia tarbimisel/usaldusväärse hinnangu mõõtmisel kanalite omandivormi (avalik-õiguslik – era) ja keelt (eesti-vene)
- Muutusi meediatarbimise ja usalduse alusel jälgida erinevates sihtrühmades (vanus, piirkond, keeleoskus)

⁸ Meediaanalüüs ei ole vahearuande tähtajaks veel lõplikult valminud. Täpsem analüüs ja soovitused meedia potentsiaalsest negatiivsest ja positiivsest mõjust integratsioonile ja rahvussuhetele lisatakse lõpparuandele.

6.2.12.2 Sihtrühmad

Esmaste uuringutulemuste põhjal võib antud alaeesmärgi puhul tuua välja järgmised sidus- ja sihtrühmad:

- 1) Avalik-õigusliku meedia juhid, kelle rolliks on ka institutsionaalselt ühise meediavälja loomine)
- 2) Ajakirjanikud, ajakirjanike erialaorganisatsioonid
- 3) Tugevalt lõimunud, globaalsemalt orienteeritud, eestikeelsete kanalitega tuttav, informeeritud, ja propaganda suhtes kriitilisem osa auditooriumist
- 4) Venemaa Eesti-vastase propaganda suhtes vastuvõtlik osa auditooriumist (eriti noored, samuti madala lõimumistasemega või Eesti-vastase hoiakuga osa muulastest
- 5) Väheinformeeritud elanikerühm (20% venekeelsest elanikkonnast)

6.2.12.3 Ettepanekud meetmete ja tegevuste osas

Antud valdkondliku alaeesmärgi puhul peaks eristama meetmed, mis on suunatud avalik-õigusliku meediale (kellel on meediavälja ühisosa suurendamises Eesti elanikkonna hulgas juhtroll ning kelle vastavasuunalist tegevust on võimalik rahaliselt toetada) ning erameedia institutsioonid (ning erialaühendused), kellele suunatud meetmed saavad seda eesmärki ainult kaudsemate tegevuste kaudu soodustada (ajakirjanike koolitus, täiendõpe jms).

Sellest lähtub ettepanek **sõnastada meetmed ümber järgmiselt:**

Meede 1. Avalik-õigusliku meedia juhtroll ühise teabevälja suurendamisel

- Venekeelsete elanike hulgas auditooriumiuuringu läbiviimine, et selgitada nende vajadusi kohaliku venekeelse avaliku info järele ja ootusi ERR programmile
- Osade ETV saadete subtitreerimine (vastavalt auditooriumiuuringu tulemusele)
- ETV vähemuskeelsete televisioonisaadete programmi väljatöötamine (vastavalt auditooriumiuuringu tulemusele)
- Venekeelse infoportaali arenduse jätkumine, koostöö riigi ja KOV tasandi asutustega avaliku info kättesaadavuse suurendamiseks

Võimalikud **indikaatorid:**

1. Avalik-õiguslike meediakanalite tarbimine erinevate muukeelse elanikkonna erinevates sihtrühmades (vanus, piirkond, keeleoskus)

2. Eestikeelse avalik-õigusliku meedia tarbimine erinevate mitte-eestlaste sihtrühmades (vanus, piirkond, keeleoskus) (eraldi ETV subtriteeritud saated)
3. Usaldus erinevate Eesti meediakanalite vastu (sh eraldi avalik-õiguslikud kanalid)

Meede 2. Eesti venekeelse meedia jätkusuutlikkuse tagamine ning toetus tihedamale koostööle kõigi Eesti meediaorganisatsioonide vahel.

- Erialaorganisatsioonide kaasamisprogrammide toetamine, suurendamaks venekeelsete meediaorganisatsioonide ajakirjanike osalemist erialaorganisatsioonide tegevuses
- eesti- ja venekeelse meediaorganisatsioonide koostööprojektide toetamine
- Noorte vene keelt valdavate meediavaldkonna spetsialistide - koolitamine
- Venekeelsete meediaorganisatsioonide ajakirjanike täiendõpe

Meede 3. Toetus Eesti ühiskonna kultuurilise mitmekesisuse kajastamisele meedias

- Integratsiooni- ja rahvussuhete temaatika käsitlemine ajakirjanike taseme- ja täienduskoolituse programmides⁹
- Rahvusvähemuste kultuuri ja nende esindajate kultuurilist, majanduslikku ja ühiskondlikku tegevust tutvustavate saadete tootmise toetamine

Meede 4. Nii eesti- kui venekeelse elanikkonna psühholoogiline kaitse ja kriitilisuse suurendamine Venemaa meedia Eesti- vastaste kampaaniate ja inforünnakute vastu.

Kommentaari: seni puudunud meede. Eriti oluliseks sihtrühmaks on noored.

- Venekeelse auditooriumi, eriti noorte meediateadlikkuse ja -kriitilisuse tõstmise meediakoolituse sisseviimisega venekeelsete koolide õppekavadesse sarnaselt eesti koolidega, sh õppematerjalide väljatöötamine, venekeelsete koolide õpetajate vastav täiendkoolitus, koostöö eestikeelsete koolidega
- Venemaa meedias dominantsete Eesti-vastaste diskursuste dekonstruktsioon ja nende suhtes kriitilise ja teadliku hoiaku

⁹ Seotud ka küsimusega sildistavast keelekasutusest (vt alapeatükk 6.2.8)

kujundamine ning põhjendatud ja mõjusate vastuargumentide pakkumine.

6.2.13 Sallivuse suurendamine etniliste ja kultuurierinevuste suhtes ja ühtse riigiidentiteedi kujunemine

Sallivuse analüüsimisel tuleb eristada nõ abstraktset sallivust ja hoiakuid konkreetse teise rahvusrühma suhtes. Esimese alla kuuluvad deklareeritud hoiakud erinevate vähemusgruppide suhtes – kultuurilised- ja seksuaalvähemused, puudega inimesed jne. Abstraktselt deklareeritud sallivus on seotud üldise personaalse avatuse tunnustega, nagu kõrge huvi maailmas toimuva vastu, välismaa kogemus, võõrkeelte oskus, samuti avatus muutustele.

Abstraktse sallivuse osas eestlaste ja muukeelsete elanike vahel olulisi erinevusi ei ole, samuti kehtivad sarnased tendentsid erinevate sotsiaal-demograafilistes rühmades (suurem deklareeritud sallivus noorte ja kõrgema haridusega inimeste hulgas).

Samas ei pruugi abstraktne sallivus vähemusgruppide suhtes väljenduda hoiakutes konkreetse teise rahvusrühma suhtes, kellega igapäevaselt kokku puututakse. Sallivuse mõõtmiseks konkreetsetel tasandil on sotsiaalteadustes kasutusel levinud indeks, mis hindab valmisolekut jagada sotsiaalset/personaalset ruumi erineval lähedustasemel:

Kuidas teie suhtuksite sellesse, kui Teil tuleks ...

- * elada eestlastega/venelastega ühes majas
- * olla koos eestlastega/venelastega mõne huviklubi või seltsi liige
- * töötada kollektiivis, kus ülemus on eestlane/venelane
- * olla venekeelse arsti patsient
- * saada lähedase sugulase abielu kaudu hõimlaseks eestlasega/venelasega

Skaalal: 0- Täiesti positiivselt, see ei häiriks mind sugugi

1 - Pigem positiivselt

2 - Ei tea, raske öelda

3- Pigem negatiivselt

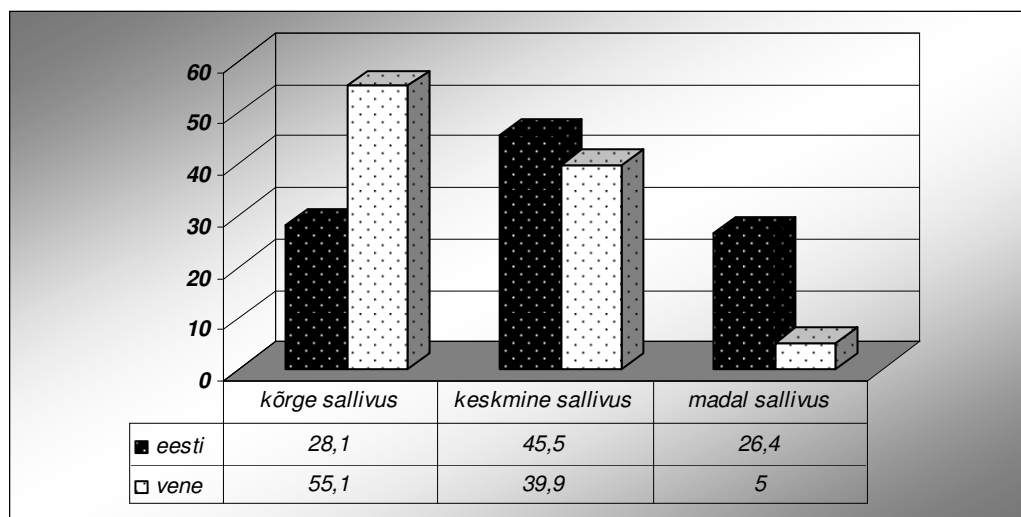
4- Täiesti negatiivselt,

5- see häiriks mind väga

TÜ/SaarPoll 2007 andmetel on madal valmisolek teise rahvusrühma aktsepteerimiseks omane neljandikule etnilistest eestlastest (st vähemalt neli negatiivset vastust) (joonis 6.6). Kõige tugevam on tõrjuv hoiak Tallinna eestlaste hulgas, võrreldes nii Ida- Virumaa kui ülejäänud Eestiga, samuti kõige nooremas (15-29) ja kõige vanemas vanuserühmas (56-75). Venekeelsete

elanike hulgas näitavad uuringud tõrjuvat hoiakut kuni 10%-l, sh kõrgem on see noorima vanuserühma puhul.

Joonis 6.6. Elanikkonna jaotumine erineva suhtumise alusel teise rahvusrühma¹⁰

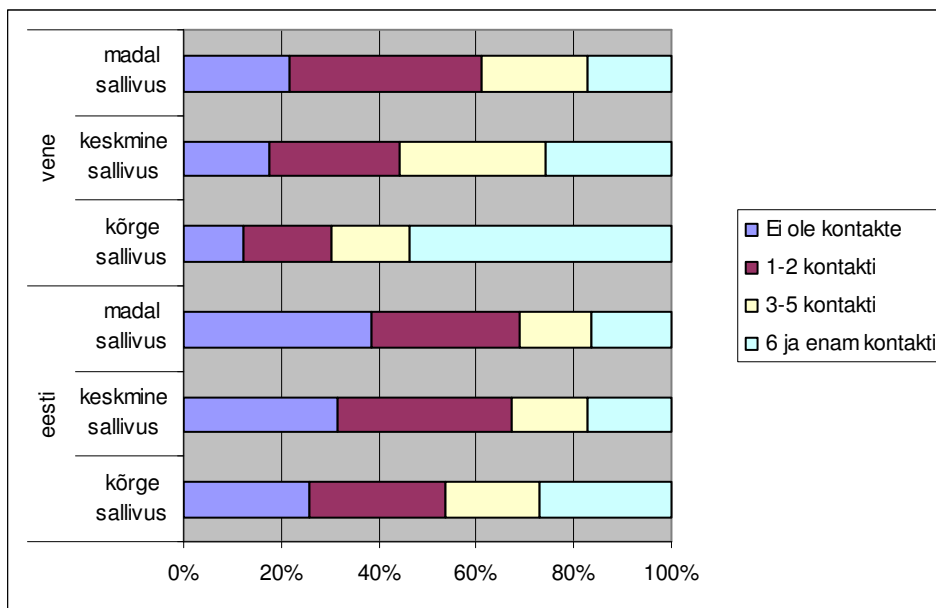

*Kõrge sallivus 0-3 p, keskmine 4-10, madal 11-20

Piirkondlike erinevuste kõrval on sallivus seotud ka isiklike kogemustega (joonis 6.7). Positiivsemat suhtumist toetab tihedate isiklike kontaktide olemasolu teise rahvusrühma esindajatega, negatiivset suhtumist ja stereotüüpe aga võivad süvendavad igapäevased, sageli negatiivse iseloomuga põgusad kontaktid (napist või puuduvast keeleoskusest tekkivad arusaamatused nt kaubanduses, ühistranspordis, tänavatel, eriti laste ja noorte puhul).

Joonis 6.7. Kontaktide tiheduse seos sallivusega

¹⁰ Tunnuseks ankeedi keel.

Muukeelse rahvusrühma puhul on hoiakud seotud ka üldise hinnanguga Eesti riigi ja ühiskonna sotsiaalsele ja poliitilisele arengule. Nii hoiakud kui kontaktid teise rahvusega on positiivses korrelatsioonis haridustaseme ja töölase staatusega, aga ka üldise informeeritusega. See viitab hoiakute tugevale seosele üldise ühiskonda integreeritusega, millest tulenevalt tuleb antud eesmärgile läheneda komplekselt. Sallivuse suurenemine, samuti riigiidentiteedi tugevnemine on pikaajalised protsessid, mille eelduseks on positiivsed muutused erinevates integratsiooni valdkondades: õiguslik-poliitiline (tihedam suhe riigiga, informeeritus, ühine meediaruum) ja hariduslik (mitmekultuurilisuse põhimõtte integreerimine õppekavasse), aga ka sotsiaalmajanduslik (sotsiaalne ja majanduslik turvatunne, suhted töökohtades) – seda järeltust toetab ka sotsiaalsete riskide analüüs.

6.2.14 Ettepanekud integratsioonistrateegiasse

Eeltoodud analüüsi põhijäreldustest lähtuvalt ning kindlustamaks alaeesmärgi eeskätt kodanikuaktiivsusele, haridussüsteemile ning meediale suunatud meetmete ja tegevuste tugevam integreeritus antud valdkondadega, teeb uurimisrühm ettepaneku loobuda eraldi sallivuse teemalisest alaeesmärgist ning käsitleda antud alaeesmärgi komponente integratsiooniprotsessi üldeesmärgidena (vt ptk 1.2.1), koos vastavate indikaatorite väljatöötamisega. Alaeesmärgi meetmed ning tegevused on vajalik integreerida seotud valdkondade alaeesmärkidesse (haridussüsteem, meedia, kodanikuaktiivsuse toetamine, avalike teenuste kättesaadavus). Üldindikaatorite kõrval, mille väljatöötamisel on võimalik toetuda integratsioonimonitooringutes juba kasutusel olevaid sallivust, usaldust riigi vastu ja eneseidentifikatsiooni mõõtmeid kombineeritud tunnuseid, on oluline

muutuste jälgimine nõ kriitilistest rühmades, kellele on suunatud konkreetsed valdkondlikud meetmed. Konkreetsed ettepanekud indikaatorite süsteemi väljatöötamiseks antakse pärast põhjalikumat analüüsi lõppraportis.

7 HARIDUS- KULTUURILINE INTEGRATSIOON

Haridus-kultuurilise integratsioonivaldkonna eesmärgiks on läbi formaalse ning mitte-formaalse hariduse ja kultuurialase tegevuse toetada Eesti ühiskonna integratsiooniprotsessi üldist eesmärki, nagu see on sõnastatud käesoleva analüüsi sissejuhatuses. Lähtudes programmi üldeesmärgist ei keskendu haridus-kultuuriline valdkond ainult kitsalt võrdsete võimaluste tagamisele, vaid selle kesksteks osadeks, eriti võrreldes eelmise programmi keelekesksusega, on

- kultuuride mitmekesisuse alase teadlikkuse tõstmine ja selle institutsionaalne toetamine;
- ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse ja laiemalt õppekava arendamine toetamaks jagatud demokraatlike väärtuste ja ühise riigiidentiteedi kujunemist;
- koolidele ja õpetajatele tuntava toe pakkumine eestikeelsele aineõppele ülemineku ja muude õppekava muutuste osas;
- koolidevaheliste ja eri rahvusest noorte kontaktide intensiivistamise toetamine;
- õpilaste initsiatiivi olulisem kaasamine;
- aineseltside kompetentsi väärtustamine ja kaasamine õppekava muutuste väljatöötamisel.

Käesoleva vahearuande osa eesmärgiks on analüüsida riikliku integratsiooniprogrammi 2008-2013(RP 2008-2013) projekti haridus-kultuurilise integratsiooniga seotud aspekte, lähtudes haridus- ja sallivusuuringute tulemuste esialgselt analüüsist. Nimetatud uuringute kesksteks teemadeks olid:

-vene õppekeele koolide üleminek eestikeelsele aineõppele ja sellega seonduvad hoiakud, ootused ja mured õpilaste ning õpetajate seas;

-noorte kontaktid teisest rahvusest noortega ja sellega seonduvad hoiakud; **klassiväline tegevus koolide ühistevõrgu raames, huvitegevus** ning nende tegevuste seosed sallivuse, rahvustevahelise suhtluse, kodanikutunde ja riigiidentiteediga;

-ajaloo- ja ühiskonnaõpetus ning nende seos mitmekultuurilisuse ja aktiivse kodanikuidentiteediga;

-etniliste vähemuste ja uusimmigrantide keele ja kultuuri säilitamine ja arendamine.

Käesolevas analüüsis käsitletakse hariduse valdkonda tema kõige laiemas mõttes, piiritlemata seda ainult hariduse andmise ning õpetamisega

formaalharidussüsteemis. Rõhk on laiemalt indiviidide üleüldisel harimisel ning harituse toetamisel, tekitamaks põhimõttelisemat muutust indiviidide mõtlemises ja hoiakutes mitmes olulises aspektis: üleüldine demokraatlike väärtuste kesksus; kultuurilise mitmekesisuse teadvustamine ja tunnustamine; emakeele olulisuse tunnustamine identiteedi alusena; erineva kultuuritaustaga inimeste panuse väärtustamine ühiskonna heaolul aspektist lähtudes. Samas tuleb olla teadlik, et riigi tegevus saab siiski otseselt suunatud olla avalikule sektori institutsioonidele.

7.1 Esialgsed uurimistulemused

Haridus-kultuurilise integratsiooni analüüs tugineb järgmistel uuringutel: 1) Rahvussuhted ja integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronksõduri kriisi, TÜ/SaarPoll 2007; 2) Poliitikauuringute Keskuse PRAXIS ja Haridus- ja Teadusministeeriumi koostöös 2007.a septembris-oktoobris läbi viidud koolide kontaktide küsitlus; 3) Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse poolt 2004. aastal läbi viidud ajalooõpetajate küsitlus; 4) Tartu Ülikooli, Balti Uuringute Instituudi, Geomedia ja Poliitikauuringute Keskuse PRAXIS uurijate 2007.a septembris ja oktoobris poolt läbiviidud kvalitatiivuuringud.

Keskseimal kohal käesoleva analüüsi teostamisel olid **kvalitatiivseid meetodid**. Õpilaste ning õpetajate seas viidi läbi mitmed fookusgrupid (nimekiri on esitatud lisas), kogumaks andmeid sihtgruppide erinevatest hoiakutest, nägemustest, arvamustest, nende põhjustest ning samuti ettepanekutest erinevates aspektides. Fookusgruppidele lisaks viidi läbi intervjuud antud valdkonna kesksete isikutega. Kvantitatiivset lähenemist kasutati erineva õppekeelega koolide kontaktide kaardistamiseks, saamaks ülevaadet, mil määral ühe õppekeelega koolid suhtlevad teiste erineva õppekeelega koolidega. Materjali kogumine on pooleli 5., 9. ja 11. klasside õpilaste kirjandite analüüsiks nende kogemustest teise rahvusega.

7.1.1 Vene õppekeelega koolide üleminek eestikeelsele aineõppele

Uuringud näitavad, et õpetajate hoiakuid ja arvamusi gümnaasiumi eestikeelsele aineõpetusele ülemineku osas kujundavad paljuski kooli senised kogemused ja tegevused seoses eestikeelse aineõppega. Koolid, eriti põhiliselt eestikeelsetes piirkondades, mis on enesele teadvustanud eesti keeles ainete omandamise vajalikkust ja kooli üldine keskkond on selles osas konsensusel (lapsevanemad peavad oluliseks), on sellega juba varakult omaalgatuslikult algust teinud ning nende hoiak on selletõttu oluliselt positiivsem. Eestikeelsetes piirkondades nagu Pärnu või Tartu on olemas olnud ka vastavad ressursid, eeskätt keeleoskusega õpetajad, eestikeelse aineõpetuse läbiviimiseks.

Koolide erineva keskkonna ja suhtumise alusel on oluline eristada **erineva valmisoleku astmega vene õppekeelega koole**, kellele tuleb üleminekuga seondult erinevalt läheneda ja kelle mured, ootused ning vajadused on erinevad: koole on võimalik kategoriseerida **keelekeskkonna** (valdavalt venekeelne keskkond, eesti/vene keskkond; valdavalt eesti keskkond); **eelneva eestikeelse aineõpetuse/keelekümbuse kogemuse** (kogemusega või mitte); koolides kujunenud ülemineku suhtes kujunenud **hoiaku** (positiivne, kahtlev, negatiivne) ning **õpetajate koolitusvajaduse** (olulised, keskmised, vähesed vajadused) alusel.

Põhitähelepanu keskmes on kindlasti venekeelses keskkonnas toimivad, vähese või puuduvad eestikeelse aineõpetuse kogemusega, õpetajate valmisolekuga raskustes olevad ning skeptilise hoiakuga koolid.

Fookusgrupid ja intervjuud näitavad, et vene õppekeelega koolides eksisteerib **põhimõtteline nõusolek ülemineku eesmärgi ning vajadusega**. Samas eesmärgi saavutamise viisiga nõustujaid on siiski vähem. Fookusgrupi osaliste vastustest nähtub, et **koolide jätmise valikuvabaduse ja iseotsustusõigusega, olukorras, kus koolide võimekus eestikeelset aineõpet läbi viia ja õpilaste valmisolek on väga erinev, tekitab olulist pahameelt**. Koolide valikuvabadusega jätmise ja võimalus mitte oma koolile sobivat lahendust valida, ei anna koolidele kindlust, et eestikeelne aineõpe saavutab sellele seatud eesmärgid. Õpetajad on arvamusel, et oluline on eestikeelsele aineõpetusele läheneda koolide valmisolekust, laste võimetest ning vanemate soovidest lähtuvalt. Terav kriitika saadab riigi tegevust – üleminekut käsitletakse kui mitte-teadlikult juhitud protsessi, väljendatakse tunnet, et koolid on üleminekus üksi jäetud.

Ettevalmistused üleminekuks pälvidavad osalistelt olulist kriitikat, mistõttu hinnangud valmisolekule on üldiselt kahtlevad. Esiteks heidetakse ettevalmistuses ette seda, et **vaatamata aastaid tagasi tehtud otsusele üleminek esile kutsuda, ei tunne osalised, et ettevalmistus oleks toimunud pikalt kogu ettevalmistusperioodi jooksul, selgelt läbimõeldult ning põhjalikult**. Üleminekut tunnetatakse siiski kui suhteliselt „üleöö“ muutust, mis tekitab asjaosalistes hirmu ja teadmatust tagajärgede suhtes. Ettevalmistuse vähene põhjalikkus ning lühiajalisus ei ole suutnud tekitada koolides ja nende liikmetes kindlustunnet ülemineku õnnestumise suhtes.

Seda mitmel põhjusel. Esiteks esineb arvamus, et üleminek praegusel kujul oleks pidanud olema pilootprojektina mõnes üksikus koolis esialgu läbi viidud, et katsetada valitud lähenemist, analüüsida selle lähenemise mõju asjaosalistele ning saada teavet parandamist vajalike aspektide suhtes. Pilootprojekt oleks eeldanud ka õppematerjali ja meetodika testimist. Olukorras, kus koolidesse saabus uus eesti kirjanduse õpik juunikuus ja õpiku

koostamisse ei olnud kaasatud õpetamist läbi viima hakkavad õpetajad, katsetamisest rääkimata, valitseb teadmatus. **Koolidel puudub hea eeskuju või näide, mis kinnitaks ülemineku valiku õigsust ja toetaks üleminekut.**

Ka õpilaste arusaamadest nähtub, et üleminekut käsitletakse kardinaalse muutusena lühikese aja jooksul, mistõttu hinnang muutuse edukusele on pigem negatiivne. Õpilased leiavad, et tänane õpetajate kaader – vanemaealised õpetajad, kellel on keeleoskusega tõsised probleemid ning noored kogemusteta õpetajad – ei ole üleminekut toetav ning õpetajate osas on vajalik uue põlvkonna kasvatamine, mis nõuab selgelt aega.

Õpilaste seisukohtadest tuleb esile, et **ülemineku vajaduse osas ei ole piisavat selgitustööd tehtud**. Osad õpilased on ise selle vajalikkuse enda jaoks lahti mõtestanud, kuid üldiselt ollakse arvamusel, et selgitustöö on olnud ebapiisav. Ka õpetajad leiavad, et üleminek ei ole piisavalt õpilastele lahti seletatud.

Pedagoogide ettevalmistuses on esinenud mitmeid puudujääke, mis valmisolekut ei soodusta. Kõige murettekitavamana on välja toodud asjaolu, et **õpetajate ümber-ja täiendõpe on pidanud suuresti toimuma senise töö kõrvalt ning vaba aja arvelt**. Nõuet osaleda koolitusel laupäeviti või peale tööaega peavad õpetajad selgelt ebaõiglaseks ning samuti on see märk halvasti planeeritud ettevalmistusest, mis mõjutab otseselt tulemuse kvaliteeti. Lisaks on olnud probleemiks **koolituste kättesaadavus** – kursused on toimunud ainult suuremates linnas, nt Valga õpetajate keelekursused toimusid üksnes Narvas või Tallinnas. Lähtudes põhimõttest, et koolitajate mobiilsust on oluliselt lihtsam korraldada kui koolitavate oma, tuleks koolitajad sihtgruppidele lähemale tuua.

Ka koolituste sisule teevad osalised mitmeid etteheiteid. Kriitilised ollakse õpetamise metoodika suhtes, nt koolitajad ei suuda arvestada osaliste eripäradega, nendele sobivate metoodikatega. Kriitikat pälvib ka kursuste sisu primitiivsus ja koolitajate enda ettevalmistus. Õpetajate ettevalmistuse puudulikkusest kõneleb ühes kirjandustunnis läbiviidud tunnivaatlus, mis andis alust arvata, et õpetajatel paljuski puuduvad oskused eestikeelseid (ja eesti riiki ja kultuuri puudutavaid) aineid kontekstualiseerida mitte-eesti õpilastele nii, et neil tekiks ainetes teatud seosed. See omakorda vähendab õppe tulemuslikkust oluliselt.

Kohalike omavalitsuste uuring tõi välja veel olulise aspekti üleminekuga seondult: olemasolevate vene emakeelega pedagoogide ümberõppes täiendavalt (st võimekamad, suurema tahtmisega on aja nõudmistega juba kaasa läinud või viidud) väga suuri reserve ei nähta. Peaküsimus on neile vajaliku koormuse leidmine enne pensioneerumist.

Pedagoogide ebapiisavale ettevalmistusele, mis esile tõstetakse, lisanduvad **kahtlused õpilaste valmisolekuks**. Vene õppekeelega koolid peavad loomulikuks, et Eestiga seotud ained nagu kirjandus, ajalugu on eesti keeles,

sest selle maa kohta teadmiste omandamine kohalikus keeles aitab kõige paremini neid teemasid mõista ning ka vastavat sõnavara arendada. Samas on vene õppekeele koolide esindajad veendunud, et varem **eesti keelt ainult eesti keele tunnis õppinud õpilased ei ole põhikooli lõpuks omandanud keeles sellist taset, et alustada gümnaasiumis eestikeelse aineõppega**. See toob kaasa hirmu, et aineõpe muutub teisejärguliseks. Kuigi õpilased ilmselt omandavad aines teatud terminoloogia eesti keeles, siis kardetakse, et teadmised aines jäävad selgelt puudulikuks. Õpe ainetes kujuneb paljuski edasi-tagasi tõlkimiseks. Seda kardetakse eriti ainetes, mis on iseenesest sisult rasked ning mahukad, nt ajalugu, ühiskonnaõpetus või geograafia. Õpetajad on mures, et osad gümnaasiumi ained on niigi keerulised ka emakeeles mõistmiseks, rääkimata eesti keeles õppimisest. Seetõttu kardetakse eriti teadmiste omandamise puudulikkust. **Teadmiste lünklikkus aga mõjutab edasi riigieksamite valikut ning seeläbi edasisi haridusvõimalusi**. Tegemata riigieksamit nt ajaloo, kaob juurdepääs konkreetsetele erialadele, nagu näiteks õigusteadus. Lisaks konkreetsete ainete omandamise pärast kardetakse ka argumenteerimis- ja väljendusoskuste piiratuse pärast. Osad õpetajad on seisukohal, et kui õpilased ei õpi nt ühiskonnaõpetuses oma emakeeles seisukohta avaldama ja argumenteerima (sh ka esseede puhul), siis ei õpita seda ammugi ära eesti keeles.

Samas eelnev ei pruugi kehtida kõigi vene õppekeele õpilaste kohta, on õpetajad arvamusel. **Uurimistulemused näitavad, et nii õpilased kui õpetajad on veendunud, et kõrgelt motiveeritud, sihikindlatele ning hea õppeedukusega õpilastele ei pruugi eestikeelne aineõpetus muret valmistada, sest nad on endale eesmärgiks seadnud keele ning teadmiste omandamise ja planeerivad eestikeelse kõrghariduse omandamist**. Kõrge motivatsiooniga õpilased suudavad riigieksamid vajalikule punktisummale sooritada, näitab õpetajate kogemus. Enam ollakse mures vähemvõimekate ning ka nõrga perekondliku toega õpilaste pärast, kelle puhul on oluline, et nad üldse mingisugused teadmised omandaks.

Õpilastega seoses võiks veel välja tuua, et **õpilaste kaasatus ülemineku rakendamisel on seni olnud väga tagasihoidlik**, kuigi nendes, eriti eestikeelses aineõppes edukates, peitub oluline ressurss protsessi toetamisel. Sellest tulenevalt võiks kaaluda õpilaste suuremat kaasatust üleminekust ning neile anda nõustavat rolli protsessi juures. Sellel eesmärgil võiks näiteks ellu kutsuda õpilaste nõukogu Haridus- ja Teadusministeeriumi juures.

Õpetajate puhul on märgata (teema seondub laiemalt ülemineku protsessi planeerimise ja ettevalmistamisega), et teadmised kakskeelsete laste õpitulemuste ning teiste riikide kogemuste osas vastavas valdkonnas on piiratud, mistõttu nende hinnangud võivad olla sellevõrra negatiivsemad. Oluline on jälgida, et õpetajate mõnevõrra vähene teadlikkus kakskeelsest haridusest ning neile endile eestikeelse aineõpetusega seonduvad hirmud ei

kanduks üle õpilastele, nii et see mõjutab negatiivselt nende edasisi haridusvõimalusi. Sotsiaalsete riskirühmade uuringus välja toodud asjaolu, et õpetajad võivad oma suhtumisega negatiivselt õpilaste valikuid mõjutada, laites maha nende potentsiaali (nt eestikeelsesesse keskkooli või kõrgkooli minekul), on äärmiselt kahetsusväärne ja sellele tuleks tähelepanu pöörata. Viimase aspektiga on seotud ka samaaegne õpilaste teadlikkuse tõstmine erinevatest haridusvõimalustest ning õpilaste seas levivate müütide kummutamine (sotsiaalsete riskirühmade uuringus selgus, et õpilaste seas on levinud teatud eksarvamused, mis mõjutavad nende erialaeelistusi), tagamaks mitte-eesti noorte potentsiaali enamat rakendamist. Viimase teemaga seondub laiemalt ka kooli ja õpetajate kriitiline roll noorte integratsiooni juures – oluline on teadvustada, et kool ja õpetajad suudavad paljuski noorte edasist eluteed kujundada, sh mõjutada valikuid, mis soodustavad noorte enamat integreerumist.

Õpetajad peavad venekeelse aineõpetuse säilimist oluliseks, et õpilastel, kes ei ole orienteeritud ainult Eesti kõrgharidusele, vaid nt Venemaa kõrgharidusele, säiliks samuti võimalus oma valitud teel edukas olla.

Õpilased ise on üldiselt arvamusel, et kuigi eesti keele tase võib eestikeelse aineõppe kaasabil tõusta, ollakse mures, et teadmised aines võivad langeda, sest palju energiat kulub arusaamisele ja tõlkimisele ning seejärel saab alles aine sisusse süveneda. Õpilaste seisukohti mõjutavad nende senised kogemused eestikeelse aineõppega; negatiivse kogemuse olemasolu muudab õpilased oluliselt skeptilisemaks. Nagu õpetajate, nii ka õpilaste puhul kerkib esile arvamus, et tegelikult motiveeritud õpilased, eriti need, kes soovivad tuleviku eestikeelse kõrgharidusega, saavad hakkama.

Võib öelda, et kriitilised seisukohad valmisoleku suunal on mitmes osas õigustatud. Samas võib siiski kohati pedagoogide jutu tagant välja lugeda, et kohati ehk dramatiseeritakse olukorda üle, minnakse liialt emotsionaalseks, sest teatud hetkedel tundub, et enda ebakindlust kantakse üle ka õpilastele. Kohati tekib küsimus, et võib-olla õpilaste arvates ei olegi olukord nii hull ja saadakse ikkagi hakkama. Ja samas leidus enamus koolides märke selle kohta, et üleminekut soovitakse siiski edukalt läbi viia ja õpilasi hakatakse gümnaasiumi eestikeelseks aineks juba nooremates klassides ette valmistama. Ka metoodika puudumise ja õpikute kehva kvaliteedi üle ei kurda kõik.

Alternatiivi eestikeelsele aineõppele üleminekule nähakse eelkõige intensiivsemas keeleõpetuses alates kooli algusest – see on eriti aktuaalne valdavalt venekeelsetes piirkondades nagu Ida-Virumaa. Eesti keele õpe ei peaks mitte ainult olema senisest intensiivsem, tagamaks eesti õppekeelega koolides õppivate õpilaste sarnaseid haridusvõimalusi, vaid peaks sisaldama ka mitmeid täiendavaid elemente, nt kirjandust. Koolide esindajad on välja pakkunud, et eesti keele õpe ei peaks toimuma kui mitte ainult

keeleõpe, vaid see peaks olema seostatud laiemalt mingisuguste tegevustega, mis aitaks keelt paremini omandada ning seejuures omandada ka kultuurielemente. Küsitletavad pakkusid ka välja, et eesti keele õpe võiks olla seostatud ringide või klassivälise tegevusega. Ka õpilased jagavad õpetajate seisukohta, et keeleõppe intensiivistamisele on vaja rõhku panna, et keeleoskuse taset tõsta. Lisaks peaks keeleõppe intensiivistamisele see toimuma väiksemates õppegruppides, mis on koostatud õppijate omadustest ja teadmistest lähtuvalt. Suuremates linnades on tavaline, et kooli saabuvad õpilased on väga erineva eesti keele ettevalmistusega (keelekümbelus, eesti lasteaed, vene lasteaed, segapered jne), mistõttu nende keeleõpe peab lähtuma nende senistest teadmistest ja oskustest.

Mitmed vene koolide õpetajad seostavad vene õppekeelega kooli vene kultuuriasutusega ja seetõttu seostatakse vene keeles õppimist vene kultuuri omandamisega. Vene õppekeele osakaalu vähenemist tõlgendatakse ohuna vene kultuuri omandamisele, mis omakorda tekitab kooli õpetajaskonnas protestivaimu ja üleminekut mittetoetavat õhkkonda. Samas võib selline vene õppekeelega kooli tugev seostatus vene kultuuriga olla problemaatiline, vaadatuna teiste vene keelt kõnelevate vähemusrahvuste perspektiivist. Uuringu käigus väljendas üks endine koolijuht selget muret vene õppekeelega koolides ilmneva teiste venekeelsete vähemusrahvuste (valgevenelased, ukrainlased, tatarlased jne) venestamise ja eestikeelsetes koolides eestistamise tendentsile, ohustades otseselt kultuuriliselt mitmekesise ühiskonna eesmärki ning viidates vajadusele välja töötada mitmekultuurilisuse temaatika ja põhimõtted nii eesti- kui venekeelsete koolide õppeprogrammis. Ka vene õppekeelega noorte fookusgrupis tuli esile, et teisest rahvusest venekeelsed noored tunnetavad koolis kohustust omandada vene rahvuslikke väärtusi.

Eestikeelse aineõpetuse võimalikest mõjudest rääkides on arvamused erinevad. Reaktsioonid väitele, et eestikeelne aineõpetus gümnaasiumis mõjutab kehvema keeleoskusega õpilasi enam eelistama kutseharidusasutusi, olid vägagi mitmesugused ning on mõjutatud kooli ning selles piirkonnas olevatest kutseõppe võimalustest. Piirkonnas, kus pole kvaliteetse kutseõppe võimalusi, ei otsusta ilmselt õpilased kutsehariduse kasuks. Samas mõnes piirkonnas on kutseharidus oluliselt atraktiivsem ning meelitab õpilasi kutseharidust valima ka ilma reformita, on koolid veendunud. Leidus ka koolide esindajaid, kes olid veendunud, et halvema keeleoskusega õpilased on eestikeelse aineõppe ajendil üha enam kutsekoole eelistamas. Mõned õpetajad olid ka arvamusel, et vene keeles õpetatakse tänapäeva kutsekoolis ainult vähem prestiižikaid erialasid, millega mitte-eesti õpilased peavad leppima.

Ka eesti õppekeelega koolide eelistamise suhtes on arvamusi erinevaid. Ühest küljest ollakse veendunud, et keele selgeks saamisest huvitatud ning enda

tulevikku Eestiga ning siinse kõrgharidusega siduda soovivad mitte-eesti õpilased valivad oma hariduse omandamise kohaks eesti õppekeele kooli, hoolimata eestikeelsest aineõppest vene gümnaasiumis. Sageli eelistavad vanemad oma last eesti õppekeele kooli panna juba esimestel õppeastmetel, mitte alles gümnaasiumis, sest siis võib keeleoskus juba liialt takistuseks olla. Ka eesti õppekeele koolides läbi viidud intervjuud kinnitavad, et vene emakeelega pered eelistavad oma lapsi eesti õppekeele kooli saata varakult, mitte gümnaasiumi tasemel. Samas leidis ka arvamusi, et eestikeelne aineõpe mõjutab senisest enam eesti õppekeele gümnaasiume valima.

Eestikeelne aineõpe mõjutab negatiivselt ka õpetajate arvu koolides. Keeleõppega raskustes olevad ning psühholoogilist barjääri tunnetavad õpetajad tunnevad ennast alandatuna ning on koolist sunnitud lahkuma. Välja toodi ka, et Tallinnas võib toimuda õpetajate rotatsioon erinevate koolide vahel. Ühest koolist lahkuma sunnitud õpetajad lähevad mõnda teise kooli, kus nõudmised on veidi pehmemad. Vene direktorid paistavad esitavat õpetajatele leebemaid nõudmisi.

Muudest mõjudest mainiti, et võib ette tulla eestikeelse õppimise simuleerimist, kui nii õpetaja kui õpilased ei valda keelt tasemel, mis võimaldaks õpet korralikult läbi viia. Osad õpetajad leiavad, et eestikeelne aineõpe toetab õpetaja professionaalsuse kasvu, kui õpetajad ise on sellest huvitatud. Laiema mõjuna ollakse mures vene haritlaskonna säilimise pärast, mida justkui eestikeelne aineõpe ohustaks. Teatud muret väljendatakse venekeele oskuse ja kvaliteedi osas.

Rääkides vene õppekeele gümnaasiumide üleminekust eestikeelsele aineõppele ja selle võimalikust mõjust eesti õppekeele koolidele, võib intervjuude põhjal väita, et nimetatud muutus ei avalda eesti õppekeele koolidele mõju. Eesti õppekeele koolides valitseb arvamus, et muutusi kooli saabuvas õpilaskontingendis silmnähtavalt ei toimu, sest vene emakeelega pered, kes peavad oluliseks lapse eesti keele oskuse omandamist, on ammu oma lapsi eesti õppekeele koolidesse pannud ning teisalt ei ennustata, et oluliselt lisanduks õpilasi gümnaasiumi astmetesse, sest vene põhikool ei suuda õpilasi piisava eesti keele oskusega varustada. Kuna ei ennustata vene õppekeele koolidest õpilaste lisandumist kooli, ei tunta vajadust ka koolides selleks valmistuda või muutusi planeerida. Leidub ka arvamusi, et võib-olla mõni õpilane läheb üle vene gümnaasiumisse, kuna seal hakkab olema parem eesti keele õpetamise tase. Eriti ei usuta ka õpetajate ülemeelitamise, sest esiteks ei ole koolidel võimalusi meelitamiseks ning eesti kooli õhkkond on eesti õpetajale oluliselt meelepärasem võrreldes vene õppekeele kooliga. Vene õppekeele koolis õhkkonda peetakse eesti kooli õpetajale harjumatuks, korda teistsuguseks. Väiksemate asulate koolid, kus on vähe õpilasi ning valitseb õpetajate puudus, arvavad, et võimalik on õpetajate

töötamine mitmes koolis ja see võib mõjutada teatud määral kooli õppetöö korraldust.

Kuigi üldiselt eesti õppekeelega koolide juhid üldiselt ei tunneta kriitilist vajadust toe järele seoses vene emakeelega õpilastega nende koolides (mis mõnikord on üsna arvukas), on teema siiski kohalike omavalitsuste esindajate arvates esiletõstmist vääri. Ida-Viru eestikeelsete koolide esindajad ja sealse eestlastest haridusametnikud leiavad, et oluline on rahaliselt ja meetoodiliselt täiendavalt toetada eesti õppekeelega koole, kuivõrd koormus neile on oluliselt kasvanud vene emakeelega laste õppimaasumise tõttu. Ka leitakse, et eesti keele õpetus emakeelena vajab Ida-Virumaa linnade eestikeelsetes koolides toetust.

Uuringu põhjal saab välja tuua mitmed aspektid, kus koolid tunnetavad **vajadust abi ning toe järele**. Uuringus osalejad on üldiselt veendunud, et eestikeelne aineõpe eeldab vastavate spetsiaalsete õpikute olemasolu. Selleks, et eestikeelse aineõppe läbiviimine oleks edukas, on oluline, et valmiks **mitte-emakeeles õppijate vajadustele kohandatud õpikud**, mis on koostatud õppe läbiviijate kaasosalusel ning eelnevalt õppeprotsessis põhjalikult läbi katsetatud. Puudust tuntakse just asjatundjate poolt koostatud, Eesti vene õppekeelega koolidele kohandatud ning korraliku testi läbinud õpikutest. Kiiruga ning vastavat aineõpet läbi viivaid õpetajaid kaasamata koostatud õpik, mis saabub koolidesse viimasel hetkel (juunikuus), ei suuda õpetajal tekitada kindlustunnet aine õpetamise suhtes ning mõjutab seeläbi ka õpilaste omandatavaid teadmisi, mis omakorda loob aluse õpetaja negatiivse suhtumise ülekandumiseks õpilastele. Samuti oleksid abiks **kakskeelsed õppematerjalid**, millest praegu puudust tuntakse. Osad õpetajad tunnevad vajadust ka käsiraamatute ning koolituste, kus õpetatakse käsiraamatute kasutamist, järele.

Koolide esindajad on ka välja toonud, et tuntakse vajadust **õpetamise metoodika** järele. Õpetajad tunnetavad puudust **metoodikakeskusest**, et õpetamises tuge saada. Mõni õpetaja on viidanud, et **õpetajate vahetus** tuleks ettevalmistusele kasuks nagu ka eesti ja vene õppekeelega koolide õpetajate omavaheline tihedam koostöö. Veel maini, et eestikeelse aineõppe läbiviimist toetaksid lisatunnid õpilaste täiendavaks abistamiseks, tagamaks õpilaste aineõppe kvaliteedi. Samuti soodustaks teadmiste paremat omandamist õpilaste väiksem arv klassis.

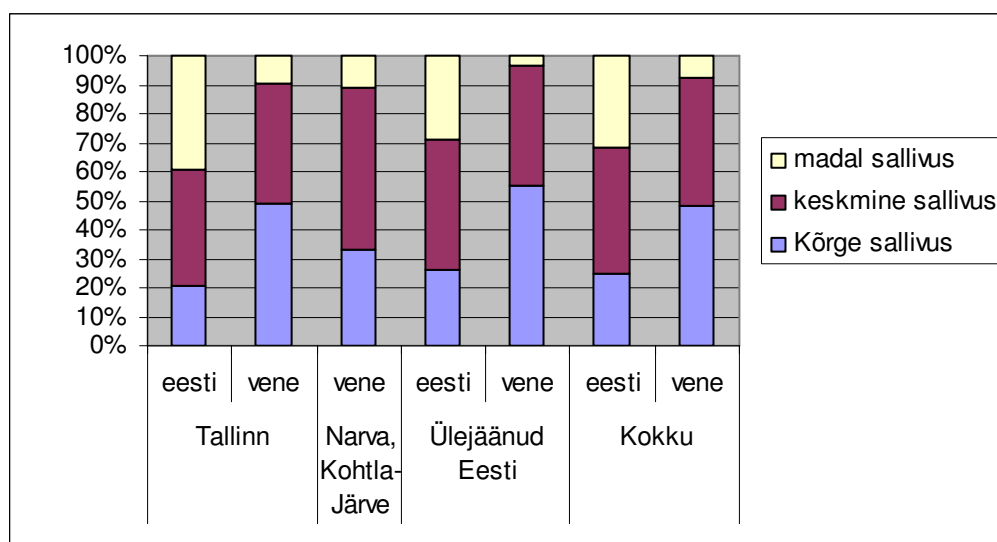
Eesti õppekeelega õpetajate puhul on aineliidud kujunenud teatud kompetentsikeskusteks, kus vahetatakse kogemusi, infot ja uusi teadmisi. Samas koolide kontaktide küsimustik näitab, et vene õppekeelega koolide õpetajad ei osale ainelitute töös kuigi intensiivselt (63% küsimustiku täitnud vene õppekeelega koolidest vastas, et alla poole nende õpetajatest osaleb ainelitute töös; 16,7% koolides osalevad umbes pooled õpetajad litute töös)

ning ei ole seeläbi kaasatud olulise erialase info vahetuse protsessi. Üle poole vene õppekeelega koolijuhtidest ei ole ka kaasatud Eesti koolijuhtide ühendusse, mistõttu ka selle kaudu ollakse teatud erialasest infost eemale jäetud. Seetõttu on edaspidi oluline jälgida, et kooli õppekeel ei oleks määrav erialasele infole ning teadmistele juurdepääsu osas ning pöörata suuremat tähelepanu koolijuhtide ning õpetajate kaasamisele.

7.1.2 Kontaktid teisest rahvusest noortega koolidevaheliste kontaktide ning koolivälise tegevuse raames, teise rahvusega seotud hoiakud

Uuringu sallivuse ja rahvustevaheliste suhete valdkonnas on näidanud, et **avatud või tõrjuv hoiak teise rahvusrühma suhtes on tugevalt seotud isiklike kogemustega teise rahvusrühmaga suhtlemisel. Positiivsemat suhtumist toetab isiklike püsivate kontaktide olemasolu teise rahvusrühma esindajatega** (sõbrad, huvikaaslased), negatiivset suhtumist ja stereotüüpe aga süvendavad igapäevased, sageli negatiivse iseloomuga põgusad kontaktid (napist või puuduvast keeleoskusest tekkivad arusaamatused nt kaubanduses, ühistranspordis, laste- ja noortevahelised tänavatel tekkivad konfliktid). Eesti rahvustevaheliste suhete analüüsi tulemused **näitavad väiksemat sallivust eesti noorte hulgas** võrreldes teiste rahvustega. **Tõrjuvat hoiakut esineb kõige sagedamini eesti noorte hulgas just Tallinnas** (joonis 7.1), kus hoolimata rahvastiku koosseisust on noortel suhteliselt vähem tihedamaid kontakte teise rahvusega, samas aga sagedased põgusad kontaktid tänaval, ühistranspordis, kaubandusasutustes. Kirjandite esmane analüüs näitab, et just neid kontakte tajutakse sageli negatiivseks, mis on tihti seotud ka puuduva või nõrga vene keele oskusega.

Joonis 7.1 15-24 aastaste noorte jagunemine teise rahvusesse suhtumise alusel¹¹

Tallinna vene noorte puhul on täheldatav sarnane seos suhtumise ja kogemuse vahel, kuid rohkemate positiivsete kontaktide (sh tänu paremale

¹¹ Rahvussuhted ja integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi (TÜ/SaarPoll 2007). Grupi väiksuse tõttu ei ole toodud andmeid Narva ja Kohtla-Järve eesti noorte kohta. Indeksi seletust vt ptk 7.

keeleskusele) tõttu üldine suhtumine positiivsem. Samas tunnetavad paljud vene noortest eesti noorte poolset huvipuudust ja tõrjuvat hoiakut nende suhtes.

Tabel 7.1 Kontaktide tihedus teise rahvusega 15-24 aastaste noorte hulgas (ühe nädala jooksul)¹²

		Pole olnud suhtlemist	On olnud vähesel määral kontakte (1-2)	On olnud mitmeid kontakte (3-5 korda)	On olnud palju kontakte (6 või enam)	Ei mäleta
Tallinn	Eestlane	16,3	53,1	12,2	16,3	2,0
	Teine rahvus	15,0	17,5	25,0	42,5	0,0
Narva, Kohtla-Järve	Teine rahvus	29,4	17,6	17,6	29,4	5,9
Muu	Eestlane	44,2	33,1	10,4	11,7	0,6
	Teine rahvus	9,7	16,1	19,4	54,8	0,0

Teistes piirkondades, kus on selge ühe rahvuse ülekaal, on ülekaalus ka avatumad hoiakud. Kõige avatuma hoiakuga paistavad silma eesti dominandiga piirkondades elavad venekeelsed noored, kelle on ka kõige tihedamad kontaktid eestlastega.

Uuringute tulemusena võib väita, et kontaktide arendamine eri rahvustest noorte vahel, nii formaalses haridussüsteemis kui huvihariduse kaudu, ei ole vahendiks vaid vene noorte eesti keele arendamiseks ja eluviisi tutvustamiseks ning ühtse haridussüsteemi kujunemise toetamiseks, vaid oluline osa kõigi **Eesti noorte kultuurilise tolerantsi arendamisel ja mitmekultuurilisuse väärtustamisel**, samuti tasakaalustamiseks negatiivsete olmekontaktide poolt tekitatud negatiivseid hoiakuid. Et täita seda eesmärki, ei piisa vastavate põhimõtete sisseviimisest õppekavva (abstraktsel tasandil on noorte hulgas tolerantsusega seotud väärtused laiemalt levinud kui vanemate puhul), vaid **kasvama peaksid positiivsed isiklikud kogemused**. Just Tallinna olukorda ilmestab eesti noorte suhteliselt madal kontaktide tase vene noortega, ning ka vähene huvi (mida viimased ka tähele panevad), mida võimendavad negatiivsed kokkupuuted linnaruumis.

Koolides läbiviidud kiirküsitluse alusel ilmnes (ankeedi tagastas 112 kooli; 69% eesti õppekeele ja 38% vene õppekeele; ülejäänud kakskeelsed), et

¹² Ibid.

koolidevaheliste kontaktide loomisel on initsiatiiv olnud suurem vene koolide puhul. Enamusel (94%) vene õppekeelega vastanud koolidest on olnud ühisüritusi eesti õppekeelega koolidega, samas kui eesti õppekeelega koolidest on kontakte vene õppekeelega koolidega vaid kolmandikul. Enim üritusi on olnud Harjumaa ning Ida-Virumaa koolidel. Vähim on olnud üritusi teise õppekeelega koolidega väikese õpilaste arvuga koolides, mis asuvad põhiliselt maapiirkonnas. Kolmandikus koolidest on toimunud 5 või enam üritust, suurel osal on siiski üritusi olnud 1 või 2. Nii eesti kui vene õppekeelega koolides on kõige levinumad ühisüritused olnud mitmesuguseid tegevusi hõlmanud üritused (kompleksüritused) ning kultuuriüritused. Eesti õppekeelega koolides on veel levinud ühisüritusteks olnud laagrid, matkad ja spordiüritused; vene õppekeelega koolides õpilasvahetused ja laagrid. Põhilisteks rahastajateks on ühisürituste puhul olnud MEIS (26%), KOV (25,7%) ning koolide ise (22,3%).

Noorte fookusgruppide analüüsi tulemused näitavad, et eri rahvusest noorte vahelise suhtluse kasvatamiseks **ei piisa aga ühekordsetest üritustest** (sõprusõhtud jms), vaid soodustama peaks just tegevusi, mis tagavad samade rühmade koostöö pikema aja jooksul. Nagu ka kvantitatiivandmestikust selgus, on eesti- ja venekeelsete koolide vaheliste kontaktide loomisel olnud aktiivsemaks pooleks vene koolid, eestikeelsete koolide huvi on (silmapaistvate eranditega) olnud nõrgem. Samamoodi peegelduvad erinev ootusvalmidus õpilaste hulgas – eesti lapsed peavad kontaktide loomise eesmärgil tehtud üritusi kunstlikeks ning vähe viljakandvateks. Seda enam peaks eesmärkide saavutamiseks olema **rõhk pikemaajalistel, teatud ühisel huvil baseeruva tegevusega**, mille puhul rahvustevahelised kontaktid ei oleks peaeesmärgiks, vaid kõrvaltulemuseks. Uuringud näitasid ka osade koolide puhul õpilaste märgatavamalt tugevamat initsiatiivi ühistegevuseks kui õpetajaskonnal ning direktsioonil, mistõttu paljud ettepanekud on sumbunud. Samuti võib sel juhul olla probleemiks info jõudmine õpilasteni (see ei liigu direktsioonist edasi, koolivälistes kanalites liigub mööda eestikeelseid kanaleid). Seetõttu oleks soovitatav **soosida ja toetada õpilaste initsiatiivi** koolidevaheliste koostööprojektide loomiseks, infot vastavate projektide kohta suunata ka otse õpilaste omavalitsusteni.

Vene koolide puhul ilmnes samuti, et sageli on koostöö hoopis tihedam teiste riikide koolidega kui eestikeelsete koolidega, seoses erinevate üle-Euroopaliste projektidega (Comenius). See on mõne kooli arvates ka mõnikord põhjus, mis teatud määral tunnetatakse eemaldumist eesti õppekeelega koolidest. Samas tunnistasid õpilased, et omavaheline suhtlemine väljaspool Eestit – kus mõlemad tunnevad end Eesti esindajatena ning välise „võõra” suhtes sarnasematena, on üks efektiivsemaid viise eesti ja vene õpilaste teineteisemõistmise soodustamiseks. Seetõttu oleks soovitatav soosida **eesti ja vene õppekeelega koolide partnerlust välisriikide koolivõrgustike projektides**

osalemisel. Sellisel kujul partnerlus välismaa kontekstis toob mitmes dimensioonis sisse mitmekultuurilisuse edendamise ning samaaegselt toetab ka eesti ja vene õppekeelegra koolide õpilaste ja õpetajate omavahelist lähenemist, mõistmist ning sallivust.

7.1.3 Ajaloo- ja ühiskonnaõpetus

Vene õppekeelegra koolide ajalootundides on **kõige tavalisem tegevus õpetaja kuulamine ning vaatamine ning õpiku lugemine ja selle alusel töövihiku täitmine**, näitavad vene õppekeelegra õpilaste hinnangud. Kuigi suhteliselt tihti arutatakse ka erinevaid seletusi mineviku kohta ja mõnede õpilaste arvates toimub tunnis ajalooallikatega töötamine, **on siiski harvad juhud, kus arutatakse erinevate minevikutõlgenduste usaldusvärsust** ja arendatakse õpioskusi erinevate tegevuste kaudu (nt rollimängud, projektid, ekskursioonid). Lisaks nähtub, et ajalootunni keskmes on selgelt ajaloofaktide omandamine. Ka Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse (REKK) poolt 2004. aastal läbi viidud ajalooõpetajate küsitlus näitab, et kõige populaarsem õpetamismeetod on loeng, millele järgneb iseseisev töö ning diskussioon. **Vähem kasutatud leiavad projektid, õppekäigud ning uurimistööd.** Õpetajate hinnangust nähtub, et surve tunnis aine teadmiste edastamisele tuleneb otseselt riigieksamitest, kus otseselt kontrollitakse konkreetsete teadmiste omandamist. Riigieksamikeskus ei võimalda tundides tegeleda laiemalt õpilaste arendamisega, vaid sunnib keskenduma eksamite teemadele. **Riigieksamite surve on aga üks aspektidest, mis muutusi õppe sisus ja korralduses oluliselt komplitseerib.**

Eelneva põhjal ei ole ka üllatav, et REKKi uuring on välja toonud mõned murettekitavad aspektid aines omandatava suhtes. Esiteks peavad õpetajad raskesti saavutatavaks õpitulemiseks **ajalooallikates orienteerumise oskust** (õpilane oskab leida, selekteerida, refereerida, analüüsida ja kriitiliselt hinnata erinevaid ajalooallikaid ja seisukohti). Õpilased ei oska oma hinnanguid ning arvamusi ajaloo kohta adekvaatselt kujundada. Teiseks raskesti saavutatavaks õpieesmärgiks on **eneseväljendus- ning argumenteerimisoskus** (õpilane oskab esitada teabetöötamise tulemusi suuliselt, visuaalselt, kirjalikult; koostada teese ja uurimusi, kirjutada ajalooalase arutlusi; osaleda ajaloodiskussioonides, töötada kaardiga). Kolmas enim esile toodud probleemvaldkond on **empaatiavõime** (õpilane oskab rekonstrueerida minevikus elanud inimeste elu, vaadelda maailma nende pilgu läbi), mistõttu ei suudeta mõista ka erinevate rahvuste erineva ajalootõlgenduse põhjust. Eelneva valguses võib väita, et paljude õpetajate ettevalmistus nimetatud oskusi ajalootunnis piisavalt arendada on ebapiisav. Seetõttu on ilmselt ka paljud õpetajad välja toonud meetodilise koolituse vajalikkust. Samuti tõstatub küsimus, kuivõrd on üldnimetatud ajaloo õpetuse pedagoogilised

eesmärgid tähtsustatud ning kas õpetajatel piisab ressursse (teadmisi, oskusi, aega, lisamaterjale) nende eesmärkide saavutamiseks. Sellega on seotud ka õppevahendite probleem: eriti venekeelses koolis tuntakse puudust Eesti ajaloo käsitlemisel abistavate materjalide järele.

Õpilased töid fookusgruppides ajalooõpetuse osas välja mitmeid problemaatilisi aspekte. Venekeelsete koolide õpetajad **tunnetavad teravat vastuolu koolis õpetatava ning muude kanalite (nt internet, lähikondlased) poolt saadava info vahel, eriti just seoses Eesti ajalooga ning Eesti-Vene suhetega.** Näitena toovad mitmed Teise maailmasõja käsitluste vastuolulisust ning Nõukogude perioodi elu-olule antavaid hinnanguid. Samuti tuli fookusgrupis esile, et koolides esineb „ametliku“ ajalooõpetuse esitamist viisil, kus õpetaja tunnistab, et ta on kohustatud õpetama etteantud lähenemist, samas õpilastele märku andes, et tegelikkuses esineb ka teistsuguseid võimalikke käsitlusi, kuid nendest ei ole lubatud rääkida. Õpetajad väljendavad samuti muret, et tunnetavad tekkimas Nõukogude ajale iseloomulikku „vale“ ja „õiget“ ajalooõpetust. Ajalooõpetuse varjatud õppekava probleemi teravust tuleb tõsiselt teadvustada, mis viitab vajadusele edasiste uuringute järele.

Ajalooõpetusega seotud muutusi kavandades tuleb silmas pidada, et ajaloolaste endi seas puudub üksmeel selles, millised on ajalooõpetuse eesmärgid ja võimalused integratsiooni kontekstis. Sellega seoses osutati vajadusele kriitiliselt üle vaadata ning lõpule viia **ajaloo õppekava uuendamine**, milles oleks rohkem ruumi ajaloo erineva interpreteerimise küsimustel ning õpilaste mõtlemis- ja arutlusvõime arendamisel faktide kuiva meeldejätmise asemel.

Õpetajate ettevalmistust ajaloo- ja ühiskonnaõpetuses ning ka laiemalt teistes ainetes komplitseerib oluliselt, eriti Tallinnas, vene õppekeelega koolide pedagoogilise kaadri võime ja motiveeritus osaleda ühtses haridussüsteemis, sh meetoodilistes täiendkoolitustes, selgus kohalike omavalitsuste sihtgrupis läbiviidud uuringust. Eestikeelsetest koolitustest kõrvale jäämist kompenseerib osaliselt Venemaa poolt pakutav. See aga mõjutab selgelt õppesisu ja edasiantavaid väärtusi.

Õpilased on üldiselt arvamusel, et **ühised seminarid, diskussioonid eesti ja vene õppekeelega koolide vahel** aitaks üksteise arusaamades paremini orienteeruda ning enam mõistmist tekitada.

Ajaloolaste ja ajaloo õpetajate ühises fookusgrupis ilmnes, et olukorras, kus eestikeelset kirjanduse õpetamist on alustatud ning valmistatakse eestikeelseks Eesti ajaloo õpetamiseks venekeelsetes gümnaasiumides, ei ole veel jõutud selleni, et teadvustada õpetajatele nende sammude tähendust ja võimalikku mõju kultuuridevahelise suhtluse ja ühe kultuuri teise kultuuri konteksti ja koodi

tõlkimise mõttes. **Kasulik oleks nii kirjanduse kui ajaloo õpetajate täiendkoolitusse kaasata kultuurisemiootikuid.**

Esialgsete uurimistulemuste ning nn aprillikriisi esile tulnud noorte käitumismustrite põhjal saab välja tuua, et ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse raames tuleb olulist rõhku panna **demokraatlike väärtuste õpetamisele**, milles on oluline osa ühtse riigiidentiteedi kujundamisel ning ka empaatiavõime kasvatamisel. Tekitamaks koolis õpetatava seoseid laiemal ühiskondliku kontekstiga, peeti vajalikuks Eesti ühiskonnategelaste sagedasemat kutsumist ühiskonnaõpetuse tundidesse nii eesti- kui venekeelsetes koolides.

Siin kohal on oluline rõhutada, et riigiidentiteedi ja kodanikukasvatuse küsimused, mis on osaks ülddemokraatlike väärtuste üldpõhimõtete edasiandmisest, ei ole ainult ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse tundide eesmärgiks, vaid need teemad peaksid olema läbivad terves õppekavas. Sellest tulenevalt on oluline tähelepanu pöörata laiemalt küsimusele, kuidas need konkreetsed põhimõtted horisontaalselt integreerida erinevate õppeaine ning teemadega (üldisem küsimus õppeainete vahelisest integratsioonist).

7.1.4 Rahvusvähemused, uusimmigrandid ning noorsootöö

Kohalike omavalitsuste uuringust selgus, et rahvusvähemuste kultuuriseltside tegevus toimub koostöös KOV kultuuristruktuuridega, kes vähemal või suuremal määral neid ka toetavad. **Koostöös olulisi probleeme ei nähta.** Kommunikatsioon riigi ja KOV-ga toimub valdavalt eestikeelsena, omavahel venekeelsena. Kõige otstarbekamaks peetakse (nii ametnike kui seltside esindajate poolt) skeemi, kus tugevaid organisatsioone baasrahastatakse (riigi ja KOV poolt) ning projektikonkursside osas jäetakse sisu küsimused avatuks, kuivõrd seltsid ise teavad kõige paremini, mida on vaja teha. Rahastamisel hinnatakse nii seltsi organisatoorset tugevust ja järjepidevust, kui ka tegevuse kultuurilist, loomingulist väärtust. **Nii seltsid ise kui ka ametnikud prioritseerivad just vähemuste enda kultuuri arendamist ja tundma õppimist, keele õppimist,** seda enam, et tihti on vähemuskultuuriseltside aktivistid ühe (vene-) keelsed. Kultuuride vahelist lõimumist, multikultuursust peetakse teisejärguliseks, kohati sellele suunatud tegevusi ka võltsiks ja vähemalt praeguses staadiumis mittevajalikuks, tähelepanu peamiselt kõrvale juhtivaks.

Kultuuriametnikud (Tallinnas ja Tartus) reflekteerivad vähemuskultuuriseltside toetamise poliitikat kui positiivset diskrimineerimist, st. rahvusvähemuste seltside toetamise kriteeriume hinnatakse olevat madalamal kui selle staatusega mitteopereerivate seltside toetamisel kasutatakse. On mõtteid, et võibolla on paras aeg erinevatest standarditest loobuda. Tallinnas on selgelt

teadvustatud (nii ametnike kui ka konkureerivate seltside poolt), et paljudel juhtudel on seltside peamiseks eesmärgiks juhtidele sissetulekute andmine, st rahvusvähemuste toetamise ja integratsioonipoliitikat kasutatakse isiklikes huvides majanduslikult ära. Kuivõrd rahvuskultuuriseltsides on leidnud rakendust mitmed kõrgelt haritud, kuid erialast rakendust Eestis mitteomavad inimesed, siis suhtutakse sellesse ametike poolt üsna leebelt. Tallinnas on välja kujunenud ka poolpoliitilised rahvusühenduste leerid, kelle vaheline koostöö on ülimalt tagasihoidlik (nt ei soovitud osaleda ühises fookusgrupis), kuid tõsisid tegijaid vastastikku tunnustatakse.

Riigilt ootavad seltsid formaalsete nõuete vähendamist – MEIS-ilt mõistlikkust ja sisulisust projektitaotluste ja aruandluse osas, HTM-ilt pühapäevakoolide hariduskorralduse osas. Tuuakse näiteid negatiivsetest kogemustest riigiga, kus mittefinantseerimise ainsaks põhjuseks on eksimine üksiku formaalse kriteeriumi vastu – mis ei mõju hästi integratsioonivalmidusele. Paljud seltsid on **projektide koostamise delegeerinud spetsialistidele väljastpoolt**, kuivõrd nii tagasihoidliku keeleoskuse kui ka keerulise bürokraatia tõttu ei taheta ega julgeta ise projektitaotlusi ja –aruandeid koostada. Pühapäevakoolide puhul peetakse mitteasjakohaseks rangeid nõudeid pedagoogidele (väiksemate rahvuste puhul ei ole võimalik leida kõrgharidusega keeletundjaid), rangeid õppekavade koostamise ja järgimise nõudeid. Ida-Virumaal soovitakse, et riik kutsuks vähemuste ümarlaudadele ka eestlaste esindajaid. KOV asjaajamist hinnatakse võrreldes riigiga inimsõbralikumaks. Tallinnas on ootused KOV-le seotud eelkõige materiaalsete tingimuste parandamisega – kahe rahvusvähemuste maja väljaarendamisega (üks slaavi seltsidele ja teine ülejäänutele).

Uusimmigrantide teemaga seonduvalt esineb rahulolematust uusimmigrantide määratlusega, kuna õiguslikku staatust sellel ei ole ja sisu liiga kitsas. Noorsootöö kaldub olema segregeerunud, seda ka noorsootöösutuste personali osas. Nõudlus on olemas keelelaagrite järele. Oluliseks peetakse, et mitte-eestlasi riigi ja ühiskonnaga integreerivad tegevused oleksid ühendatud kohaliku integratsiooni toetavate tegevustega. Näiteks kritiseeritakse „Minu Riik” projekti, mis oleks palju paremini koolide ja haridusametnike arvates toimunud, kui sinna oleksid kaasatud olnud ka eestikeelsed koolid. Vanema põlvkonna kultuurilisel integreerimisel peetakse kõige toimivamaks Eestimaa tutvustamist ekskursioonidel.

7.1.5 Keeleõpe

Eesti venekeelsete elanike (enesehinnanguline) eesti keele oskuse tase on 2002-2005 olnud stabiilne (v tabel 1). Üldiselt hindavad eestlased oma vene keele oskust kõrgemalt kui Eesti venelased oma eesti keele oskust, mis võib tuleneda ka asjaolust, et venelastel võib olla oma eesti keele testimise võimalusi rohkem (kool, ametlikud dokumendid jms) ja nad on seetõttu oma oskuste suhtes kriitilisemad.

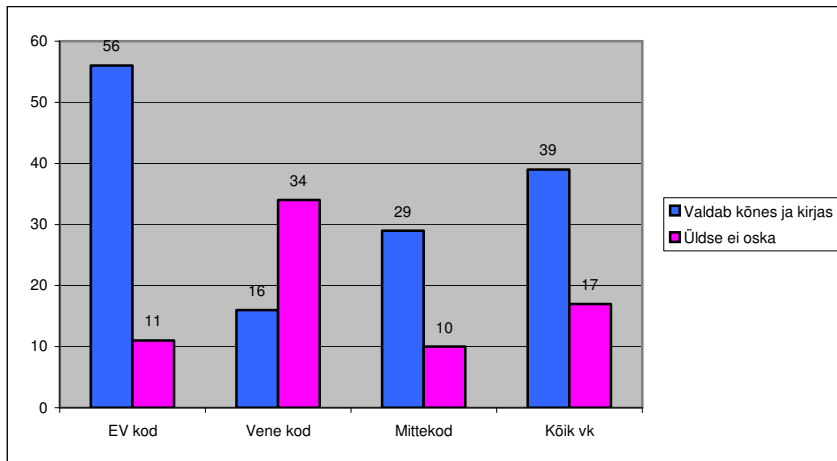
Tabel 7.2 Venekeelse elanikkonna keelteoskus 2002-2005 (vastanute % 15-74 a elanikkonnas)

	2002				2005			
	Ei oska üldse	Mõne-võrra oskab	Räägib ja kirjutab	Valdab vabalt	Ei oska üldse	Mõne-võrra oskab	Räägib ja kirjutab	Valdab vabalt
Eesti keel	12	61	18	9	15	59	20	6
Inglise keel	49	39	9	3	42	42	13	3
Soome keel	83	16	1	0	85	13,5	0,5	1
Saksa keel	69	29	2	0	73	24	2	1
Prantsuse keel	96	4	0	0	95	4	0,2	0,8

Ehkki eesti keele oskus on kodakondsuse saamise tingimus, ei ole siiski kodakondsus ja keeleoskus saajaprotsendiliselt seotud. Keeleoskuse enesehinnangu alusel on keeleoskuse seost kodakondsusega näha tabelist 7.2.: kui mitte-eestlaste hulgas on neid, kes tunnevad, et nad oskavad eesti keelt nii kõnes kui kirjas 2007 aasta küsitluse andmetel 39%, siis kodakondsete seas on see protsent tunduvalt suurem (56%). See pilt kõneleb selgesti, et kodakondsuse omandamine pole lõimumise lõpp-punkt, aga ka keeleoskus ei too veel kaasa riigiidentiteedi muutust. Kõige üllatavam on seejuures, et määratlemata kodakondsusega inimestest oskab 29% enesehinnanguliselt hästi eesti keelt.

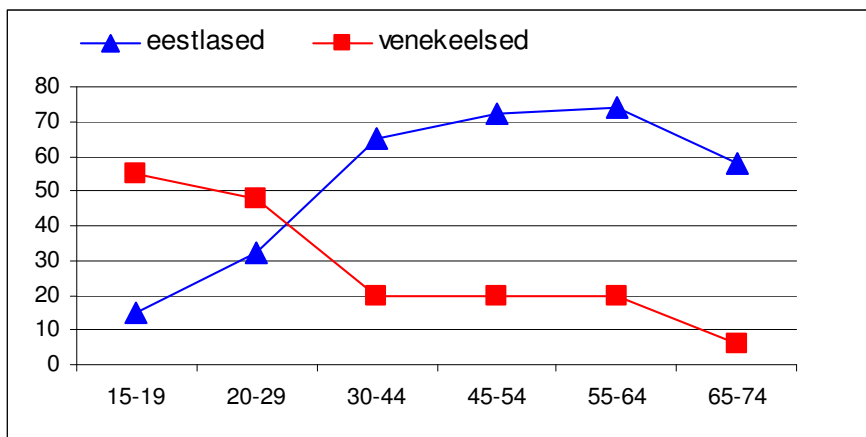
Toodud näide viitab vajadusele sügavamalt, kui antud projekt seda võimaldab, mitte-eestlaste keeleoskuse, kodakondsuse ja riigi-identiteedi vahekorda.

Joonis 7.2. Erineva kodanikustaatusega mitte-eestlaste eesti keele oskus (enesehinnang, TÜ/SaarPoll 2007)

Vanuseline murdepunkt, kus eestlaste vene keele oskus hakkab langema ning venekeelsetel eesti keele oskus tõusma, on ligikaudu 30 eluaastat (joonis 7.3).

Joonis 7.3. Eesti/vene keele oskus 2005 aastal vanuse ja rahvuse lõikes

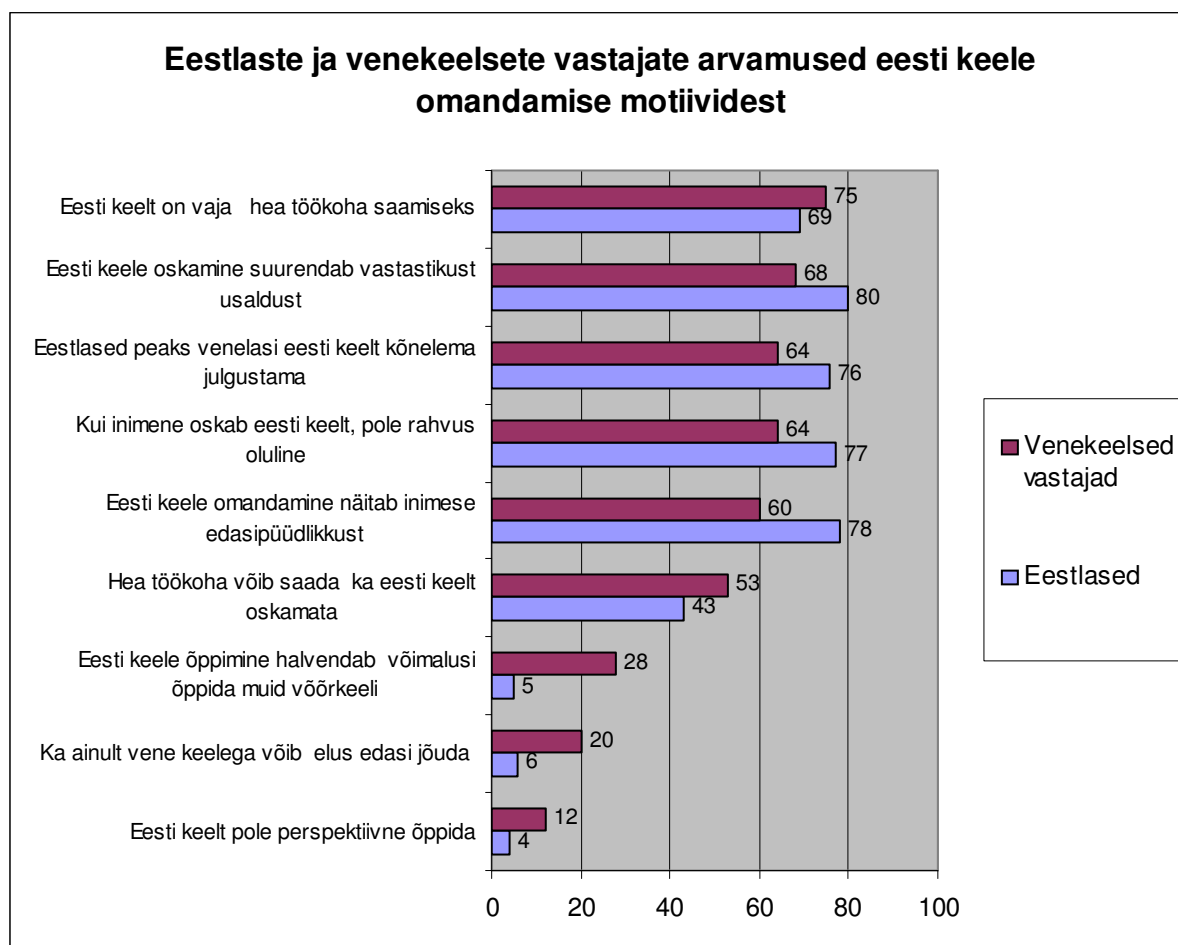

Kuigi eesti keele ühiskondlik tähtsus on viimasel kümne-viieteistkümne aasta jooksul tõusnud läbi seaduste, haridusprogrammide, meedia jm vahendite, on keele sotsiaalse tähenduse kujunemine inimeste teadvuses keerukas protsess, mida riigi administratiivtasandi tegevused vaid osaliselt mõjutada saavad.

Eesti keele väärtus rahvustevahelise suhtluse ja usalduse seisukohalt on kasvanud nii eestlaste kui venekeelse elanikkonna silmis. Kui muukeelne inimene õpib ära eesti keele, suurendab see eelkõige vastastikust usaldust eestlastega, arvas 2005.a küsitluses 80% eestlastest ja 68 % venekeelsetest vastanutes. 77 % eestlastest ja 64% venekeelsetest Eesti elanikest leiab, et kui inimene oskab eesti keelt, pole oluline, et ta kuulub teise rahvusse. Samas on eesti keele integratiivne väärtus venekeelse elanikkonna silmis mõnevõrra madalam, kui eestlaste silmis, st eestlased kipuvad eesti keele tähtsust

kooskonna-vaheliste suhete kujundajana üle hindama. Enamik venekeelsest elanikest leiab, et eesti keelt on vaja osata eelkõige selleks, et saada head töökohta, kuigi samas on ka suhteliselt suur osa inimesi veendunud, et juhul, kui olla hea spetsialist või omada tutvusi, saab hea töökoha ka eesti keelt oskamata (joonis 7.4). Need veendumused on püsinud stabiilselt väikese kasvutendentsiga juba 10 aastat (1995.a alustati mõõtmisi).

Joonis 7.4. Eesti keele omandamise motiivid eestlaste ja mitte-eestlaste silmis

Mitte-eestlaste jaoks on keele omandamise põhilised motiivid siiski seotud kõige enam tööga, seetõttu on keeleõppe küsimusi puudutatud ning vastavaid meetmeid täiendatud antud aruandes eespool sotsiaal-majandusliku integratsiooni analüüsi osas, kus toonitati keeleoskuse seost mitte-eesti õpilaste haridus- ja karjäärivalikute ning töötajate karjääriotsustega. Teisalt on eesti keele oskuse tähtsus osaluse ja usalduse seisukohalt seotud laiemalt kontaktide arendamisega, mida oleme käsitlenud õiguslik-poliitilise integratsiooni osas.

Integratsiooniprotsessi üle toimunud avalikes aruteludes on esile kerkinud keele ja identiteedi küsimus, on koguni arutletud nn venekeelse eesti

identiteedi võimaluse üle. Küsimus eesti keele valdamise ja Eesti identiteedi seosest on keerukas teoreetiline probleem, mida on elavalt arutletud ka näiteks seoses Eesti pagulaste noorema, eesti keelt mitte oskava põlvkonna identiteedi küsimusega. Antud uurimisprojekti raames seda küsimust ei ole uuritud, küll aga on vajalik riigiidentiteedi ning etnilis-kultuurilise identiteedi vahekorra sügavam analüüs antud uurimisprojekti teaduslikus lõpparuandes, muuhulgas ka selleks, et vältida uues integratsiooniprogrammis lihtsustatud käsitusi ning ebarealistlike sihiseadeid.

7.2 Ettepanekud integratsioonistrateegiasse

Eeltoodud uuringutulemustest ja põhijäreldustest lähtuvalt võib sõnastada järgmised ettepanekud integratsiooniprogrammi:

7.2.1 Vene õppekeele koolide üleminek eestikeelsele aineõppele

1) Toetamiseks laiemapõhjaliselt eestikeelsele aineõppele üleminekut, oleks vajalik **kakskeelse hariduse metoodikakeskuse loomine**, mis abistaks mitmekülgset nii alushariduse andmises osalejaid, koole, õpetajaid, kui ka lapsevanemaid. Keskus konsulteeriks pidevalt õpetajaid, informeeriks, pakuks tuge õppematerjalide koostamisel, osaledes teiste riikide analoogsete asutuste võrgustikus, vahendaks teiste riikide kogemusi, pakuks vajadusel koolitusi, psühholoogist nõustamist ning tegeleks uuringutega. Keskuse ülesandeks võiks olla ka mitmekultuurilise hariduse vallas kompetentsi pakkumine ning olukorra monitoorimine.

2) **Õpetajate täiendkoolitusvõrgustike loomine** koolituste kättesaadavuse tagamiseks. Seejuures on oluline eesti ja vene õppekeele koolide õpetajate ainealaste ühiskoolituste läbiviimine, tagamaks pakutavate teadmiste ühtlust ning toetamaks vene õppekeele koolide õpetajate keeleoskuse arengut. Võrgustiku puhul on ka oluline koolituste kujundamine vastavalt konkreetsete õpetajate vajadustele ning taustale; kvaliteetse metoodika olemasolu tagamine ning kõrgel tasemel koolitajate olemasolu.

3) **Koolide toetamine õpetajate koolitustel osalemise võimaldamiseks.** Praegusel juhul on paljud õpetajad viidanud koolitustel osalemise kohustusele väljaspool tööaega, mistõttu on osaliselt ka koolitused ebaefektiivseteks kujunenud.

4) **Aineliitudest ühtsete kompetentsikeskuste kujundamine, sh neile institutsionaalse toe pakkumine.** Kaasates aineliitudesse ühtselt nii eesti kui vene õppekeele õpetajad, toetatakse ühise, jagatud kompetentsi kujunemist; pakutaks tuge üleminekuprotsessi läbiviimisel, pakkudes venekeelsetele aineõpetajatele, kes hakkavad eesti keeles aineid õpetama, eestikeelsete aineõpetajate mentortuge.

5) **Institutsionaalse toe pakkumine õpilaste ja õpetajate vahetusprogrammidele eesti ja vene õppekeelegraafikute vahel, nende muutmise projektipõhisest regulaarseks.** Eestikeelse aineõpetuse toetuseks, laiemalt eesti keele oskuse ja interkultuurilise hariduse arendamiseks on oluline ellu kutsuda regulaarsed ja õpetajate puhul pikaajalised vahetusprogrammid. Vahetuse edukaks ja eesmärkide saavutamiseks toimumiseks on vajalik tagada vahetuses osalejate ettevalmistus (mentorid, ülesannete selgitamine, töökorraldus, rahaline toetus jne).

6) **Vene õppekeelegraafikute koolides põhikooli tasemel eesti keele õppe tugevdamine.** Eesmärgiga toetada veelgi enam eesti keele õppimist põhikooli tasemel, on oluline võimaldada koolidel enam paindlikumat lähenemist keeleõppele (nt vajadusele vastavate õppegruppide moodustamine, abiõpetaja palkamine) ning seostada keeleõppe tunde tunnivälise tegevustega, mis pakuks õpilastele keelepraktikat.

7) **Eestikeelse aineõpetuse kontekstualiseerimine ja õppeainete vaheline seostamine.** Selleks, et tugevdada eestikeelset aineõpet ja lähendada ainet teise (mitte-eesti) kultuuritaustaga õpilastele, on vajalik, et eesti keeles õpetatavad õppeained oleksid laiemalt toodud Eesti konteksti, samas pakudes võrdlusmomenti vene õpilastele teada taustaga.

8) Eraldi tuleks tähelepanu keskmesse tõsta vene õppekeelegraafikute koolide liikmete, eriti õpilaste seas üleminekuga seonduva **teadlikkuse tugevdamine ja eestikeelse aineõppe populariseerimine**, nt läbi **eesti keele nädalate korraldamise** koolides.

9) Vene õppekeelegraafikute koolide **õpilaste nõukogu loomine HTMi juurde**, õpilaste suurema kaasatuse ning üleminekuprotsessi assisteerimise toetuseks.

10) Vene õppekeelegraafikute õpilaste **informeerituse tugevdamine Eesti kõrgkoolide ja sisseastumistingimuste kohta, toetamaks vene õppekeelegraafikute õpilaste eestikeelse hariduse omandamise püüdlusi.**

7.2.2 Kultuuride mitmekesisusega seotud hoiakud, kontaktid teisest rahvusest noortega

1) **Kultuuridevahelise mõistmise ja suhtluse temaatika integreerimine koolide õppeprogrammi.** Vastavate põhimõtete sisseviimine eeldab põhjalikke muutusi õppekavas ja koolijuhtide, õpetajate ja teiste koolitöötajate koolitamist. Omamaks tegelikku mõju rahvustevahelistele suhetele ja hoiakutele Eesti noorte hulgas, vajab tugevat praktilist osa (õpilaste isiklike kogemuste suurendamine teise rahvusega suhtlemisel, teiste kultuuride tundmisel).

2) Mitmekultuurilise õppekava väljatöötamiseks on vaja kaasata nii eesti- kui venekeelsete koolide esindajad ja eksperdid, samuti rahvusvahelise kogemusega eksperdid. Ettepanek luua keskne **metoodikakeskus, mis**

tegeleks õppekava mitmekultuurilise komponendi väljatöötamisega ning õpetajate koolitamise ja konsulteerimisega – koostöös või osana kakskeelse hariduse metoodikakeskusest.

- 3) Eesti- ja venekeelsete koolide koostöö puhul soovitav soosida projekte, mille eesmärk on pikemaajaliste kontaktide loomine õpilaste vahel teatud ühise huvitegevuse kaudu, nt koolidele suunatud projektide rahastamisel seada eeltingimuseks eri õppekeelega koolide partnerlus
- 4) soosida ja toetada **õpilaste initsiatiivi** vene- ja eestikeelsete koolide ühistegevustes, nii info kui projektikonkursside vastava suunamisega.

7.2.3 Ajaloo- ja ühiskonnaõpetus

- 1) **Ülddemokraatlike väärtuste ja kodanikukasvatuse üldpõhimõtete väljatöötamine ja integreerimine** kõigi haridusastmete õppekavade ning ainetega.
- 2) Ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse **õpetajate nii metoodika** kui **probleemikesksete koolituste** väljaarendamine ja läbiviimine.
- 3) Eesti ja vene õppekeelega koolide kontaktide ja ühistegevuse üleüldise arendamise raames on vajalik kesksele kohale tõsta **ühistegevus ajaloo- ja ühiskonnateemadega seondult**, toetamaks empaatiavõime, argumenteerimisoskuse, kodanikukasvatuse arendamist.
- 4) **Ühiskonnategelaste kaasamine** ühiskonnaõpetuse tundidesse konkreetse programmi raames
- 5) **Vene ja eesti õppekeelega koolide ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse alase koostöö edendamine õpetajate vahel** (ühised koolitused), korraldada ühisüritusi.
- 6) Eesti kirjanduse ja Eesti ajaloo venekeelses koolis eestikeelse õpetamise kogemuse **kultuurisemiootilise ja kultuuripsühholoogilise uurimise vajadus, et selgitada nende ainete 'varjatud õppekava', nende mõju õpilaste hoiakutele ning väärtustele ning kultuuridevahelisele 'tõlkimisele'.**

7.2.4 Etniliste vähemuste ja uusimmigrantide keel ja kultuur

- 1) Prioriteediks peaksid olema **erinevate rahvuste ja kultuuride inimeste vahetuid kontakte loovad meetmed lähtudes asjaosaliste elukutsest ja huvialadest.**
- 2) Oluline on rahvuskultuuriseltsidele **stabiilne tegutsemiskeskond** KOV ja riigi koostöös.

3) Eraldi võiks toetusmeede olla rahvusvähemuste **kontaktide finantseerimiseks kodumaaga** (tegevustes eelistada ka eestlasi kaasavaid tegevusi).

7.2.5 Etniliste vähemuste ja uusimmigrantide keel ja kultuur

Täiskasvanute keeleõppe küsimustega seotud ettepanekud on esitatud eelnevalt sotsiaal-majandusliku integratsiooni peatükis.

7.2.6 Valdkonna sihtrühmad

Lähtudes uurimistulemustest, võib haridus-kultuurilise integratsiooni peamised sihtrühmad välja tuua järgmiselt:

- Eri haridusastmete **haridusasutused**, sh
 - Eesti õppekeele koolid (2006/07. õppeaastal 495)
 - Muu õppekeele koolid (2006/07. õppeaastal 78)
 - Eesti/muu õppekeele koolid (2006/07. õppeaastal 28)
 - Kutseõppeasutused (2006/07. õppeaastal 48)
 - Kõrgharidusasutused
- Erinevate õppeastmete **õpetajad**, sh
 - Eesti ja vene õppekeele koolide õpetajad (2006/07. õppeaastal 15 183), sh eesti keelt emakeelena kõnelevad õpetajad
 - Eesti õppekeele kutseõppeasutuste õpetajad (2006/07. õppeaastal 1 638)
 - Vene õppekeele kutseõppeasutuste õpetajad (2006/07. õppeaastal 479)
 - Eesti/vene õppekeele kutseõppeasutuste õpetajad (2006/07. õppeaastal 134)
- Erinevate õppastmete **õppijad**, sh
 - Eesti õppekeeles õppivad õpilased (2006/07. õppeaastal 127 357 õpilast)
 - Vene õppekeeles õppivad õpilased (2006/07. õppeaastal 33 308 õpilast; 2012/13 prognoos 17 500 õpilast)
 - Keelekümbluse õpilased (2006/07. õppeaastal 3 066 õpilast)
 - Muu emakeelega õpilased eesti õppekeele koolides (2006/07. õppeaastal 17%; 2012/13 20%)
 - Eesti õppekeele kutseõppeasutuste õppijad (2006/07. õppeaastal 19 787)

- Vene õppekeelelega kutseõppeasutuste õppijad (2006/07. õppeaastal 8 864)
 - Eesti õppekeelelega üliõpilased (2006/07. õppeaastal 60 624)
 - Vene õppekeelelega üliõpilased (2006/07. õppeaastal 7 141)
 - Inglise õppekeelelega üliõpilased (2006/07. õppeaastal 1 002)
- **Haridusmetoodika keskused**
 - **Aineseltsid**
 - **Huviharidust pakkuvad organisatsioonid**
 - **Kultuuriseltsid**

7.2.7 Kommentaarid RP 2008-2013 hariduse valdkonna alaeesmärkidele

Haridus-kultuurilise valdkonna eesmärk on praegu programmis sõnastatud järgmiselt:

Kõigil Eesti elanikel on võrdsed võimalused formaalse ja mitteformaalse hariduse omandamiseks ühtses haridussüsteemis.

Lähtudes strateegia üldeesmärgist ning integratsiooni olemuslikest aspektidest on ettepanek sõnastada haridus-kultuurilise valdkonna eesmärk senisest oluliselt laiemalt, hõlmates mitte ainult võrdsed võimalusi vaid ka demokraatlikku kodanikukasvatust humanistlikest väärtustest lähtuvalt ning kultuurilise mitmekesisuse tunnustamise väärtustamist.

Praegune programm jaotab haridus-kultuurilise valdkonna eesmärgid selle mahukusest tulenevalt 3 rühma (formaalharidus, etniliste vähemuste ja uusimmigrantide keel ja kultuur, mitte-formaalne haridus) vahel. Kahele viimasele rühmale on püstitatud kummalegi 1 alaeesmärk, samas kui formaalharidus on jaotatud omakorda veel 5 alaeesmärgi vahel, püstitades igaühele eraldi alaeesmärgid. Analüüsisides formaalhariduse alaeesmärke ning tegevusi nähtub, et sõltumata haridustasemest on tegevusvaldkonnad ja meetmed oma olemuselt sarnased, mistõttu on praegune formaalhariduse meetmete ülesehitus selgelt liialt segane ning paljuski kordav. Tulenevalt sellest, et mitmed teemad nagu õppijate keeleoskus, interkultuurilise suhtluse oskused, õpetajate koolitus jne on integratsiooni seisukohast olulised teemad ja haridusastmete relevantsetes enamuses, ei ole mõttekas eri haridustasemetele omaette eesmärkide püstitamine ja meetmete väljatöötamine. Meetme piires arendatavad tegevused on need, mis peavad arvestama haridustaseme eripära. Nt õpetajakoolitus üldhariduskoolis ja kutsekoolis ning vastav spetsiifika. Sellest tulenevalt on ettepanek praegusel kujul jätta strateegiast välja alaeesmärgid 1.1-1.5 ning asendada need haridusastmeid läbivate sisuliste alaeesmärkidega.

Teise aspektina on praeguses programmis sallivuse ja kodanikutunde kasvatamisega seotud alaeesmärk õigus-poliitilise valdkonna all, samas kui suurem osa vastavaid tegevusi on suunatud haridussüsteemile. Sellest tulenevalt on **haridus-kultuurilise valdkonna alla loodud uus alaeesmärk: mitmekultuurilisuse integreerimine õppekava ja eri rahvusest noortevaheliste kontaktide suurendamine**, mille vastavad meetmed on jaotatud formaalhariduse ning mitte-formaalse hariduse alaeesmärkide alla.

Eelpooltoodust lähtub **ettepanek luua haridus-kultuurilise valdkonna alla viis alaeesmärki:**

1. Eesti keelest erineva emakeelega õppijate eesti keele oskus on piisav eestlastega sarnaste haridus- ja karjäärivalikute tegemiseks.
2. Haridussüsteemis töötavad kvalifitseeritud ja kompetentsed õpetajad
3. Haridussüsteem toetab kodanikukasvatust ja riigiidentiteedi kujunemist
4. Mitmekultuurilisuse integreerimine õppekava ja eri rahvusest noortevaheliste kontaktide suurendamine
5. Eestis elavatele rahvusvähemustele ja uusimmigrantidele on loodud võimalused oma emakeele ja kultuuri tundmaõppimiseks ja kultuuriga tegelemiseks ja oma etnilis-keelelise identiteedi säilitamiseks ja tutvustamiseks

Alaeesmärk 3.1 Eesti keelest erineva emakeelega õppijate eesti keele oskus on piisav eestlastega sarnaste haridus- ja karjäärivalikute tegemiseks.

Indikaator: eri õppetasemetel õppijate haridusvalikute võrdlus

Meede	Võimalikud indikaator(id), kommentaarid indikaatoritele	Meetmeks vajalikud lisategevused, kommentaarid meetmele
3.1.1 Eesti keele õppe- ja kohanemisprogrammide rakendamine erinevatel haridusastmetel	Erinevate haridusastmetel eesti keelest erineva emakeelega õppijate eesti keele oskuse tase võrreldes eesti keelt emakeelena rääkivate õppijate oskuse tasemega.	<ul style="list-style-type: none"> • Kakskeelse hariduse metoodikakeskuse loomine (seotud ka õpetajate ettevalmistamise ja mitmekultuurilise haridusega) • Vene õppekeelega koolides eesti keele õppe tõhustamine ja seostamine klassivälise tegevusega • Eesti keele nädalate korraldamine vene õppekeelega koolides • Vene õppekeelega koolide õpilaste nõukogu loomine HTMi juurde • Keeleõppe- ja kohanemisprogrammide loomine kooli õppekeelest erineva emakeelega õpilastele (<i>Meetme 2.1.1. Keeleõppe-, kultuuri- ja programmide rakendamine alt</i>)
3.1.2 Õppekavaväline keeleoskuse arendamine		<i>Eraldi pole võimalik indikaatorit luua, kaetud alaeesmärgi indikaatoriga</i>
3.1.3 Keeleõppe õppematerjalide koostamine	Vajalik õpetajate hinnangute õppematerjali piisavuse ning kvaliteedi kohta monitoorimine	
3.1.4 Õppijate mitmekeelses ja – kultuurilises keskkonnas toimetuleku		<ul style="list-style-type: none"> • Õpilaste teadlikkuse suurendamine kakskeelse hariduse ja ülemineku osas • Kampania vene

toetamine informeerituse parandamise kaudu <i>(asendab meetme 3.2 Osaliste informeerituse parandamine)</i>		õppekeelega koolide lõpetajatele Eesti kõrgkoolide ja sisseastumistingimuste tutvustamiseks
--	--	---

Alaeesmärk 3.2 Haridussüsteemis töötavad kvalifitseeritud ja kompetentsed õpetajad

Indikaator: vajab väljatöötamiseks lisaanalüüsi

Meede	Võimalikud indikaator(id), kommentaarid indikaatoritele	Meetmeks vajalikud lisategevused, kommentaarid meetmele
3.2.1 Õpetajate keeleõppe toetamine	Õpetajate hinnangud keeleoskuse osas, keeleeksamite statistika	
3.2.2 Õpetajate koolitus	Õpetajate hinnangud koolituse piisavuse ning adekvaatsuse osas	<ul style="list-style-type: none"> • Õpetajate täiendkoolitusvõrgustike loomine • Koolide toetamine õpetajate koolitustel osalemise võimaldamiseks • Aineliitudest kompetentsikeskuste kujundamine • Eestikeelse aineõpetuse kontekstualiseerimise ja õppeainete vaheline seostamise alaste koolituste loomine • Vene õppekeelega koolide projektikirjutamise ja -juhtimisoskuste arendamise toetamine, suurendamaks konkurentsivõimet raha taotlemisel erinevateks õppe- ja ühistegevusega projektideks

Alaesmärk 3.3 Haridussüsteem toetab kodanikukasvatust ja riigiidentiteedi kujunemist

Indikaator: riigiidentiteet muutub väga aeglaselt ning muutused ei ole lühikese aja jooksul mõõdetavad. Samuti, on kodanikukasvatuse ja riigiidentiteedi toetamine kogu haridussüsteemi ülesanne, mitte ainult ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse ainete kaudu.

Meede	Võimalikud indikaator(id), kommentaarid indikaatoritele	Meetmeks vajalikud lisategevused, kommentaarid meetmele
3.3.1 Ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse ümberkujundamine kultuurilist mitmekultuurilisust ja riigiidentiteedi kujundamist toetavaks		<ul style="list-style-type: none"> • Ülddemokraatlike väärtuste ja kodanikukasvatuse üldpõhimõtete väljatöötamine ja integreerimine kõiki haridustüklite õppekavva ning ainete programmidesse • Ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajate metoodikakoolituste väljaarendamine ja läbiviimine • Ühiskonnategelaste kaasamine ühiskonnaõpetuse tundidesse konkreetse programmi raames • Kodanikuõpetuse programm sisaldab rahvussuhteid käsitlevat blokki (<i>ümbertõstetud meetme 2.2.4. alt</i>)
3.3.2 Eesti kodanikuks olemise väärtustamine		<ul style="list-style-type: none"> • Eesti poliitikute ja ühiskonnategelaste ühiskonnaõpetuse tundidesse kutsumise programm osana õppeprogrammist, töötada välja vastav koostöömehhanism Riigikogu/poliitiliste parteide ja erialaliidu vahel. • Vene ja eesti õppekeelega koolide ühiskonnaõpetuse õpetajate vahelise

		koostöö toetamine (ühised koolitused), ühisüritused. mentorlusprogramm.
--	--	---

Alaeesmärk 3.4. Mitmekultuurilisuse integreerimine õppekava ja eri rahvusest noortevaheliste kontaktide suurendamine (praegustest meetmete asemele)

3.1 Mitmekeelses ja-kultuurilises keskkonnas toimetuleku toetamine ning

4. Haridussüsteem toetab kodaniku kasvatust ja riigiidentiteedi kujunemist

Kommentaari senistele pakutud indikaatoritele:

1. Õppeprogrammidesse on sisse viidud multikultuurilisuse elemendid

Kommentaari: selliselt sõnastatuna on tegemist pigem meetmena.

2. Ürituste hulk, mis on suunatud kogukondadevahelise kontakti suurendamisele

Kommentaari: ürituste hulk üksi ei mõõda eesmärgi täituvust: (sallivust suurendavad positiivsed kogemused, milleks ei piisa aga ühekordsetest üritustest, vaid soodustama peaks tegevusi, mis tagavad samade rühmade koostöö pikema aja jooksul)

Ettepanek: indikaator peaks sisaldama

- eesti ja vene noorte vaheliste kontaktide tihedust (mõõdetav integratsiooni/rahvustevahelise suhtluse monitooringus)
- noorte hoiakud teiste rahvuste suhtes (mõõdetav integratsiooni/rahvustevahelise suhtluse monitooringus)

Meede	Võimalikud indikaator(id), kommentaarid praegustele indikaatoritele	Meetmeks vajalikud lisategevused, kommentaarid meetmele
Meede 3.4.1 Mitmekultuurilise õppekava arendamine	<i>hoiakud noorte hulgas teiste rahvuste suhtes (mõõdetav monitooringuga)</i>	<i>Mitmekultuurilisuse põhimõtete sisseviimine eeldab põhjalikke muutusi õppekavas ja koolijuhtide, õpetajate ja teiste koolitöötajate koolitamist. Omamaks tegelikku mõju rahvustevahelistele suhetele ja hoiakutele Eesti noorte hulgas, vajab tugevat praktilist osa (õpilaste isiklike kogemuste suurendamine teise rahvusega suhtlemisel, teiste kultuuride tundmisel). Õppekava</i>

		<p>väljatöötamise on vaja kaasata nii eesti- kui venekeelsete koolide esindajad ja eksperdid, samuti rahvusvahelise kogemusega eksperdid.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Keskse kompetentsikeskuse loomine, mis tegeleks õppekava mitmekultuurilise komponendi väljatöötamise, õpetajate koolijuhtide jt haridustöötajate koolitamise ja vajadusel konsulteerimisega. Nt ühiselt soovitatud kakskeelse õppe keskusega.
<p>Meede 3.4.2. Kontaktide tihendamise eesti- ja venekeelsete koolide ja õpilaste vahel</p>	<p><i>Eesti ja vene noorte vaheliste kontaktide tihedus (mõõdetav enesehinnanguna)</i></p>	<p><i>Kommentaar: Kvalitatiivuuritud näitavad, et õpilasvahetusprojektid on vajalikud ning efektiivsed, kuid ei pruugi täita oma eesmärki, kui puudub toetav institutsionaalne/konsultatiivne võrgustik (sissejuhatav seminar, konsultant projekti jooksul, tagasisideseminar), mis toetaks nii kooli vahetavat õpilast kui vastuvõtvat kooli/õpetajaid.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Õpilasvahetusprojektide institutsionaalse toetusvõrgustiku loomine • Eesti- ja venekeelsete koolide vaheliste kontaktide soodustamiseks seada teatud koolidele suunatud projektide rahastamise tingimuseks koostöö teise keelse kooliga, sh nt projektid üle-Euroopaliste koolide võrgustike raames • Projektide toetamisel pikemaajaliste koolidevaheliste koostööprojektide eelistamine

<p>Meede 3.4.3. Eesti- ja venekeelsete noorte õppekavaväliste kontaktide ja ühistegevuste soodustamine ning mitmekesistamine</p>	<p>Praegune indikaator: Eesti- ja venekeelsete noorte kooliväliste kontaktide ja koostööprojektide arvu suurenemine. Kommentaari: eesmärgi saavutamiseks – sallivuse ja üksteisemõistmise suurendamine – on olulisem kontaktide arvust kontaktide kvaliteet, projektide õnnestumise hindamiseks oleks aegajalt vaja läbi viia eri tüüpi projektide tulemuste kvalitatiivuuringud.</p>	<p>. Eesti noorte, aga ka venekeelsete noorte puhul võib sallivuse ning üksteisemõistmise rõhutatud esiletõstmise tekitada tõrke, eesmärgi täidavad enam ühishuvil põhinevad praktilise tulemusega projektid, mille puhul kultuurilise tolerantsi kasvatamise komponent on kõrvaltulemuseks, sh spordi- ja huvialaringide keelelise segregatsioonide vähendamine. Samaselt õppega seotud vahetustele, vajavad vahetusprojektid tugevat toetusvõrgustikku.</p>
<p>3.4.5 Noorsootöö-asutuste ning noorsootöötajate tegevuses integratsiooni komponendi tugevdamine</p>	<p>Eeldab kvalitatiivuuringuid, kaudselt näitab tulemuslikkust alaeesmärgi üldindikaator</p>	<p>Kehtivad samad põhimõtted, nagu eelmises meetmes välja toodud</p>

Alaeesmärk 3.5 Eestis elavatele rahvusvähemustele ja uusimmigrantidele on loodud võimalused oma emakeele ja kultuuri tundmaõppimiseks ja kultuuriga tegelemiseks ja oma etnilis-keelelise identiteedi säilitamiseks ja tutvustamiseks

Indikaator: Eestis elavate noorte valmidus suhelda teiste kultuuride ja rahvaste esindajatega on kasvanud (mõõdetakse kvalitatiivuuringute kaudu, informatsioon baastaseme kohta hetkel puudub, sest puuduvad vastavad uuringud).

Kommentaari: Alaeesmärgi indikaator ei peaks piirduma õpilastega kultuurilise tolerantsiga (mille hindamine on kaetud alaeesmärgiga 3.4.) Rahvuskultuuride institutsionaalse toe hindamiseks tuleks konstrueerida mingi institutsionaalne ideaal KOV-üksuse või piirkonna kohta, kus mingi arvu rahvusvähemuse puhul

peaks olema – pühapäevakool, võimaluse üldhariduskoolis keelt õppida, omakultuuriringi olemasolu, ruumide olemasolu, jms.

Meede	Võimalikud indikaator(id), kommentaarid praegustele indikaatoritele	Meetmeks vajalikud lisategevused, kommentaarid meetmele
3.5.1. Eestis elavatele rahvusvähemustesse kuuluvatele lastele emakeele õppe tagamine	Emakeelt ja kultuuri õppivate õppurite arv üldhariduskoolides/ pühapäevakoolides	<ul style="list-style-type: none"> • Erinevate rahvusvähemuste ja uusimmigrantide emakeele ja kultuuri ainekavade ja õppeprogrammide koostamine • Rahvusvähemuste ja uusimmigrantide emakeele õppe toetamine rahvuskultuuriseltside (täiskasvanud) ja nende pühapäevakoolide (lapsed) juures • Rahvusvähemuste pühapäevakoolide finantseerimise süsteemi rakendamine (Meetme 2.1.1. Keeleõppe-, kultuuri- ja programmide rakendamine alt)
3.5.1. Eestis elavate rahvuste kultuuri ja keele tutvustamine väljaspool formaalharidus-süsteemi		<i>Ümber tõstetud alaeesmärk 3.3. alt</i>
3.5.2 Rahvuskultuuriseltsidele stabiilne tegutsemiskeskonna tagada KOV ja riigi koostöös.		<i>Meetme 2.1.1. Keeleõppe-, kultuuri- ja programmide rakendamine asemel</i> <ul style="list-style-type: none"> • Rahvuskultuuriseltside tegevuse toetamine (projektikonkursid, baasfinantseerimine)

8 INTEGRATSIOONIPROGRAMMI VALDKONDI PUUDUTAVATE ETTEPANEKUTE KOKKUVÕTTE

Uurimisrühm peab põhjendatuks integratsioonipoliitika jätkamisel senise kolme põhivaldkonna – õiguslik-poliitilise, keelelis-kultuurilise ning sotsiaalmajandusliku integratsiooni - eristamist, kuid rõhutab nende valdkondade vastastikust seotust ning vajadust iga valdkonna sisemisi rõhuasetusi ning sihtrühmi uuesti üle vaadata, lähtudes nii senises integratsiooniprotsessis saavutatust kui Eesti ühiskonnas tänaseks välja kujunenud uutest probleemidest ja väljakutsetest.

Alljärgnevalt on välja toodud kokkuvõttena ettepanekud integratsioonistrateegiasse. Indikaatorite lõplik formuleering ning nende sobivust saab hinnata alles pärast kõigi uuringutulemuste põhjalikke analüüse.

8.1 Sotsiaal-majandusliku integratsiooni valdkond

Alaeesmärk 1. Mitte-eestlaste konkurentsivõime tõstmine tööturul
<i>Esialgused ettepanekud indikaatorite osas</i> <ul style="list-style-type: none">▪ Lisaks noorte tööpuudusele tuleks tööturul toimetuleku indikaatoreid vaadelda ka teiste vanusegruppide, samuti soo lõikes;▪ Etniliste tööturulõhede indikaatorid peaksid lisaks tööhõivele ning tööpuudusele kajastama ka muid tööturul toimetuleku näitajaid nagu palgaerinevused, ametialane segregatsioon, juurdepääs kõrgematele ametikohtadele, haridustasemele mittevastaval ametikohal töötamine;▪ Eraldi tuleks monitoorida võrdseid võimalusi eri rahvusgruppidele avalikus sektoris: praegu puudub täpne info selle kohta, kui palju on avaliku sektori ametites hõivatud vähemusrahvusest inimesi ning mis ametikohtadel.
<i>Ettepanekud meetmete/tegevuste osas</i> <ol style="list-style-type: none">1. Tööturu segregeerituse vähendamine. Julgustada ning soodustada mitte-eestlaste töötamist avalikus sektoris (näiteks positiivne diskrimineerimine, sh ka muukeelse elanikkonna seas levinud müütide, näiteks „vene rahvusest inimest ei võeta riigitööle”, kummutamine);2. Informatsiooni parem levitamine haridus- ja töövõimalustest venekeelsete infokanalite kaudu;3. Erialase keeleõppe toetamine töökohtadel, võimalusel sidudes omavahel eriala täiendkoolitusi ja keeleõpet (tasuta keeltkursused suurema venekeelse töötajaskonnaga ettevõtetes);4. Keeleõppe ja kodakondsuse omandamise toetamine. Kuigi keeleoskus ja Eesti kodakondsuse olemasolu ei mõjuta toimetulekut igas tööturu aspektis, alati ja igal pool, peitub keeleoskuse parandamises oluline potentsiaal etniliste tööturulõhede vähendamiseks.
Alaeesmärk 2. Ettevõtlikkuse suurendamine mitte-eestlastest elanikkonna hulgas

Esialgssed ettepanekud indikaatorite osas:

- Indikaatorite väljatöötamine eeldab põhjalikumat analüüsi, ettepanekud tehakse lõppraportis

Ettepanekud meetmete/tegevuste osas

1. Võimaldada abi projektitaotluste (EL struktuurifondid) koostamiseks, kirjutamiseks, tõlkimiseks. Vähene informeeritus võimalustest;
2. Pakkuda venekeelseid (täiend)koolitusi, nii tasulisi kui tasuta. Võrreldes eestikeelsete täiendkoolitustega on venekeelsete (täiend)koolituste osakaal suhteliselt väike ja nende järgi on nõudlus.

Alaeesmärk 3.

Sotsiaalteenuste parem sihistatus

Esialgssed ettepanekud indikaatorite osas

Indikaatorite väljatöötamine eeldab põhjalikumat analüüsi, tehakse lõppraportis

Ettepanekud meetmete osas/tegevuste

1. Spetsiifiliste rahvuskesksete meetmete rakendamine ei ole õigustatud, see pigem soodustaks stigmatiseerimist keele/ rahvuse alusel. Riigi toetuste jagamisel tuleb arvestada vajaduste ja probleemide piirkondlikke iseärasusi, suunates proportsionaalselt enam vahendeid riskipiirkondadesse (Ida-Virumaa, Tallinn ja mitmed teised Harjumaa omavalitsusüksused);
2. Juhtumikorralduse põhimõtte laialdasem ja sihipärasem rakendamine võimaldab välja selgitada spetsiaalseid vajadusi ja rakendada spetsiaalseid (sh integreerivaid) teenuseid;
3. Isikuteenuste puhul, isiku heaolu puudutavatel teemadel (kus keelenüansid võivad mõjutada teenuse efektiivsust) võimaluse tagamine emakeelseks teeninduseks (tervishoid – nt meditsiinalase tõlketelefoni loomine; sotsiaalteenused; kohtuprotsessid), sama kehtib teenuseid tutvustavate materjalide (veebileheküljed, määrused, seadused) kohta;
4. Kakskeelsete sotsiaaltöötajate koolitamine (spetsiaalne koolitustellimus?); sotsiaaltöötajate koolitus töötamiseks mitmekultuurilises keskkonnas riigikeelt mitterääkiva kliendiga;
5. Vene noorte seas sotsiaalvaldkonna erialade õppimise populariseerimine;
6. Vajadus kohaliku venekeelse inforuumi suurendamiseks; sh nõuande-, konsultatsioonisaated;
7. Tööturu teenustes keelekomponent juba sees, küsimus selle paremas sihistamises (nt erialase keele koolitus, mitte universaalsed keeleeksami kursused);
8. Meditsiiniteenuste kättesaadavuse parandamine Ida-Virumaal (probleem: meditsiinitöötajate puudus).

8.2 Õiguslik-poliitilise integratsiooni valdkond

Alaeesmärk 1.

Kodanikuaktiivsuse toetamine läbi suunatud tegevuste programmi sihtrühmadele

Esialgused ettepanekud indikaatorite osas

- Mõõta läbi avaliku arvamuse uuringute seda, kas muukeelne kodanikkond peab oma võimalusi osaleda poliitilises tegevuses ja saada tööd riigi ja kohaliku omavalitsuse asutuses võrdseteks eestlastest kodanikega.

Baasindikaatoriks on TÜ/SaarPoll 2007 uuringu tulemused. Sihtindikaatoriks on eestlaste ja mitte-eestlaste vahelise erinevuse iga-aastane vähenemine statistiliselt olulisel määral. Sihtindikaatorit mõõdetakse kvantitatiivsete uuringutulemustega (integratsioonimonitooringutega).

- Koostada lõimumisindeks analoogiliselt ülalkäsitletuga ning integratsioonimonitooringute kaudu mõõta selle komponente, et jälgida, kas integratsiooniprogrammi elluviimisega kaasneb hästi lõimunud rühma osakaalu suurenemine ja halvasti või keskmiselt lõimunute osakaalu vähenemine aastate lõikes.

Baasindikaatoriks on ülaltoodud jaotus lõimumisatme järgi. Sihtindikaatoriks on tugevalt või keskmiselt lõimunud mitte-eestlaste hulga suurenemine ning nõrgalt lõimunud ja täiesti lõimumata mitte-eestlaste hulga vähenemine statistiliselt olulisel määral.

- Jälgida süstemaatiliselt mitte-eestlaste osalust kodanikeühendustes ning aktsioonides (vastav indeks on olemas eelnenud integratsioonimonitooringutes).

Baasindikaatoriks on osalus viimase monitooringu alusel. Sihtindikaator: eestlaste ja mitte-eestlaste osaluse vahelise lõhe vähenemine.

Ettepanekud meetmete/tegevuste osas

1. Naturaliseerunud kodanike kaasamisele suurema tähelepanu osutamine ja nende tunnustamine integratsioonipoliitika partnerina ning nende osaluse kindlustamine integratsiooniprobleemide käsitlemisel ja ning lahendamisel
2. Naturaliseeritud kodanike senisest suurem esindatus riigiasutustes.
3. Muukeelsete noorte ja ka halvasti integreerunud täiskasvanute kaasamise jaoks olulise info levitamine ka vene keeles, et tõsta motivatsiooni ja teadlikkust ning suurendada kodanikuaktiivsust. See puudutab nii kohalike omavalitsuste poolt noortekeskuste tegevuse kohta käiva informatsiooni levitamist kui ka riigi poolt pakutavate toetuste kohta käivat informatsiooni. Toetada või soodustada riigi poolt eestikeelsete kodanikeühenduste poolt edastatava informatsiooni levimist ka venekeelse elanikkonna hulgas läbi venekeelse info esitamise paralleelselt eestikeelsega (k.a. venekeelsete veebilehekülgede loomine). Kuna tegemist on lisaressursiga, mida eestikeelsetel kodanikeühendustel tihti ei ole, siis ettepanekuna võiks riik kompenseerida seda lisaressurssi.

Alaeesmärk 2.

Naturalisatsiooniprotsessi toetamine

Esialgsed ettepanekud indikaatorite osas

- Baasindikaatorid: naturaliseerumisprotsessi trend ajavahemikus 1992-2006; keskmine naturaliseerumiste arv viimase integratsiooniprogrammi perioodil 2000-2007.

Võttes arvesse uuringu põhjal väljatoodud takistusi ja motivatsiooni kodakondsuse omandamiseks, ei saa eeldada naturaliseerumisprotsessi kiirenemist lähiaastatel. Saavutatavaks eesmärgiks saab seada eelneva integratsiooniprogrammi perioodi trendi jätkamine ja meetme tulemuslikkuse hindamisel sihtindikaatoriks määrata 4000 inimest aastas.

- Indikaatori (*naturaliseerujate aasta keskmise arv*) täpsemaks väljatöötamiseks on vajalik põhjalikumalt uurida regulaarselt määratlemata kodakondsusega inimeste takistusi ja motivatsiooni kodakondsuse omandamiseks ning nende informeeritust kodakondsuse saamise tingimustest ja protsessist.

Ettepanekud meetmete/tegevuste osas

1. Senisest laiaulatuslikuma info jagamine lastele lihtsustatud korras kodakondsuse vormistamise kohta ning täiskasvanutele taotlemise protsessi kohta. Info kättesaadavuse laiendamine koostöös KOV-ide asutustega (elanikeregistrid, sotsiaaltöötajad, raamatukogud). Lisaks infole vajalik ka olemasoleva desinformatsiooni ümberlükkamine. Selle tegevusega peab kaasnema ka vastava KOV asutuse ametniku kiirkoolitus kodakondsuse vormistamise tingimustest ja protsessist.
2. Keeleeksami ja põhiseaduse tundmise eksami kohta ringiliikuvate müütide kummutamine jagades riigipoolset informatsiooni.

Alaeesmärk 3.

Diskrimineerimisalase teavitustegevuse ja diskrimineerimisilmingute ärahoidmisele suunatud tegevuste läbiviimine;

Esialgsed ettepanekud indikaatorite osas

Indikaatorite väljatöötamine nõuab põhjalikumate uuringute läbiviimist eesmärgiga kaardistada konkreetsed diskrimineerimisjuhtumid, kuid uurides ka üldist diskrimineerimise tajumist eri emakeelt rääkivate inimeste poolt, eritähelpanuga avalikule sektorile.

Ettepanekud meetmete/tegevuste osas

1. Diskrimineerimise kui probleemi teadvustamine ning diskrimineerimisjuhtumitele avalikkuse kriitilise tähelepanu pööramine vajab riigipoolset julgustust, kus eelkõige õiguskantsleri institutsioon saab ülesse näidata initsiatiivi.
2. Diskrimineerimisküsimus tuleb sisse viia integratsioonimonitoringutesse kõrvuti sallivust uurivate küsimustega. Sellele lisaks tuleb korraldada kvaliteetivõimehindamisi, et selgitada diskrimineerimise tähendust ja erinevat laadi diskrimineerimiskogemuse teadvustatust (etniline/ rassiline, juriidiline, sotsiaalne, keeleline, usuline aspekt) erineva kultuuritaustaga inimeste (nii eestlaste kui teiste rahvuste) puhul
3. Vajalik on eraldi meetmena teavituskampaaniate korraldamine elanikkonna eri rühmadele diskrimineerimise alase õigusteadlikkuse tõstmiseks
4. Omaette probleemiks on enamuse ja vähemusgruppide poolne vastastikune sildistamine, mida tuleb lahendada sallivuse suurendamise meetmetega ning kultuuridevahelise kommunikatsiooni treeningu läbiviimisega riigiametnikele ja KOV ametnikele, kes puutuvad oma igapäevatöös kokku muukeelse elanikkonnaga.
5. Kriitiliselt jälgida diskrimineerimispraktikate kajastamise viisi meedias, vältida diskrimineerimise õigustamist. Viia ajakirjanikele läbi diskrimineerimise alaseid koolitusi.
6. Olulisel määral aitaks diskrimineerimisprobleeme teadvustada ja lahendada diskrimineerimisvastase ühtse seaduse olemasolu või vähemalt erinevates seadustes olemasolevaid diskrimineerimisvastaseid sätteid ning sellega seotud inimeste õigusi tutvustavate abimaterjalide kättesaadavaks tegemine nii eesti- kui ka venekeelsele elanikkonnale. Teiste maade praktikas on laialt levinud õiguskantsleri institutsiooni aktiivsus sellise teavitustegevuse korraldajana.

Alaeesmärk 4.

Integratsiooni toetava keskkonna loomine ja riigiasutuste ning omavalitsuste haldusvõimekuse tõstmine avalike teenuste osutamisel erineva emakeelega inimestele;

Esialgused ettepanekud indikaatorite osas

Indikaatorite väljatöötamiseks on vaja integratsioonimonitoringutes uurida kohaliku omavalitsuse ametnike teadlikkust oma rollist integratsiooniprotsessi edendamisel; kaardistada ametnike ja elanike vahelist suhtlust ja selle iseloomu. Vajalik on alustada regulaarse statistika kogumisega riigiasutuste ja kohalike omavalitsusasutuste töötajate emakeele ja hariduskeele kohta.

Ettepanekud meetmete/tegevuste osas

1. Kampaania teistest rahvustest pärit ülikoolilõpetajate hulgas (potentsiaalsed ministriumite töötajad), innustamaks neid **kandideerima**

riigiametitesse

2. Kohaliku omavalitsuse ametnike integratsiooni teemaline koolitus ning nende rolli tähtsustamine integratsiooniprotsessi mõjutajatena (näiteks KOV registriametnike koolitus lastele lihtsustatud korras kodakondsuse andmise osas, vt. naturalisatsiooniprotsessi toetamise meetme ettepanekuid, keelekursuste ja muude võimaluste osas ametnike teadlikkuse tõstmine).
3. Informatsiooni kui avaliku teenuse kättesaadavamaks tegemine (sh sõltuvalt elanikkonna koosseisust ka vene keeles) läbi selle laiaulatuslikuma levitamise kohalikul tasandil eelkõige maavalitsuste, linnade ja valdade veebilehekülgedele, samuti raamatukogude kaasamise kaudu, aga ka kohaliku omavalitsuse asutustes (sotsiaaltöötajad, registriametnikud).
4. Läbi viia monitooring riigiasutustes (ministeeriumid, riigiametid) eesmärgiga kaardistada muukeelse elanikkonna kaasatust riigiasutustes avalike teenistujatena, kasutades indikaatorina andmeid töötajate emakeele ja hariduskeele kohta (mis keeles on omandatud keskharidus ja kõrgharidus), grupeerituna ametikohtade ja allüksuste lõikes
5. Pakkuda kultuuridevahelise kommunikatsiooni treeninguid riigi- ja omavalitsuste ametnikele, poliitikele, ajakirjanikele, mille eesmärgiks on õpetada ühelt poolt ennast arusaadavalt ning konflikte tekitamata väljendama suhtlemises erineva kultuuritaustaga inimestega ning teiselt poolt viisakuskäitumist kultuuriliselt mitmekesisel keskkonnas;
6. Riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste vahelise koostööd reguleeriva raamistiku kehtestamine riiklikust integratsioonipoliitikast tulenevate ülesannete elluviimiseks omavalitsusorganite poolt

Alaeesmärk 5.

Venekeelse elanikkonna informeerituse, teabevälja ühisosa kasv

Esialgsed ettepanekud indikaatorite osas

- Alaeesmärgi hindamiseks tuleb mõõta nii sihtauditooriumi meediatarbimist kui usaldust
- indikaatorite väljatöötamisel eristada meedia tarbimisel/usaldusväärsete hinnangu mõõtmisel kanalite omandivormi (avalik-õiguslik – era) ja keelt (eesti-vene)
- Muutusi meediatarbimise ja usalduse alusel jälgida erinevates sihtrühmades (vanus, piirkond, keeleoskus)

Ettepanekud meetmete/tegevuste osas

1. Avalik-õigusliku meedia juhtrolli ühise teabevälja suurendamisel, sh eestikeelsete saadete subtitreerimise ning muukeelse programme suurendamine;
2. Eesti venekeelse meedia jätkusuutlikkuse tagamine ning toetus tihedamale koostööle kõigi Eesti meediaorganisatsioonide vahel, sh noorte vene keelt valdavate meediavaldkonna spetsialistide koolitamine ja eesti- ja venekeelse meediaorganisatsioonide koostööprojektide toetamine;

3. Toetus Eesti ühiskonna kultuurilise mitmekesisuse kajastamisele meedias;
4. Nii eesti- kui venekeelse elanikkonna psühholoogiline kaitstus ja kriitilise analüüsi oskuse suurendamine Venemaa meedia Eesti- vastaste kampaaniate ja inforünnakute vastu.

8.3 Haridus-kultuurilise integratsiooni valdkond

<p>Alaeesmärk 1.</p> <p>Eesti keelest erineva emakeelega õppijate eesti keele oskus on piisav eestlastega sarnaste haridus- ja karjäärivalikute tegemiseks</p>
<p><i>Esialgused ettepanekud indikaatorite osas</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Indikaator peaks põhinema eri õppetasemetel õppijate haridusvalikute võrdlusel
<p><i>Ettepanekud meetmete/tegevuste osas</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eesti keele õppe- ja kohanemisprogrammide rakendamine erinevatel haridusastmetel, sh olulisim on kakskeelse hariduse metoodikakeskuse väljaarendamine 2. Õppekavaväline keeleoskuse arendamine 3. Keeleõppe õppematerjalide koostamine 4. Õppijate mitmekeelses ja –kultuurilises keskkonnas toimetuleku toetamine informeerituse parandamise kaudu, sh olulisim on vene õppekeelega koolide õpilaste informeerituse suurendamine kakskeelse hariduse ning Eesti kõrgharidusvõimaluste osas
<p>Alaeesmärk 2.</p> <p>Haridussüsteemis töötavad kvalifitseeritud ja kompetentsed õpetajad</p>
<p><i>Esialgused ettepanekud indikaatorite osas</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Indikaatorite väljatöötamine eeldab põhjalikumat analüüsi, tehakse lõppraportis
<p><i>Ettepanekud meetmete/tegevuste osas</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Õpetajate keeleõppe toetamine 2. Õpetajate koolitus, sh olulisim täiendkoolitusvõrgustike arendamine, aineliitudest kompetentsikeskuste arendamine ning eestikeelsete õppainete kontekstualiseerimise koolitused
<p>Alaeesmärk 3.</p> <p>Haridussüsteem toetab kodanikukasvatust ja riigiidentiteedi kujunemist</p>
<p><i>Esialgused ettepanekud indikaatorite osas:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Riigiidentiteet muutub väga aeglaselt ning muutused ei ole lühikese aja jooksul mõõdetavad. Samuti, on kodanikukasvatuse ja riigiidentiteedi toetamine kogu haridussüsteemi ülesanne, mitte ainult ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse ainetega kaudu. Indikaatorite väljatöötamine eeldab põhjalikumat analüüsi, tehakse lõppraportis
<p><i>Ettepanekud meetmete/tegevuste osas</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse ümberkujundamine kultuurilist mitmekultuurilisust ja riigiidentiteedi kujundamist toetavaks, sh olulisim ülddemokraatlike väärtuste ja kodanikukasvatuse üldpõhimõtete väljatöötamine ja integreerimine õppekavaga

2. Eesti kodanikuks olemise väärtustamine

Alaeesmärk 4.

Mitmekultuurilisuse integreerimine õppekavasse ja eri rahvusest noorte omavaheliste kontaktide suurendamine

Esialgsed ettepanekud indikaatorite osas

▪ Indikaator peaks sisaldama:

- eesti ja vene noorte vaheliste kontaktide tihedust (mõõdetav integratsiooni/rahvustevahelise suhtluse monitooringus)
- noorte hoiakud teiste rahvuste suhtes (mõõdetav integratsiooni/rahvustevahelise suhtluse monitooringus)

Ettepanekud meetmete/tegevuste osas

1. Mitmekultuurilise õppekava arendamine, sh olulisim õppekava mitmekultuurilise komponendi väljatöötamiseks kompetentsikeskuse väljaarendamine
2. Kontaktide tihendamise eesti- ja venekeelsete koolide ja õpilaste vahel, sh olulisim pikaajaliste kontaktide toetamine ja toetusvõrgustiku loomine
3. Eesti- ja venekeelsete noorte õppekavaväliste kontaktide ja ühistegevuse soodustamine ning mitmekesistamine, sh olulisim ühishuvile keskendumine ja toetusvõrgustiku loomine
4. Eestis elavate rahvuste kultuuri ja keele tutvustamine väljaspool formaalharidussüsteemi
5. Noorsootöösutuste ning noorsootöötajate tegevuses integratsioonilise komponendi tugevdamine

Alaeesmärk 5.

Eestis elavatele rahvusvähemustele ja uusimmigrantidele on loodud võimalused oma emakeele ja kultuuri tundmaõppimiseks ja kultuuriga tegelemiseks ja oma etnilis-keelise identiteedi säilitamiseks ja tutvustamiseks

Esialgsed ettepanekud indikaatorite osas

▪ Alaeesmärgi indikaator ei peaks piirduma üksnes õpilastega. Tuleks konstrueerida mingi institutsionaalne ideaal KOV-üksuse või piirkonna kohta, kus mingi arvu rahvusvähemuse puhul peaks olema – pühapäevakool, võimaluse üldhariduskoolis keelt õppida, omakultuuriringi olemasolu, ruumide olemasolu, jms.

Ettepanekud meetmete/tegevuste osas

1. Eestis elavatele rahvusvähemustesse kuuluvatele lastele emakeele õppe tagamine
2. Eestis elavate rahvuste kultuuri ja keele tutvustamine väljaspool formaalharidus-süsteemi
3. 3. Rahvuskultuurseltsidele stabiilse tegutsemiskeskonna tagamine KOV ja riigi koostöös.

9 ESIALGNE HINNANG INTEGRATSIOONIPROGRAMMI ALAEESMÄRKIDE OLULISUSELE NING TEOSTATAVUSELE

Vajadust on hinnatud järgmisel skaalal: kõrge vajadus; keskmine vajadus; ei ole esmajärguline.

Teostatavust on hinnatud järgmisel skaalal: võimalik seniste ressurssidega /seniste ressursside ümberjaotamisega; vajab lisafinantseerimist/ uue inimressursi kaasahaaramist; vajab olulisi täiendavaid ressursse.

	Vajalikkus	Teostatavus
1. Sotsiaalmajanduslik valdkond		
1.1. Mitte-eestlaste konkurentsi-võime tõstmine tööturul	Kõrge	Vajab lisaressursse erialakeele õpetamiseks, venekeelse haridusega riigiametnikele praktilise keelekorrektsiooni treeninguid, venekeelsete töötajate suuremat kaasamist täiendkoolitusse
1.2. Ettevõtlikkuse suurendamine mitte-eestlastest elanikkonna hulgas	Keskmine	Võimalik seniste ressurssidega
1.3. Sotsiaalteenuste parem sihistatus	Keskmine	Vajab lisaressursse projektide jätkusuutlikkuse tagamiseks ning juhtumipõhise lähenemise arendamiseks
2. Õigus-poliitiline valdkond		
2.1. Kodanikuaktiivsuse toetamine	Kõrge	Võimalik teostada

<p>läbi suunatud tegevuste programmi sihtrühmadele</p>	<p>Integratsioonipoliitikas vajalik arvestada mitte-eestlaste erinevust lõimumisastmetes ning eritählepanu vaja pöörata tugevalt ja keskmiselt lõimunud muukeelsetele kodanikele, nende määra tõstmine mitte-eestlaste hulgas ning lõimunud mitte-eestlaste kaasamine partneritena integratsiooniprotsessi.</p>	<p>olemasolevate ressurssidega, kuid vajab teatud ressursside ümberpaigutamist. Tähelepanu fookuseerimine muukeelsetele kodanikele, samuti noorteorganisatsioonidele ja kultuuriseltsidele kui riigi partneritele integratsiooniprotsessis. Teostatavuseks vajalik riigiasutuste personalijuhtide ja ministeeriumite ja ametite juhtide kaasatus.</p>
<p>2.2.Naturalisatsiooniprotsessi toetamine</p>	<p>Kõrge</p> <p>Eestis elab 2007.a. alguse seisuga 125 799 määratlemata kodakondsusega inimest. Nende inimeste õigusliku staatuse kindlam määratlemine on vajalik võttes arvesse nii grupi suurust (9% elanikkonnast) kui ka kodakondsusetuse seost sotsiaalse tõrjutusega (madal kodanikuaktiivsus, inimese negatiivne hinnang oma võimalustele nii tööturul kui ühiskondlikus sfääris). Lisaks näitavad uuringud ja küsitlused määratlemata kodanike jätkuvat soovi omandada Eesti kodakondsus.</p>	<p>Alaeesmärgi teostatavus sõltub järgmistest tingimustest: (1) sihtrühma takistused ja motivatsioon kodakondsuse omandamisel (tuleb uurida regulaarselt) ning (2) informatsiooni kättesaadavus. Lisaressursid tuleb suunata määratlemata kodakondsusega lastele (vanus 0-14) lihtsustatud korras kodakondsuse andmise tingimustest informeerimisele. Uue finants- ja inimressursi kaasamine vajalik KOV ametnike kaasamise näol informatsiooni edastajatena sihtrühmale.</p>

<p>2.3. Diskrimineerimisalase teavitustegevuse ja diskrimineerimisilmingute ärahoidmisele suunatud tegevuste läbiviimine;</p>	<p>Keskmine</p> <p>Võttes arvesse diskrimineerimisnähtuste mõju integratsiooniprotsessi edukusele, on valdkonnale tähelepanu pööramine oluline. Tähelepanu vaja pöörata sildistamisele, samuti halvustavale suhtumisele eesti keelt emakeelena mitterääkivate inimeste suhtes suhtluses teenindaja ja kliendi vahel.</p>	<p>Vajab lisauurimist ja lisaressursse. Ressursse vaja suunata nii diskrimineerimisalase teavitustöö läbiviimiseks, ametnike koolituseks kui ka täiendavate uuringute läbiviimiseks.</p>
<p>2.4. Integratsiooni toetava keskkonna loomine ja riigiasutuste ning omavalitsuste haldusvõimekuse tõstmine avalike teenuste osutamisel erineva emakeelega inimestele;</p>	<p>Kõrge</p> <p>Valdkond toetab kogu integratsiooniprotsessi ja sea läbiviidavad tegevused avaldavad mõju kõigile sihtrühmadele.</p>	<p>Vajab lisaressursse ja olemasolevate ressursside ümberkorraldamist. Vajalik riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste vahelist koostööd reguleeriva raamistiku kehtestamine riiklikust integratsioonipoliitikast tulenevate ülesannete elluviimiseks omavalitsusorganite poolt. Sellest lähtuvalt võib tekkida vajadus lisaressursi järele (keeleõpe, koolitused).</p>
<p>2.5. Venekeelse elanikkonna informeerituse, teabevälja ühisosa kasv</p>	<p>Kõrge</p> <p>meediavälja ühisosa endiselt väike, erinevad meediaruumid tugevad negatiivsete hoiakute levitajad. Informeerituse tõstmise vajalikkus on kõrge ca 20% mitte-eestlaste hulgas</p>	<p>Vajab rahalisi ja institutsionaalseid ressursse, võtmetegur avalik-õigusliku ringhäälingu tegevus</p>

3. Haridus-kultuurilise integratsiooni valdkond		
3.1. Eesti keelest erineva emakeelega õppijate eesti keele oskus on piisav eestlastega sarnaste haridus- ja karjäärivalikute tegemiseks	<p>Keskmine</p> <p>Keeleõppe aspektidele on seni integratsiooniprogrammides laialdaselt tähelepanu osutatud, mistõttu on edaspidi keeleõppe meetmest enam keskele kohale vajalik tõstatada muud aspektid nagu õpetajad, kodanikukasvatus ja riigiidentiteet ning mitmekultuurilisus.</p>	Vajab lisafinantseerimist/ uue inimressursi kaasahaaramist. Täiendavad ressursid peaksid olema suunatud kakskeelse metoodikakeskuse ülesehitamiseks , toetamaks institutsionaalselt vene õppekeelega koolide üleminekut eestikeelsele aineõppele.
3.2. Haridussüsteemis töötavad kvalifitseeritud ja kompetentsed õpetajad	<p>Kõrge</p> <p>Tagamaks haridussüsteemi selge tugi integratsiooniprotsessile, on õpetajate ettevalmistus ning kvalifikatsioon üks teguritest, millela silmnähtavaid muutusi ei ole võimalik esile kutsuda.</p>	Vajab olulisi täiendavaid ressursse, tagamaks meetme ja selle tegevuste põhjalik ettevalmistus ning rakendamine.
3.3. Haridussüsteem toetab kodanikukasvatust ja riigiidentiteedi kujunemist	<p>Kõrge</p> <p>Integratsiooniprotsessi üks võtmetähtsusega komponent, millega tegelemine on otseselt seotud ühiskonna sidususe ning julgeoleku aspektidega.</p>	Vajab olulisi täiendavaid ressursse, tagamaks meetme ja selle tegevuste põhjalik ettevalmistus ning rakendamine.
3.4. Mitmekultuurilisuse integreerimine õppekavasse ja eri rahvusest noorte omavaheliste kontaktide suurendamine	<p>Kõrge</p> <p>Kultuuride mitmekesisuse teadvustamine ning suurema sallivuse</p>	Vajab olulisi täiendavaid ressursse, tagamaks meetme ja selle tegevuste põhjalik ettevalmistus ning rakendamine.

	kujunemine eeldab konkreetsete sammude astumist mitmekultuurilise komponendi sisseadmiseks õppekavas ning noorte omavaheliste kontaktide oluliseks edendamiseks.	
3.5.Eestis elavatele rahvusvähemustele ja uusimmigrantidele on loodud võimalused oma emakeele ja kultuuri tundmaõppimiseks ja kultuuriga tegelemiseks ja oma etnilis-keelalise identiteedi säilitamiseks ja tutvustamiseks	Keskmine	võimalik seniste ressurssidega / seniste ressursside ümberjaotamisega

10 LISAD

10.1 Lisa 1. Uuringute metoodika: Haridus

10.1.1 Intervjuud – 7 intervjuud eesti- ja venekeelsete koolide direktorite ning õppealajuhatajatega

10.1.2 Fookusgrupid

Nr	Fookusgrupp	Osalejate arv	Toimumisaeg
1	Vene õppekeele kooli õpilased Jõhvis	12	06.09.2007
2	Vene õppekeele koolide õppealajuhatajad, õpetajad, huvijuhid Narvas	5	24.09.2007
3	Vene õppekeele koolide õppealajuhatajad, õpetajad, huvijuhid Tallinnas	5	26.09.2007
4	Vene õppekeele koolide õppealajuhatajad, õpetajad, huvijuhid Tartus	8	27.09.2007
5	Vene õppekeele kooli õpilased Tallinnas	12	05.10.2007

10.1.3 Fookusgruppide ja intervjuude kavad

10.1.3.1 Eesti õppekeele kooli koolijuhhi intervjuu

I Venekeelsete koolide üleminek eestikeelsele aineõppele – mõju eesti koolidele.

1. Kui palju õpib hetkel Teie koolis eesti keelest erineva emakeelega õpilasi?
2. Mille poolest eristuvad Teie koolis eesti keelest erineva emakeelega õpilased eesti õpilastest?
3. Kas Teil on tekkinud vajadust kuidagi eesti keelest erineva emakeelega õpilasi toetada?
4. Kuidas Te iseloomustaksite praegu eesti ja mitte-eesti õpilaste omavahelisi suhteid Teie koolis?
5. Mis Te arvate, kuidas mõjutab venekeelse gümnaasiumi üleminek eestikeelsele aineõppele Teie gümnaasiumi?
6. Milliseid täiendavaid samme nõuaks suure hulga vene õpilaste lisandumine?

II Klassiväline tegevus ja integratsioon.

7. Palun iseloomustage Teie kooli klassivälist tegevust ja koolis toimunud üritusi.
8. Kas nende toimunud ürituste hulgas on olnud ka ühisüritusi või ühistegevusi vene õppekeele koolide ja nende õpilastega? Kui jah, palun iseloomustage neid.

9. Mõelge selle peale, et koolis tuleb arutluse alla ühisüritus (tundmatu) vene õppekeelega kooliga. Mis võiks olla selle ettevõtmise peamised vastuargumendid ja pooltargumendid?
10. Milliseid ühisüritusi võiks Teie arvates Teie kool koos teha mõne vene õppekeelega kooliga?

III Integratsioonipoliitika

11. Mis on Teie arvates integratsiooni/või integratsioonipoliitika kõige teravam probleem?

10.1.3.2 Vene õppekeelega koolide õpilaste fookusgrupp

0 Разговор

1. Написать на доске даты: 1997 – 2007 – 2017 что в эти годы изменилось в школьной жизни?
2. Прошу всех написать несколько ключевых слов про то, что такое по вашему мнению «интеграция»?
3. Что помогает вам ощущать себя гражданином Эстонии?
4. И каков ваш опыт в изучении госязыка и сдаче экзамена по нему?

I Интеграционная деятельность в школе и вне ее

5. Вспомните различные мероприятия, проводившиеся в вашей школе. Были ли в их числе совместные мероприятия или совместная деятельность со школами с эстонским языком обучения и их учащимися? Если да, то пожалуйста, охарактеризуйте их?
6. Как вы думаете, этих мероприятий было много или мало? Поясните.
7. Как Вы думаете, может ли быть больше мероприятий, где учащиеся русских и эстонских школ действуют совместно? Если да, то в какой деятельности вы сами заинтересованы принять участие?

III История и граждановедение

8. Если Вы подумаете о том, насколько хорошо Вы знаете новейшую историю, какую бы оценку Вы бы поставили своим знаниям? Оцените их пожалуйста по шкале от А – отлично, до Е – скудно, и обоснуйте свою оценку.
9. Пожалуйста, освежите в памяти свои нынешние уроки истории и вспомните какой-нибудь пример, когда бы говорилось о том, что люди различных национальностей и граждане различных государств могут придавать различное значение одному и тому же событию.
10. В каких случаях (в связи с какими основными событиями) Вы сами сталкивались с тем, что различные толкования прошлого препятствуют взаимопониманию между людьми?
11. Как вы думаете, как изменить преподавание истории таким образом, чтобы учащиеся лучше осознавали понимание и видение истории учениками другой национальности?

III Переход на обучение на эстонском языке в русских гимназиях

12. Как вы думаете, каковы будут позитивные и негативные последствия преподавания ряда предметов на эстонском языке в русскоязычных гимназиях?
 - a) Для Вас лично?
 - b) Вообще?
13. Насколько в Вашей школе учащиеся готовы к переходу на изучение предметов на эстонском языке и какая еще подготовка нужна?
14. Какая помощь с вашей точки зрения нужна школам? Какая помощь нужна родителям, учащимся?

10.1.3.3 Vene õppekeelega koolide töötajatega fookusgrupp/intervjuu

I Внеклассные и внешкольные мероприятия, способствующие интеграции учащихся в общество

1. Охарактеризуйте, пожалуйста, внеклассную работу в Вашей школе и проводимые школой мероприятия.
2. Пожалуйста, вспомните разные мероприятия, проведенные в Вашей школе. Были ли среди них мероприятия, проведенные совместно с эстонскими школами или их учениками? Может быть, были какие-то другие виды совместной деятельности? Если да, то, пожалуйста, охарактеризуйте их.
3. Представьте, что в Вашей школе обсуждается возможность проведения какого-либо мероприятия совместно со школой с эстонским языком обучения. Какие аргументы за и против этого мероприятия можно привести?
4. Как Вы думаете, какие совместные мероприятия могла бы провести Ваша школа совместно с какой-либо эстонской школой?

II Интеграция

5. Как Вы считаете, какая проблема интеграции/интеграционной политики является самой острой?

III Переход к преподаванию предметов на эстонском языке в русских гимназиях

6. Что Вы думаете об изучении и преподавании предметов на эстонском языке?
7. Скажите, пожалуйста, какова, по-Вашему, цель перехода к преподаванию предметов на эстонском языке в русских гимназиях?
8. Какие, по Вашему мнению, могли бы быть альтернативы для достижения целей, связанной с переходом? Какие методы, кроме перехода к преподаванию предметов на эстонском языке в русских гимназиях, могут быть использованы для достижения поставленных целей?
9. Как Вы считаете, что Ваша школа может выиграть или потерять от перехода гимназий к преподаванию предметов на эстонском языке?
10. Какие предметы и в течение какого времени преподаются в Вашей школе на эстонском языке?

11. Рассажаите, пожалуйста, каакая подготовка проведена в Вашей школе к переходу на преподавание предметов на эстонском языке и, каковы первоначальные результаты.
12. Обсуждались ли в Вашей школе, возможные негативные последствия изучения предметов на эстонском языке? И что в Вашей школе можно и нужно сделать, чтобы их избежать? Что вообще может и должно быть сделано (государством, местными самоуправлениями)?
13. Каакая поддержка необходима школам больше всего? Каковы Ваши ожидания в связи с переходом?

14. В заключение расскажите, пожалуйста, (основываясь на опыте Ваших знакомых) о впечатлениях неэстонцев о сдаче экзамена по государственному языку и экзамена на гражданство?

10.1.4 Koolide kontaktide küsimustik ja valim

10.1.4.1 Kontaktide küsimustik

Lugupeetud koolijuht

Haridus- ja Teadusministeeriumil on soov kaardistada Eesti koolide kontakte eesmärgiga toetada järgmistel aastatel ühistegevust, mis on koolijuhtide, õpetajate hinnangul tõhusaim ja koolide seisukohast vajalikuim.

1. Kool:
2. Koolitüüp:

a. algkool	
b. põhikool	
c. gümnaasium	
3. Kooli asukoht (Palun märkige maakond):
.....
4. Kooli õpilaste arv:

a. kuni 100 õpilast	
b. 101-500 õpilast	
c. üle 500	
5. Kas Teie koolil on olnud eesti/vene õppekeelega kooli/koolidega ühisüritusi?

a. Jah	
b. Ei -> vt küsimus nr 9	
6. Palun andke alltoodud tabelis ülevaade kuni viiest viimasest sellisest ühisüritusest:

Ürituse nimi	Ürituse tüüp*:	Partner	Korraldaja**	Rahastaja(d)

- *Ürituse tüübi vastusevariandid:
- a. Kultuuriüritus (kontsert, näidend, näitus vms)
 - b. Spordiüritus
 - c. Väitlus või debatt
 - d. Matk või reis

- e. Õpilasvahetus
f. Muu (Palun täpsustage)

** Korraldaja: nt õpetajad, õpilased, KOV, MEIS, jne.

7. Mitmel korral on selliseid ühisüritusi toimunud viimase viie aasta jooksul?

a. ühel korral	
b. kahel kuni viiel korral	
c. enam kui viiel korral	

8. Millal toimus viimane selline ühisüritus? (Palun vastake kuuajalise täpsustega, nt veebruar 2007)

.....

9. Milliste tegevuste kaudu oleks Teie arvates võimalik eesti ja vene õppekeelega koolide vahel koostööd ja kontakte arendada (nii õpetajate kui õpilaste seisukohast vaadatuna)?

.....

.....

.....

10. Kas Teie koolil on kontakte muude teisi rahvusi ühendavate organisatsioonide või asutustega?

a. Jah	
b. Ei	

11. Mis asutus/asutused need on?

.....

12. Kas Teie olete Eesti Koolijuhfide Ühenduse liige?

a.	
Jah	
b. Ei	

13. Kui suur osakaal Teie õpetajatest osaleb aineliitide töös?

a. Enamus	
b. Ligikaudu pooled	
c. Alla poole	

14. Mitu Teie õpetajat on osalenud koolitusel/koolitustel, mis on viidud läbi eesti keeles/mõnes muus keeles kui eesti keel?

.....

10.1.4.2 Küsimustikule vastanute karakteristikud

Vastanud õpekeeleli

Õppekeel	Vastanuid	%
Eesti	77	68,8
Vene	32	28,6
Kakskeelne	3	2,7
KOKKU	112	100,0

Vastanuid koolitüübiti

Õppekeel	Vastanuid	%
----------	-----------	---

Algkool	9	8,0
Põhikool	43	38,4
Gümnaasium	60	53,6
KOKKU	112	100,0

Ühisüritusi eesti/vene õppekeelega koolidega vene/eesti õppekeelega koolides

			Ei	Jah	Total
Õppekeel	Eesti	N	50	27	77
		%	64,9%	35,1%	100,0%
	Vene	N	2	30	32
		%	6,2%	93,8%	100,0%
	Kakskeelne	N	1	2	3
		%	33,3%	66,7%	100,0%
TOTAL		N	53	59	112
		%	47,3%	52,7%	100,0%

10.2 Lisa 2. Uuringute metoodika: Sallivus ja kultuuridevaheline dialoog

10.2.1 Kvantitatiivsete uuringute analüüs

1) Mina.Maalim.Meedia (TÜ 2005)

2) Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi (TÜ/SaarPoll 2007)

10.2.2 Fookusgrupid

Nr	Fookusgrupp	Osalejate arv	Toimumisaeg
1	Eestikeelsete koolide 11.-12. klasside õpilased Tallinnas	8	17.09.2007
2	Venekeelsete koolide 11.-12. klasside õpilased Tallinnas	8	20.09.2007
3	Vähese eesti keele oskusega meediatarbijad Tallinnas ¹³	4	22.10.2007

10.2.3 **Meediadiskursuse analüüs** (analüüsid pooleli, tulemuste kokkuvõte lõppuuringus)

1) Integratsioonidiskursused eesti- ja venekeelses trükimeedias

Postimees, Eesti Päevaleht, Sirp (15.03- 31.05.2007)

Den za Dnem, Molodež Estonii, MK Estonii (5.03-31.05, 1.08-31.09.2007)

2) Eesti riigi kuvand ja ajaloo diskursus venekeelses trükimeedias ja internetiportalides

Den za Dnjem, Vesti dnja, Molodjozh Estonii, Komsomolskaja Pravda v Severnoi Jevrope, Postimees (venekeelne), rus.delfi.ee; rus.postimees.ee ja rus.delfi.ee kommentaarid (15.03-31.05, 1.09-15.10. 2007)

1.4. Kirjandite analüüs: Eesti erinevate eesti- ja venekeelsete koolide 5., 9., ja 11. klasside õpilastel paluti kirjutada kirjand "Minu head ja halvad kogemused suhtlemisel venelastega." Tähtaeg 5. nov (materjalide kogumine pooleli, tulemuste kokkuvõte lõppuuringus)

10.2.4 Fookusgruppide kavad

10.2.4.1 2.1. Fookusgrupp eestikeelsete koolide õpilastega

I Kontaktid vene noortega

1. Rääkige alustuseks palun, kuidas te veedate oma vaba aega?
2. Kas teil on olnud vaba aega veetes kokkupuuteid ka teistest rahvustest noortega? Palun meenutage, ka väiksemaid/põgusmaid

¹³ Kavas veel vähese eesti keele oskusega meediatarbijate fookusgrupp Jõhvis¹³

kokkupuuteid? Rääkige palun igaüks ühest/viimasest kokkupuutest vene keelt kõnelevate noortega.

3. Kuidas teile tundub, kas vene noored üldiselt on alid eestlastega suhtlema? Aga eesti noored venelastega?
4. Kas teie arvates on eesti ja vene noorte suhted muutunud?
5. Kas teie kooli(de)l on olnud ühisüritusi või ühis tegevusi vene koolidega?
6. Nüüd aga paluksin teil võtta paberi ja pliiatsi ning veidi mõelda ning kirjutada. Kui teile tehtaks ettepanek kirjutada projekt, korraldamaks üks vinge üritus vene ja eesti noorte vahel, mida tee välja pakuksite? Raha ei ole probleem.

I Integratsioon

7. Mida tähendab olla "integreerunud venelane" Eestis täna? Kas ta on olemas? Kes ta on? Millised on tema suhted eestlaste ja teiste mitte-eestlastega?
8. Kas samamoodi, nagu me joonistasime ja kirjeldasime integreerunud venelast, saaks ette kujutada ka integreerunud eestlast? Milline ta on?

III Koolitunnid, arusaamine teisest kultuurist, ühiskonnast

9. Kas mõnes tunnis on juttu olnud sellest, et eri rahvusest inimestele ja erinevate riikide kodanikele võib sama sündmus olla erineva tähendusega.
10. Kui meenub mõni juhtum: Mis sündmus/teema see oli? Millega seoses see jutuks tuli? Millistest rahvustest räägiti? Mil viisil õpetaja erinevate seisukohtade võimalikkust tutvustas?
11. Kas arutlesite selle üle, miks võib erinevaid tõlgendusi esineda? Kui kuulete või loete mitut erinevat seletust sama (ajaloo)sündmuse kohta, siis, mille alusel otsustate, millist neist seletustest kõige enam usaldada?
12. Mis Te arvate, kuidas muuta ajaloo- ja ühiskonnaõpetust selliselt, et õpilased mõistaksid paremini teisest rahvusest pärit õpilaste arusaamu ja nägemusi ajaloost ja ühiskonnast?
13. Kas sellele võiks aidata vene keele, (vene) kirjanduse õppimine?

10.2.4.2 2.2. Fookusgrupp venekeelsete koolide õpilastega

I Контакты с эстонской молодежью

1. Начнем с того, что каждый назовет себя и расскажет, как он любит проводить свое свободное время. Где, с кем, чем занимаетесь, и т.д.
2. В свое свободное время сталкиваетесь ли Вы с эстонской молодежью? Вспомните пожалуйста также незначительные контакты. С кем Вы контактировали?
3. Как Вам кажется, эстонская молодежь вообще склонна общаться с русскими? А русская молодежь с эстонцами?
4. По Вашему мнению, изменились ли отношения между русской и эстонской молодежью по сравнению с тем, какими они были в Вашем детстве?
5. Были ли в вашей школе (школах) совместные мероприятия с эстонскими школами?
6. Теперь я попрошу Вас взять ручки и бумагу, немножко подумать и записать свои мысли. Если бы Вам сделали предложение

написать проект провести классное мероприятия для русских и эстонцев, что бы Вы предложили? Деньги не проблема.

II Интеграция

7. Просим Вас свернуть листок и разорвать его на 2 части. Напишите на левой стороне ключевые слова и ассоциации, которые для вас связаны с понятием «интегрированный русский».

Пожалуйста, прокомментируйте по очереди то, что Вы написали.

8. Что значит быть "интегрированным русским" в Эстонии сегодня? Есть ли вообще такой? Кто он? Что этому препятствует? Каковы его отношения с эстонцами и другими неэстонцами?

9. А на правой стороне напишите все, что для вас связано с понятием «интегрированный эстонец»?

Пожалуйста, прокомментируйте по очереди то, что Вы написали.

10. Что значит быть "интегрированным русским" в Эстонии сегодня? Есть ли вообще такой? Кто он? Что этому препятствует? Каковы его отношения с эстонцами и другими неэстонцами?

III Школьные уроки, понимание других культур и общества

11. Пожалуйста, вспомните свои нынешние уроки истории и обществоведения. Вспомните какой-нибудь пример, когда в связи с каким-либо историческим событием, просто по ходу урока, упоминалось бы о том, что люди различных национальностей и граждане различных государств могут придавать различное значение одному и тому же событию

12. Если был какой-нибудь случай: Пожалуйста, расскажи об этом все, что помнишь? В связи с чем был этот разговор? Какое это было событие / тема? О каком народе шла речь? Каким образом учитель знакомил Вас с возможностью различных точек зрения?

13. Как Вы думаете, что препятствует людям разных национальностей понять подходы к истории друг друга?

14. 8. Что Вы думаете, как изменить преподавание обществоведения и истории таким образом, чтобы ученики лучше понимали мнение и представления учащихся других национальностей об истории и об обществе?

15. Помогает ли этому изучение эстонской литературы?

16. Краткое подведение итогов. Хочет ли кто-то добавить что-либо существенное, осталось ли что-то невысказанным?

10.2.4.3 2.3. Fookusgrupp vähese eesti keele oskusega meediatarbivatega

I Потребление медиа

1. Каждый коротко описывает, какие его любимые каналы, какие он смотрит, читает, слушает наиболее часто

- TV каналы

-радиоканалы

-интернет-порталы

-какие газеты читает?

2. Что вы смотрите (ищите) по данным каналам?

3. Почему предпочитаете именно эти каналы?

4. Какой образ Эстонии формируется в вашем представлении на основании информации, представляемой ПБК? РТР? РТВи?
5. Как Вы думаете, отличается ли это от того, как представляют события эстонские телеканалы?
6. Как Вы оцениваете качество
 - а. русскоязычных телеканалов, транслируемых в Эстонии?
 - в. Русскоязычных радиоканалов?
 - с. Русскоязычной прессы?
7. Какую роль, по Вашему мнению, СМИ играют в национальных отношениях, что следует изменить?
 - Что можно изменить?

II Информационные дыры в медиaprостранстве

8. Находите ли Вы в тех каналах, которые Вы потребляете (TV, радио, Интернет, газеты), всю необходимую Вам информацию? Новости, советы, официальную информацию?
 - Какой информации Вам не хватает?
 - По какому каналу Вам было бы удобнее ее получать? (TV, радио, Интернет, газеты)
9. В последнее время было много разговоров о канале ETV2, который должен отчасти вещать и на русском языке. Как Вы думаете, будут ли смотреть русскоязычные передачи ЭТВ?
10. Какие передачи, какую информацию должен предлагать этот канал, чтобы быть востребованным и интересным для Вас?
11. Что он может предложить такого, чего Вы не находите в достаточной мере в нынешних передачах ЭТВ, и содержании российских телеканалов?

III Официальная информация

Мы говорили о СМИ, однако это не единственный источник, откуда человек получает информацию, необходимую для повседневной жизни (в том числе и об официальных процедурах, о практических вопросах, и т.д.). Сегодня много информации, в том числе и официальной, доступно в Интернете, где у всех министерств, департаментов, самоуправлений есть свои странички. Есть также буклеты, которые дают информацию по различным темам, например, как получить какие-либо льготы, материнскую зарплату, и т.д.

12. Есть ли у Вас опыт обращения к информационным материалам таких страниц? Находите ли Вы на этих страницах нужную Вам информацию?
 - Нужны ли , по Вашему мнению, информационные буклеты? Какие?
13. Много ли информации Вы нашли на русском языке? Приведите позитивные и негативные примеры. Если Вы не можете найти нужную Вам информацию, как Вы решаете проблему?
14. Как Вам кажется, должно ли быть больше официальной информации на русском языке? В какой форме она нужна – русские версии Интернет-страниц министерств, в СМИ (так называемые консультации на определенные темы, возможность позвонить и задать вопросы, еще?)?

15. Краткое подведение итогов. Хочет ли кто-то добавить что-либо существенное, осталось ли что-то невысказанным?

10.3 Lisa 3. Uuringute metoodika: Naturalisatsioon, kodanikutunne

10.3.1 16 intervjuud poliitikutega, riigiametnikega ja arvamusliidritega

10.3.2 Riigiasutuste kodulehekülgede diskursuse analüüs (valmimisel)

10.3.3 Fookusgruppide ja intervjuude kavad

10.3.3.1 Intervjuu kava poliitikute, arvamusliidrite ja ministeeriumide ametnikega

I Sissejuhatavad küsimused

1. Mida tähendab Teie jaoks integratsioon?
2. Kes on Teie arvates eestlane? Kuidas Te defineeriksite seda paljukasutatud sõna?
3. Põhiseaduses on kirjas, et Eesti riik „on loodud Eesti rahva riikliku enesemääratlemise kustumatul õigusel” ning „peab tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade.” Kes on Teie arvates Eesti rahvas, kellele Põhiseadus viitab?
4. Kas integratsiooniga tegelemise olulisus tuleneb Teie arvates demokraatia arendamise vajadusest (kõigile võrdsete võimaluste loomine), nii sise- kui välisjulgeoleku vajadustest või majandusarengu vajadustest (tööjõu olemasolu, tööhõive suurendamine jne)?

II Rahvussuhted ja mitte-eestlaste roll

5. Millise hinnangu annaksite kogukondadevahelistele suhetele ja dialoogile nii indiviidide tasandil kui poliitikas ja ühiskonnas laiemalt?
6. Milline on Teie arvates mitte-eestlaste roll Eesti ühiskonnas? Kas mitte-eestlased on Teie arvates piisavalt aktiivsed osalejad ühiskondlikus elus? Kuidas Te hindate nende kaasatust poliitikasse ja ühiskondlikku tegevusse (näiteks keskkonnaliikumine või muud kodanikualgatused)?
7. Kas mitte-eestlaste kaasatus poliitikas, majanduselus ja ühiskonnas laiemalt tuleb pigem kasuks või kahjuks Eesti riigile?
8. Kuidas suhtute venekeelsest vähemusest pärit ja neid esindavate poliitikute osalusse valitsuses?
9. Kui palju on Teie ministeeriumis/ametis/osakonnas mitte-eestlastest töötajaid? Millistel ametikohtadel nad on?
10. Kas Teie arvates on nende esindatus piisav? Kuidas üldse hindate praegust vähemuste esindajatust Eesti ametiasutustes?
11. Kas tunnete, et Teie asutuses on mitte-eestlaste esindatus piisav/ebapiisav? Milline on „normaalne” või „õiglane” esindatus?
12. Kas Teie arvates esineb Eestis teisest rahvusest / rassist inimeste diskrimineerimist?

III Integratsioonipoliitika perspektiivid

13. Kuidas suhtute integratsiooni võimalikkusesse tänases Eestis?
14. Millised on peamised eluvaldkonnad, millega integratsioonipoliitika peaks tegelema?
15. Kuidas suhtute senisesse integratsioonipoliitikasse?

16. Kelle ülesandeks on Eestis tegeleda integratsioonipoliitikaga? Kas see peaks ka edaspidi nii olema korraldatud? Kas näete vajadust selle süsteemi ümberkorraldamiseks?
17. Ning lõpetuseks küsiks järgmist. Integratsioonist rääkides on avalikkuses kurdetud palju integratsiooni ühesuunalisusest. Venekeelne elanikkond tihti nimetab seda lausa assimilatsiooniks. Kuidas oleks Teie arvates võimalik saavutada kahepoolne integratsioon? Millest peaks alustama, et saavutada dialoog?

10.3.3.2 Fookusgrupp muukeelsete noorteühenduste esindajatega

I Sissejuhatavad küsimused, tutvustus

1. Enne kui läheme tänase põhiteema juurde on mul palve, et Te ennast tutvustaksite.

II Noorteühenduste roll kodanikuühiskonna tugevdamisel

2. Kas venekeelne elanikkond on Teie arvates passiivsem või aktiivsem osaleja kodanikuühiskonnas kui eestlased? Milles seisneb Teie arvates venekeelse elanikkonna suhteline passiivsus?
3. Kas Teie arvates on valdkondi, kus mitte-eestlased peaksid olema senisest aktiivsemad?
4. Milline roll Teie arvates on kodanikeühendustel mitte-eestlaste osaluse kasvatamisel ühiskonnaelus ja poliitilises elus?
5. Millist rolli näete enda organisatsioonil mitte-eestlaste kodanikuaktiivsuse kasvatamisel?
6. Kas teie organisatsioonil on ka integratsioonilisi eesmärke (näiteks noorte sotsiaalse tõrjutuse vähendamist, kodanikuaktiivsuse arendamist? Kui tähtsaks neid eesmärke peate?
7. Kas Teie arvates jagunevad Eesti noorteorganisatsioonid eestlaste ja mitte-eestlaste organisatsioonideks?
8. Kas ja millist koostööd teete valdavalt eestlastest noortest koosnevate organisatsioonidega?
9. Kas Teie arvates oleks venekeelse elanikkonna jaoks vaja oma parteid või pigem peaks venekeelne elanikkond kuuluma/valima parteisid maailmavaate järgi?

III Diskrimineerimise kogemus

10. Kas oma igapäevaelus olete Te kogunud otsest või kaudset diskrimineerimist Teie rahvuse alusel? Jutustage ühest konkreetsest juhtumist, mis teile meelde tuleb.

IV Integratsioonipoliitika

11. Milline näeb Teie kujutluses välja integreerunud Eesti? (võiks lasta ka kirjutada või joonistada)
12. Mida Te mõistate sõna integratsioon all? Mida see tähendab tänases Eestis (a) valitsuse jaoks b) eestlaste jaoks c) venelaste jaoks? Milline see võiks olla?
13. Mida nende arvates tähendab olla integreerunud kodanik? Kas Te peate endid selleks?
14. Mis on Teie arvates kõige olulisem integratsiooniprobleem tänases Eestis?

15. Mis peaks Teie arvates olema integratsioonipoliitika eesmärk? Mida Te riiklikult integratsioonipoliitikal ootate?
16. Mida peaksid selle Teie seatud eesmärgi saavutamiseks tegema a) venekeelne vähemus ja b) eestlased?

10.3.3.3 Fookusgrupp naturaliseerunud muukeelsete inimestega

I Positsioonühiskonnas ja poliitiline aktiivsus, kodanikuks saamine ja olemine

1. Millal Te saite Eesti kodakondsuse?
2. Mis Teil selle protsessiga esimesena meenub?
3. Millisena Te tunnetate oma kohta Eesti ühiskonnas? Kas tunnete ennast võrdväärsete kodanikena võrreldes näiteks eestlastega? Aga Venemaa kodanikega? Määratlemata kodakondsusega inimestega?
4. Kas Teie positsioon Eesti ühiskonnas muutus pärast kodanikuks saamist?
5. Aga Teie positsioon venekeelses kogukonnas?
6. Kas kodakondsuse omamine annab mingeid eeliseid? Kus või millistes situatsioonides on see eelis? Kus ja millistes situatsioonides on see pigem takistuseks?
7. Kuidas Te võrdleksite oma võimalusi teha karjääri Eestis (Tallinnas) võrreldes teiste ühiskonnagruppidega?
8. Kas Te kuulute mõnda ühiskondlikku organisatsiooni? Kas olete selle peale üldse kunagi mõelnud, et võiksite osaleda?
9. Kuidas Te võrdleksite oma osalemise võimalusi ühiskondlikus elus, näiteks kodanikuorganisatsioonides ja poliitikas võrreldes teiste gruppidega?
10. Kas venekeelse elanikkonna jaoks oleks vaja oma parteid või pigem peaks venekeelne elanikkond kuuluma/valima parteisid maailmavaate järgi?
11. Kas venekeelne elanikkond on Teie arvates poliitiliselt passiivsem või aktiivsem või samasugused nagu eestlased. Milles seisneb Teie arvates venekeelse elanikkonna suhteline passiivsus Eesti poliitilises elus osalemises?

II Diskrimineerimise kogemus

12. Kas oma igapäevaelus olete Te kogunud otsest või kaudset diskrimineerimist Teie rahvuse alusel? Jutustage ühest konkreetsest juhtumist, mis teile meelde tuleb.

III Integratsioonipoliitika

13. Mida Te mõistate sõna integratsioon all? Mida see tähendab tänases Eestis (a) valitsuse jaoks b) eestlaste jaoks c) venelaste jaoks? Milline see võiks olla?
14. Mida nende arvates tähendab olla integreerunud (venelane)? Kas nad peavad endid selleks? Milline näeb Teie kujutluses välja integreerunud Eesti?
15. Mis on Teie arvates kõige olulisem integratsiooniprobleem tänases Eestis?
16. Mis peaks Teie arvates olema integratsioonipoliitika eesmärk? Mida Te riiklikult integratsioonipoliitikal ootate?
17. Mida peaksid selle Teie seatud eesmärgi saavutamiseks tegema a) venekeelne vähemus ja b) eestlased?

10.3.3.4 Fookusgrupi kava: määratlemata kodakondsusega inimesed

I Positsioon ühiskonnas ja poliitiline aktiivsus

1. Millisena Te tunnetate oma kohta Eesti ühiskonnas? Kas tunnete ennast võrdväärsete kodanikena võrreldes näiteks eestlastega? Aga Venemaa kodanikega?
2. Aga Teie positsioon venekeelses kogukonnas?
3. Kuidas Te võrdleksite oma võimalusi teha karjääri Eestis võrreldes teiste ühiskonnagruppidega?
4. Kas Te kuulute mõnda ühiskondlikku organisatsiooni? Kas olete selle peale üldse kunagi mõelnud, et võiksite osaleda?
5. Kuidas Te võrdleksite oma osalemise võimalusi ühiskondlikus elus, näiteks kodanikuorganisatsioonides ja poliitikas võrreldes teiste gruppidega?
6. Kas venekeelse elanikkonna jaoks oleks vaja oma parteid või pigem peaks venekeelne elanikkond kuuluma/valima parteisid maailmavaate järgi?
7. Kas venekeelne elanikkond on Teie arvates poliitiliselt passiivsem või aktiivsem või samasugused nagu eestlased. Milles seisneb Teie arvates venekeelse elanikkonna suhteline passiivsus Eesti poliitilises elus osalemises?

II Kodakondsuse taotlemine

8. Kas kodakondsusetus segab? Kus ja millistes olukordades?
9. Need, kellel on kogemus, rääkige oma tunnetest ja mõtetest seoses kodakondsuse taotlemisega, selle protsessiga (takistused, motivatsioon, informeeritus, kogemus suhtlemisel ametnikega, tasuta kursused).
10. Kas te toetate ettepanekut viia põhiseaduse tundmise eksam läbi vene keeles?

III Diskrimineerimise kogemus

11. Kas oma igapäevaelus olete Te kogunud otsest või kaudset diskrimineerimist Teie rahvuse alusel? Jutustage ühest konkreetsest juhtumist, mis teile meelde tuleb.

IV Integratsioonipoliitika

12. Mida Te mõistate sõna integratsioon all? Mida see tähendab tänases Eestis (a) valitsuse jaoks b) eestlaste jaoks c) venelaste jaoks? Milline see võiks olla?
13. Mida nende arvates tähendab olla integreerunud (venelane)? Kas nad peavad endid selleks? Milline näeb Teie kujutluses välja integreerunud Eesti?
14. Mis on Teie arvates kõige olulisem integratsiooniprobleem tänases Eestis?
15. Mis peaks Teie arvates olema integratsioonipoliitika eesmärk? Mida Te riiklikult integratsioonipoliitikalt ootate?
16. Mida peaksid selle Teie seatud eesmärgi saavutamiseks tegema a) venekeelne vähemus ja b) eestlased?

10.4 Lisa 4. Uuringute metoodika: Sotsiaalsed riskirühmad

10.4.1 Sotsiaal-majanduslike riskirühmade kvantitatiivne analüüs Euroopa Sotsiaaluuringu 2004. ja 2006. andmetel (august-september 2007)

10.4.2 Intervjuud, fookusgrupid, ajurünnak

Nr	Fookusgrupp/intervjuu	Osalejate arv	Toimumisaeg
1	Fookusgrupp noorte riskikäitumise ekspertidega Tallinna	6	19.09.2007
2	Fookusgrupp SEB Ühispaniga töötajatega Tallinnas	6	17.10.2007
3	Fookusgrupp Elcoteqi töötajatega Tallinnas	6	17.10.2007
4	Fookusgrupp Kreenholmi manufaktuuri töötajatega Narvas	5	18.10.2007
5	Individuaalintervjuud madala tööalase positsiooniga nooremas keskeas kõrgharidusega naistega	7	10.20.2007
	Kõrghariduse omandamist ja tööturule sisenemist mõjutavatele teguritele keskenduv ajurünnak TÜ sotsiaalteaduskonna mitte-eestlastest üliõpilastega	8	26.09.2007

10.4.3 Fookusgruppide ja intervjuude kavad

10.4.3.1 Noorte riskikäitumise ja seda vältivate/ ennetavate meetmete fookusgrupi uuring

Uurimisküsimused

1. Milline on mitte-eesti noorte õigusrikkujate/ mõnuainete tarbijate sotsiaal-demograafiline ja kultuuriline taust?
2. Millised on peamised riskikäitumisele suunavad tegurid?
3. Kuidas hinnatakse riskikäitumise ennetamisele/ korrigeerimisele suunatud meetmeid?
4. Milliseid täiendavaid võimalusi nähakse noorte riskikäitumise vältimiseks?

10.4.3.2 Haritud mitte-eestlaste eduvõimalusi eesti ühiskonnas käsitlevad fookusgrupi- ja individuaalintervjuud

Uurimisküsimused

1. Mis takistab mitte-eestlaste kõrge hariduskapitali maksimaalset realiseerimist eesti tööturul?
2. Kuidas mõjutab haridusele mittevastav tööalane positsioon mitte-eestlaste sotsiaalmajanduslikku integratsiooni?
3. Kuidas on mitte-eestlased osalenud ümber- ja täiendõppes ning milline on olnud ümber- ja täiendõppeprogrammide tõhusus?

4. Kuidas (milliste meetmete abil) on võimalik suurendada kõrgharidusega mitte-eesti tööjõu osatähtsust kõrgharidust eeldavatel ametialadel?
5. Millisena kujutatakse oma laste võimalusi Eestis ja miks?

10.4.3.3 Temaatiline kõrghariduse omandamist ja tööturule sisenemist mõjutavatele teguritele keskenduv ajurünnak

Uurimisküsimused

1. Millised on mitte-eesti noorte ressursid ja takistused kõrghariduse omandamisel?
2. Millistest ajenditest lähtub mitte-eestlaste erialavalik?
3. Millised on mitte-eesti noorte võimalused (ressursid ja takistused) tööturule sisenemisel?
4. Kas ja kuidas peaks toetama mitte-eesti noorte õpingute kõrgkoolis jätkamise kavatsusi?
5. Kas ja kuidas peaks toetama mitte-eesti noorte sisenemist tööturule?

10.5 Lisa 5. Uuringute metoodika: Tööturg

10.5.1 Läbiviidud uuringud

Etniliste tööturulõhede analüüs regressioonanalüüsi meetodil Statistikaameti Eesti Tööjõu-uuringu andmete põhjal (ajaperiood 2000 II poolaasta kuni 2006. aasta, valim 22 067 inimest).

Fookusgrupp kvantitatiivse meetodiga selgitamata jäänud tööturulõhede uurimiseks (kavandatud novembri algusesse).

10.5.2 Uuringuküsimused

Uuringus püstitatud alaküsimused:

- 1) Etnilisse vähemusgruppi kuulumise tegurite mõju toimetulekut tööturul?
- 2) Muude rahvusega seotud tegurite mõju toimetulekut tööturul?
- 3) Tööandjate hoiakute mõju töötajate toimetulekule?
- 4) Tööandjate ootused integratsioonipoliitika osas?

10.6 Lisa 6. Uuringute metoodika: Kohalike omavalitsuste uuring

10.6.1 27 intervjuud kohaliku omavalitsuse ametnike, volikogu liikmete ja koostööpartneritega Tallinnas, Tartus, Kohtla-Järvel, Jõhvis ning Narvas

10.6.2 Fookusgrupid

Nr	Fookusgrupp	Osalejate arv	Toimumisaeg	Arutelu juht
1	Rahvusvähemuste kultuuriseltsid Tallinnas	3	15.10.07	Veiko Sepp

2	Kohtla-Järve haridusasutuste juhid	6	11.10.07	Jüri Gordejev ja Veiko Sepp
3	Kultuuriühingud Kohtla-Järvel	5	16.10.07	Jüri Gordejev
4	Kultuuriühingud Jõhvis	4	11.10.07	Jüri Gordejev ja Veiko Sepp
5	Kohtla-Järve kultuuri- ja vaba aja asutuste juhid	6	16.10.07	Jüri Gordejev
6	Jõhvi kultuuri- ja vaba aja asutuste juhid	4	9.10.07	Veiko Sepp
7	Jõhvi haridusasutuste juhid	4	9.10.07	Veiko Sepp

10.6.3 Intervjuude ja fookusgruppide teemad ja küsimused

I Integratsiooni mõiste

1. Mis on Teie arvates Eesti ühiskonna integratsiooni peamised eesmärgid?

Eesti ühiskonna integratsioonistrateegia projekt aastateks 2008-2013 defineerib integratsiooni järgmiselt:

“Eesti ühiskonna integratsioon tähendab Eesti elanike kaasamist ühiskonna ellu **võrdsete võimaluste ja vastastikuse sallivuse** alusel sõltumata rahvuslikust kuuluvusest. Eduka integratsiooni peamiseks tulemuseks on **kodakondsusetuse kiire vähenemine** ning Eesti püsielanike **ühise riigiidentiteedi kinnistumine** demokraatliku õigusriigi printsiipide, **eesti keele kui riigikeele ning ühiskonna peamise kommunikatsioonikeele** ja **vähemuskultuuride** kaitstuse alusel.”

2. Mida arvate sellisest definitsioonist? Millega ei ole nõus? Mida sooviksite lisada?

II Keelekasutus kohaliku omavalitsuse volikogudes ja valitsusasutustes

1. Kirjeldage palun eesti ja vene keele tööalast kasutust teie linnavalitsuses/volikogus. Kuidas toimub ametnike vaheline mitteformaalne suhtlus? Kuidas toimub kirjalik suhtlus? Milline on keelte kasutus ametlikel nõupidamistel?
2. Millest keele valik sõltub? Kuidas valik tehakse? Tooge tüüpilisi näiteid enda või kolleegide kogemustest.
3. Kuidas keele valik erinevates olukordades (ametnike vaheline mitteformaalne suhtlus; kirjalik suhtlus; ametlikud nõupidamised.) mõjutab töö tulemuslikkust?
4. Kuidas see mõjutab Teie enda suhtumist töösse kohalikus omavalitsuses? Mida see tähendab halvema keeleoskusega inimeste jaoks?
5. Millised muud probleemid on keelevaliku baasil on tekkinud? Millest need tulenevad?
6. Kuivõrd probleemid on lahendatavad? Mida peaks tegema ja kes? Millised on ametnike koolituse vajadused? Mis mõjutab koolituste tulemuslikkust?

III KOV juhid suhetes asutustega

1. Kuidas toimub Teie koostöö KOV-asutustega? Millised on peamised koostöö vormid?
2. Milliseid erinevusi võib välja tuua Teie/KOV juhtide suhetes eesti- ja venekeelse domineeriva keelekasutusega asutustega? Millest need teie arvates tulenevad?
3. Milliseid olulisemaid täielikult või osaliselt kohaliku kogukonna integratsiooni tugevdamisele suunatud otsuseid olete läbi munitsipaalasutuste (koolid, lasteaiaid või sotsiaalasutused või kultuuri ja spordiasutused) viimastel aastatel ellu viinud?
4. Tooge näiteid edukatest projektidest. Mis on nende edukuse põhjuseks?
5. Millised on olnud ebaõnnestumised? Mis on seda põhjustanud?
6. Mis iseloomustab edukaid integratsioonile suunatud läbi munitsipaalasutuste (koolid, lasteaiaid või sotsiaalasutused või kultuuri ja spordiasutused) elluviidud projekte?
7. Kuidas mõjutab integratsiooni aspekti eraldi väljatoomine otsuste vastuvõttu asutuste juhtide ja asutuse töötajate poolt ning valmisolekut tõhusale koostööle? Millest see sõltub? Kuivõrd oluline on üldine suhete taust/ajalugu siin?

IV Asutuse juhid suhetes linnavalitsusega

1. Kuidas toimub Teie koostöö linnavalitsusega? Millised on peamised koostöö vormid?
2. Kas olete tunnetanud, et linnavalitsuses suhtutakse eesti ja vene asutustesse erinevalt? Milles need erinevused seisnevad? Miks see Teie arvates nii on? Kas seda peaks muutma ja kuidas?
3. Nimetage olulisemaid täielikult või osaliselt kohaliku kogukonna integratsiooni tugevdamisele suunatud projekte mida olete linnavalitsuse algatusel viimastel aastatel ellu viinud. Teie enda poolt algatatud ja linnavalitsuse poolt toetatud projekte. Projektideid, mis ei ole linnavalitsuse toetuse puudumise tõttu ellu viidud.
4. Räägime esmalt linnavalitsuse poolt algatatud integratsioonile suunatud projektidest. Kuivõrd oluline on selliste projektide edukusele koostöö linnavalitsusega? Mis on selliste projektide edukuse tingimusteks? Millest on tulenenud probleemid? Mida ootate linnavalitsuselt?
5. Asutuses endas välja töötatud integratsioonile suunatud projektidest. Kuivõrd oluline on selliste projektide edukusele koostöö linnavalitsusega? Mis on selliste projektide edukuse tingimusteks? Millest on tulenenud probleemid? Mida ootate linnavalitsuselt? Millised on olnud ebaõnnestumised? Mis on seda põhjustanud? Mida ootate linnavalitsuselt?
6. Mis on olnud põhjuseks, et osad projektid ei ole töösse läinud? Kes mida tegemata on jätnud?
7. Kuidas mõjutab integratsiooni aspekti eraldi väljatoomine projektides koostööd teie ja linnavalitsuse vahel? Millest see sõltub? Kuivõrd oluline on üldine suhete taust/ajalugu siin?
8. Millised on teie/teie asutuse ootused, soovid linna- või vallavalitsusele seoses integratsioonialase tegevusega?

V KOV ametnik suhetes kogukonnaga (elanikud, MTÜd, ettevõtted)

1. Loetlege palun Teie valdkonnas elanikele jne suunatud peamisi teenuseid ja toetusi.
2. Milliste kanalite kaudu viiakse teave teenustest ja toetustest elanikeni? Mis on sarnane ja mis erinev eesti- ja venekeelses info edastamises? Millised eesmärgid olete siin seadnud? Millised neist saavutanud? Millised on peamised probleemid? Elanike kaebused/rahulolematus?
3. Tooge palun näitena tüüpilisi juhtumeid teie töös suhetes elanikega, ettevõtetega, MTÜdega, kus keele- või rahvusküsimus, selle põhine diskrimineerimine on teravalt esile kerkinud? Kuidas on klient tekkinud probleeme teile põhjendanud? Millised võiksid veel probleemide põhjused? Kuidas oleks teie arvates võimalik selliseid probleeme ennetada? Hiljem lahendada/leevendada?
4. Milliseid elanike ja kodanikeühenduste kaasamise viise kasutatakse omavalitsuslike küsimuste lahendamisel? Kas on olulisi erinevusi eesti- ja venekeelsete elanike või kodanikeühenduse kaasamisel? Kui, siis millised? Mis võiks olla põhjused?
5. Kuidas mõjutab integratsiooni aspekti eraldi väljatoomine teenuse/toetuse kirjelduses selle teenuse vastuvõttu, suhtumist sellesse ja kasutust? Millest see sõltub?
6. Milline on üks eeskujulik kohalike küsimuste lahendamisel osalev mitte-eesti kodanikeühendus? Mida ootate neilt kohalike kodanikeühendustelt (MTÜ, ettevõtted jms)?
7. Milline on üks eeskujulik kohaliku integratsiooniprojekti elluviija? Mida ootate kohalike integratsiooniprojektide elluviijatelt (MTÜ, ettevõtted jms)?
8. Mida linnavalitsus peaks tegema, mida arendama, et elanikele, ettevõtetele suunatud integratsioonitegevus oleks tulemuslik, sh riigi integratsioonipoliitika eesmäärke täitev?

VI Organisatsioonid suhetes KOV-ga

1. Milline on olnud teie senine koostöö linnavalitsusega?
2. Kas Te olete tajunud, et Teie organisatsiooni suhtutakse selle tõttu erinevalt, et Te ei ole eestikeelne organisatsioon? Kuidas? Milliseid erinevusi olete tajunud? Mis põhjusel, teie arvates?
3. Kuivõrd piisav on elanike ja organisatsioonide teavitamine teenustest, toetustest, projektikonkurssidest? Mis toimib? Millised on probleemid? Kuidas peaks edasi arenema?
4. Kuidas mõjutab integratsiooni aspekti eraldi väljatoomine teenuse/toetuse kirjelduses selle teenuse vastuvõttu, suhtumist sellesse ja kasutust? Millest see sõltub?
5. Mida linnavalitsus peaks tegema, mida arendama, et elanikele, ettevõtetele suunatud integratsioonitegevus oleks tulemuslik, sh riigi integratsioonipoliitika eesmäärke täitev?
6. Kuidas peaksite ise organisatsioonina arenema, et osaleda tõhusamalt integratsiooni edendamisel?

VII KOV ametnikud suhetes riigiga

1. Milline on olnud teie senine koostöö riigiga integratsioonipoliitika ja –meetmete elluviimisel?
2. Nimetage teie seisukohast edukaid projekte? Mis on olnud edukuse aluseks?

3. Milliseid probleeme on tekkinud riiklike projektide elluviimisel? Mis on takistanud oodatud tulemuste saavutamist? Mida ootate riigilt?
4. Milline on linnavalitsuse valmisolek riikliku integratsioonipoliitika elluviimisel kohalikul tasandil? Kuivõrd vastab sellele ametnike pädevus ja tööaeg? Kuivõrd on võimalik panustada täiendavate finantsidega?
5. Kuidas suhtute ideesse lisada integratsiooni temaatika kohaliku omavalitsuse üksuste kohustuslike ülesannete hulka läbi paranduse KOKS'i? Mida see tähendaks teiste kohustuslike ülesannete täitmise seisukohast?

VIII Meetmete teostatavus

1. Eesti ühiskonna integratsioonistrateegia 2008-2013 projektis on üheks omavalitsuste kaasvastutusega meetmeks *Tööjõu mobiilsuse suurendamine*, mille esimeseks tegevussuunaks on "Tööjõu mobiilsust võimaldavate pakettide väljatöötamine ja rakendamine" ja selles sisalduvateks tegevusteks "informatsiooni kättesaadavuse parandamine vabade töökohtade osas teistes regioonides, kolimistoetuse programmi väljatöötamine, munitsipaalorterite eraldamine ümberasujatele, ümberasujate perekonnaliikmetele suunatud programmide rakendamine, uute paikkonda ümberasunute sisseelamise toetamine jne". Millised võimalused on linnal selliste pakettide rakendamisel? Mis selleks vaja on? Mida ootate riigilt? Mis on kõige olulisem, mis neis pakettides peaks sisalduma, et tööjõu mobiilsust teie linnas tõhusalt arendada?
2. Teiseks meetme tegevussuunaks on kavandatud "Integratsiooniga seotud töölähetuste senisest laialdasem rakendamine" ja konkreetse tegevusideena "lisaks riigi ja KOV töötajatele kaasata ka erasektori töötajaid". Millised võimalused on linnal töölähetuste laiemaks rakendamiseks? Mis selleks vaja on? Mida ootate riigilt? Kuidas peaks need töölähetused välja nägema, et need oleksid teie linnale kõige kasulikumad?
3. Milliseid tööjõu mobiilsuse suurendamisele suunatud tegevusi veel peaks rakendama integratsiooni toetuseks?
4. Integratsioonistrateegia projektis on teiseks omavalitsuste kaasvastutusega meetmeks kavandatud "Sotsiaalteenuste parem sihistamine ning mitte-eestlaste tervisttoetava keskkonna loomine ja nende riskikäitumist vähendavate hoiakute ning grupinormide kujundamine". Meetme esimeseks tegevussuunaks on "Juhtumikorralduslike võrgustike loomine, kaasates protsessi KOV sotsiaaltöötajad, tööturuametnikud, meditsiinitöötajad, haridusasutuste esindajad". Kuidas on mitte-eestlaste integratsiooni aspekti arvestatud senises juhtumikorralduslikus töös? Milles on eripära? Mis tagab edu? Mida ootate riigilt?
5. Meetme teiseks tegevussuunaks on "Sotsiaalse kaasatuse ühismemorandumi (JIM) rakendamine KOV tasandil ning KOV määratletud võtmevaldkonna /prioriteedi lõikes". Kuidas on sotsiaalse kaasatuse ühismemorandumit senini rakendatud linnas? Mis on see võtmevaldkond? Kuidas on mitte-eestlaste aspekti selles arvestatud? Mida tuleks edaspidi teha? Kuidas on linnavalitsus selleks valmis? Mida ootate riigilt?
6. Kolmas tegevussuund on "Teiste riiklike poliitikate ja strateegiate (AIDS / HIV ennetamise riiklik strateegia, narkomaania ennetamise riiklik

strateegia, rahvastiku tervise arengukava jt) rakendamine KOV tasandil ning KOV määratletud võtmevaldkonna / prioriteedi lõikes". Kuidas on neid strateegiaid senini rakendatud linnas? Mis on see võtmevaldkond? Mida tuleks edaspidi teha? Kuidas on linnavalitsus selleks valmis? Mida ootate riigilt?

7. Milliseid sotsiaalteenuseid veel peaks rakendama integratsiooni toetuseks?

VIII-b Meetmete testimine

8. Milliseid võimalusi näete kohalike integratsioonimeetmete pikemaajalises planeerimises ja vastavate otsuste suuremas depolitiseerimises? Millist mõju võiks omada eraldi ametkonna või konsultatiivkoja loomine valdkonnas?
9. Mida arvate võimalusest võtta kasutusele spetsiaalsed „möödikud“ integratsioonitegevuse edukuse mõõtmiseks omavalitsusüksuse kohta tervikuna ja/või asutuste kaupa?

IX Riiklikud toetused KOV-dele

1. Eesti ühiskonna integratsioonistrateegia 2008-2013 projektis on kavandatud toetused "kodakondsuse taotlejatele (näiteks ettevalmistuskursused; uusimmigrantidele nn kohanemisprogrammid KOV tasandil)", ja toetused "KOV-i või MTÜde teenustele, mis hõlbustavad isikute legaliseerimist, (sh abi dokumentide hankimisel, vormistamisel, taotlemisel)". Mida selliste toetuste saamine linnavalitsusele tähendaks? Mida peaks täiendavalt tegema? Kuidas veel riik saaks toetada KOV-e, et "arendada välja süsteem nii riigi kui KOV tasandil, mis aitab ette valmistada kodakondsuse taotlemiseks ja avalikus sfääris osalemiseks"?
2. Integratsioonistrateegia projektis kavandatakse "suunatud konkursse integratsioonialase tegevuse toetamiseks uutele toimijatele (KOV tasand, MTÜd, huvikoolid), eesmärgiga nende endi poolt uute integratsiooni toetavate tegevusvormide genereerimiseks ja elluviimiseks", samuti "eestlasi ja mitte-eestlasi siduvate ühenduste stimuleerimist ja aktiveerimist koostöös kohalike omavalitsustega". Mida selliste toetuste saamine linnavalitsusele tähendaks? Mida peaks täiendavalt tegema? Kuidas veel riik saaks toetada "kodanikuühenduste aktiivsust integratsiooni edendamisel, sh muu emakeelega liikmete kaasamist ühendustesse ning muukeelsete ühenduste kaasamist üle-Eestilistesse liitudesse"?
3. Integratsioonistrateegia projektis on tegevussuunad "riigi ja kohalike omavalitsuse ametnikele suunatud mitmekultuurilisuse õppeprogrammi ja õppematerjalide väljatöötamine ja läbiviimine", "eesti keele õppeprogrammi väljatöötamine ja läbiviimine kohalikes omavalitsustes", "riigi ja kohalike omavalitsuste ametnike võõrkeeleõppe toetamine (vastavalt vajadusele ja lähtuvalt piirkonna elanikkonna koosseisust)". Mida selliste toetuste saamine linnavalitsusele tähendaks? Mida peaks täiendavalt tegema? Kuidas veel riik saaks toetada "ametnikkonna ettevalmistuse parandamist integratsiooniprotsessi toetamiseks"?
4. Projektis kavandatakse lisaks järgmist "kohalikele omavalitsustele suunatud toetusmeetmete väljatöötamine ja rakendamine mitmekeelsete kodulehekülgedele, infovoldikute ja kohalike lehtede

(vallalehed jt) väljatöötamiseks ja arendamiseks (võimalik uus meede)", "teenistujate teadlikkuse ja seeläbi nõustamissuutlikkuse tõstmine ametnike õiguslaste erialakoolituste kaudu, sh. juriidilise erialakeele koolitus, erialaterminoloogia, -sõnastikud jms". Mida selliste toetuste saamine linnavalitsusele tähendaks? Mida peaks täiendavalt tegema? Kuidas veel riik saaks toetada "avalike teenuste kättesaadavuse tõstmist" KOV-üksustes?

5. Millise mõjuga oleksid järgmised tegevused integratsioonile kohalikul tasandil – "õigusaktide võõrkeeltesse tõlkimise toetamine"; "erikeelsete (tõlgitud) õigusaktide kättesaadavuse parandamine kohalikele omavalitsusele"; "mitte-eestlastele suunatud avalike teenuste üldkogumiku väljatöötamine (nt. "Õigused ja kohustused") vene jt. võõrkeeltes"?